

Draagkrachtonderzoek Nationaal Park Hollandse Duinen

Naar een bestemming in balans

Colofon

©Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, januari 2023

Opdrachtgever Nationaal Park Hollandse Duinen en provincie Zuid-Holland
Georgette Leltz en Odette Hartgerink

Auteurs Drs. T. (Tinco) Lycklama
S. (Sanne) Meekes
R. (Rick) van Zadelhoff
N. (Natasja) Sonderen

Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd
Jansbuitensingel 30
6811 AE Arnhem
Tel: 06 5338 3550
Mail: lycklama@ruimteenvrijetijd.nl
www.ruimteenvrijetijd.nl

Foto's NHPD, Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	4
1.1	Aanleiding.....	4
1.2	Bezoekersmanagement.....	4
1.3	Draagkrachtonderzoek.....	4
1.4	Leeswijzer.....	5
2	Methoden en definities.....	7
2.1	Definities.....	7
2.2	Afbakening.....	7
2.3	Methoden van onderzoek.....	9
3	De bezoeker van NPHD.....	12
3.1	Herkomst bezoekers.....	12
3.2	Motieven en tevredenheid bezoekers.....	12
3.3	Omvang bezoekers.....	15
3.4	Leefstijlen bezoekers.....	17
4	Omvang recreatie en toerisme.....	20
4.1	Inleiding.....	20
4.2	Voorzieningendichtheid.....	20
4.3	Routedichtheid.....	22
4.4	Omvang natuur per inwoner.....	22
4.5	Conclusies.....	22
5	Resultaten draagkracht.....	24
5.1	Overall resultaten.....	24
5.2	Draagkracht bezoekersbeleving (bewoners).....	26
5.3	Draagkracht bezoekersbeleving (toeristen).....	27
5.4	Ecologische draagkracht (beheerders).....	28
5.5	Beleidsmakers.....	29
5.6	Conclusies.....	30
6	Sturen op balans.....	33
6.1	Ontwikkelstrategie per (deel)gebied.....	33
6.2	Instrumenten voor het sturen op balans.....	36
6.3	Sturende principes ecologische draagkracht.....	38
7	Toekomstige ontwikkeling.....	42
7.1	Prognose inwonersontwikkeling en toerisme.....	42
7.2	Verstedelijking en natuur- en recreatiegebieden.....	44

7.3	Consequenties toekomstige ontwikkelingen voor bezoekersmanagement.....	47
8	Conclusies en aanbevelingen.....	49
8.1	Conclusies.....	49
8.2	Aanbevelingen.....	51
	Bijlagen.....	53
	Bijlage 1: Geraadpleegde bronnen en personen.....	53
	Bijlage 2: Bewonersonderzoek.....	56
	Bijlage 3: Onderzoek toeristen.....	76
	Bijlage 4: Interviews beheerders.....	95
	Bijlage 5: Interviews beleidsmakers.....	98
	Bijlage 6: Omvang: cijfers en data.....	100
	Bijlage 7: Overzichtstabel omvang.....	104
	Bijlage 8: Berekening nettoscores.....	105
	Bijlage 9: Balansbijeenkomst.....	106

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De provincie Zuid-Holland biedt inwoners en bezoekers een gevarieerd en aantrekkelijk toeristisch-recreatief aanbod aan gebieden, voorzieningen en activiteiten. Dit zorgt ervoor dat inwoners prettig kunnen wonen, werken en hun vrije tijd beleven. Bezoekers dragen ook bij aan de economische vitaliteit; toerisme versterkt het voorzieningenniveau en biedt werkgelegenheid. Maar toerisme en recreatie kennen ook uitdagingen. Met het verschijnen van het Perspectief 2030¹ en het rapport Waardevol Toerisme² is de aandacht sterker komen te liggen op de balans van de bezoeker met zijn leefomgeving en leefbaarheid.

In het Nationaal Park Hollandse Duinen (NPHD) staat dan ook de volgende vraag centraal: 'hoe kunnen we bezoekers een goede ervaring bieden met minimale belasting van de natuur'? De gewenste situatie is te komen tot een balans tussen een rijke natuur en een gastvrij park, zo valt te lezen in het ambitiedocument dat door het Nationaal Park is opgesteld³.

Om recreatie en toerisme in balans te brengen is het project 'bezoekersmanagement' opgenomen als één van de strategische projecten in het Jaarplan (2022) door NPHD.

---

¹ Perspectief Bestemming Nederland 2030, NBTC (2019).

² Waardevol Toerisme. Onze leefomgeving verdient het. Raad voor de leefomgeving en Infrastructuur (2019).

1.2 Bezoekersmanagement

'Bezoekersmanagement gaat over het sturen van bezoekersstromen. De afgelopen jaren zagen we dat het op sommige plekken op sommige momenten te druk is in ons land. Om dit te veranderen, is grip nodig op gedrag. In het toeristische werkveld is dit een relatief nieuw aandachtsgebied⁴.

Specifiek voor NPHD ligt nu de vraag op tafel waar specifieke knelpunten liggen qua drukte en overlast van bezoekers, op de natuur en de bezoekersbeleving. Hierbij speelt draagkracht van het gebied een rol. Op basis van deze draagkrachtmeting kan verder worden onderzocht op welke wijze bezoekersmanagement kan worden ingezet in het park (en de deelgebieden) ten behoeve van een betere bezoekersspreiding.

1.3 Draagkrachtonderzoek

De provincie Zuid-Holland en NPHD hebben de handen ineengeslagen om gezamenlijk tot een aanpak van bezoekersmanagement te komen. Daarvoor is het van belang om eerst het huidige en toekomstige gebruik in kaart te brengen en eventuele knelpunten die daarmee samenhangen, alvorens in een volgende fase, naar de gewenste oplossingsrichting te gaan.

In dit draagkrachtonderzoek staan dan ook de onderstaande vragen centraal:

1. Wat is de huidige situatie op het gebied van bezoekersaantallen, motieven en belevingen in Nationaal Park Hollandse Duinen?
2. Wat is de draagkracht van de natuur voor het recreatieve gebruik in de huidige situatie?

³ Ambitiedocument Nationaal Park Hollandse Duinen (2019).

⁴ Handreiking Bezoekersstromen, NBTC (2020).

3. Wat zijn toekomstige ontwikkelingen in het gebied en waar ontstaan mogelijke piekmomenten en knelpunten?

Waarde van dit onderzoek

Bestemmingsmanagement is in Nederland op dit moment soms nog 'pionieren'. Het kennisveld is sterk in ontwikkeling. Dit onderzoek is een eerste stap, bedoeld om meer inzicht te krijgen in de aard van het balansvraagstuk, specifiek voor NPHD. Dit onderzoek zal daarmee een fundament vormen om het gesprek te voeren met beleidsmakers en beheerders, en de nodige vervolgstappen te kunnen zetten.

Ecologische draagkracht en bezoekersbeleving

Er zijn in Nederland nog weinig kwantitatieve gegevens over (ecologische) draagkracht. Een 'draagkrachtnorm' van hoeveel bezoekers een gebied aankan is bijvoorbeeld niet voor handen. In dit onderzoek hebben we daarom op twee manieren gebruik gemaakt van inschattingen: 1) van (natuur)beheerders, dit betreft dus expert judgement van de mate van overlast voor de natuur (ecologische draagkracht) als gevolg van bezoekers. En 2) de inschattingen en beleving van inwoners en toeristen via (online) enquêtes. Dit betreft dus de draagkracht van de bezoekersbeleving. Beide zijn kwalitatieve vormen van onderzoek.

1.4 Leeswijzer

Dit rapport omvat acht hoofdstukken. In hoofdstuk 2 staan de onderzoeksmethoden toelicht, in hoofdstuk 3 tot en met 7 staan de resultaten:

- Hoofdstuk 3: hierin staat de bezoeker centraal. We geven aan wat voor activiteiten deze onderneemt en wat de bezoekmotieven zijn.
- Hoofdstuk 4: hier is de omvang van recreatie en toerisme in NPHD beschreven;
- Hoofdstuk 5: hierin staat de draagkracht centraal en geven we aan waar en wanneer de drukte het grootst is en of er sprake is van overlast.

- Hoofdstuk 6: hier staat de toeristisch-recreatieve strategie per (cluster) van deelgebieden beschreven op basis van de draagkrachtmeting.
- Hoofdstuk 7: waar de voorgaande hoofdstukken over de huidige situatie gaan, gaan we in dit hoofdstuk in op de toekomstige situatie.

In hoofdstuk 8, geven we tot slot de conclusies en aanbevelingen weer op basis van dit onderzoek.

2 Methoden en definities

In dit hoofdstuk staan de belangrijkste definities die in dit rapport worden gebruikt (paragraaf 2.1) en de gehanteerde afbakening (paragraaf 2.2.). Tevens zijn de methoden van onderzoek toegelicht (paragraaf 2.3).

2.1 Definities

Hieronder staan van de meest gebruikte begrippen de definities weergegeven:

- **Bezoekersmanagement:** alle vormen van beheer die grip geven op het sturen van bezoekersstromen (Bron: Handreiking Bezoekersstromen NBTC, 2020).
- **Draagkracht:** het maximum aantal bezoekers dat tegelijkertijd aanwezig kan zijn op een bestemming, zonder afbreuk te doen aan de fysieke, economische of sociaal-culturele aspecten van de leefomgeving en zonder onacceptabele achteruitgang van de kwaliteit van de bezoekersbeleving (Bron: UNWTO, 1981).
  - *Ecologische draagkracht:* het maximale aantal bezoekers dat een gebied aankan zonder dat het negatieve effecten heeft voor de natuur (bijv. vervuiling, schade of verstoring van flora en fauna of verlies van biodiversiteit). Het gaat in dit onderzoek dus niet om andere effecten op de natuur, zoals verdroging of stikstof.
  - *Draagkracht bezoekersbeleving:* het maximale aantal bezoekers dat een gebied aankan zonder onacceptabele achteruitgang van de kwaliteit van de bezoekersbeleving.
- **Bezoekers:** in dit rapport verstaan we onder bezoekers zowel recreanten als toeristen die in NPHD activiteiten ondernemen in hun vrije tijd.
- **Toeristen:** bezoekers die buiten NPHD wonen en in NPHD komen om hun vrije tijd te besteden. Binnen toerisme kan onderscheid worden gemaakt in

meerdaagsbezoek met overnachting (verblijfstoerisme) en een dagbezoek buiten de normale omgeving (dagtoerisme).

- **Recreanten:** inwoners van NPHD die buitenshuis activiteiten ondernemen in hun normale omgeving in hun vrijetijd. Het zijn activiteiten met een vrijetijdsmotief, zoals wandelen, cultuurbezoek, horeca, etc.
- **Recreatieve routenetwerken:** fiets-, wandel- en vaarroutes die bewegwijzerd en met elkaar verbonden zijn en een netwerk vormen, o.a. via knooppunten, keuzepunten en/of kleuren. Hieronder vallen fiets- en wandelknooppuntennetwerk, LF-routes, LAW-routes of een MTB-, vaar-, sloepen- of kanoroutenetwerk. Routes voor paardrijden en mennen scharen we ook onder deze definitie. Daarbij doelen we op de bewegwijzerde ruiter- en menroutes en ruiter- en menpaden.

2.2 Afbakening

2.2.1 Gemeenten

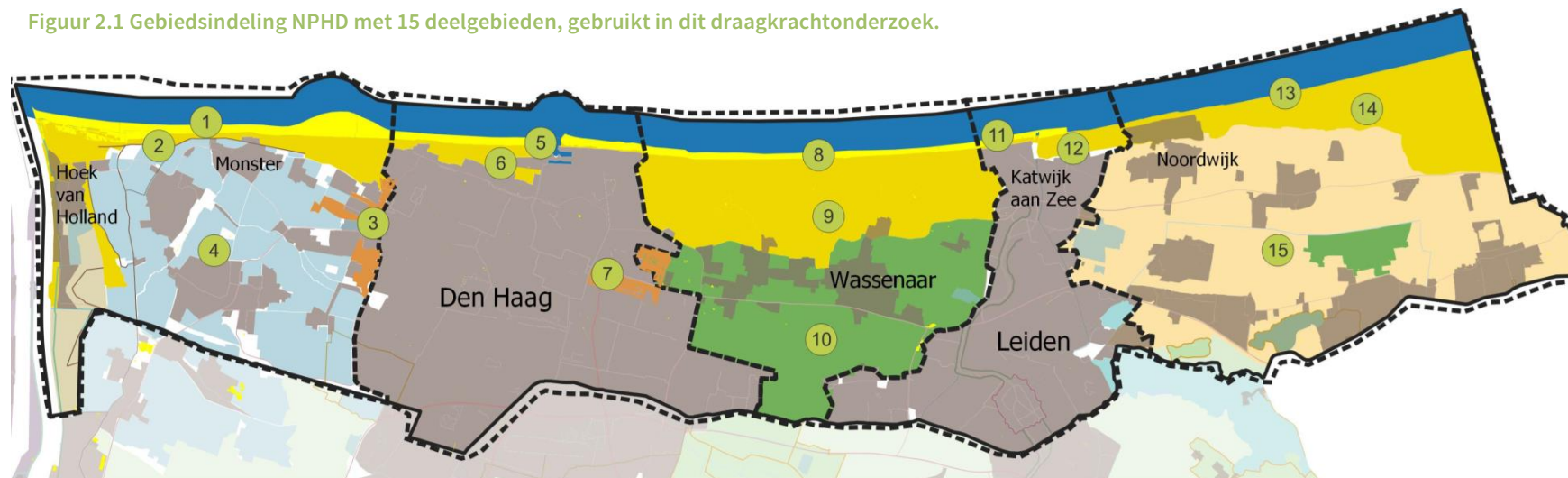
Het Nationaal Park Hollandse Duinen (NPHD in het kort) behoort tot het grondgebied van de volgende 14 gemeenten: Hoek van Holland⁵ (gemeente Rotterdam), Westland, Den Haag, Rijswijk, Wassenaar, Leidschendam-Voorburg, Voorschoten, Katwijk, Oegstgeest, Leiden, Noordwijk, Teylingen, Lisse en Hillegom. Deze gemeenten vormen ook de basis voor analyses.

2.2.2 Gebiedsindeling

Omdat NPHD te omvangrijk is om één uitspraak over omvang en draagkracht te doen, onderscheiden we in totaal 15 deelgebieden. Deze zijn ingedeeld op basis van hun geografische ligging en hun gebiedskenmerken (strand, duinen, achterland en de groengebieden als overgang tussen stad en achterland). We hebben hier o.a. geput uit de Landschapsstrategie van NPHD voor de geografische indeling. De gebiedsindeling vormt de werkeenheden voor de analyses, zie figuur 2.1.

⁵ Voor de gemeente Rotterdam geldt dat alleen Hoek van Holland tot NPHD behoort.

Figuur 2.1 Gebiedsindeling NPHD met 15 deelgebieden, gebruikt in dit draagkrachtonderzoek.

Legenda

Westland	Den Haag	Duin Horst en Weide	Leiden	Duin- en Bollenstreek
1. Strand Westland <i>(o.a. strand Hoek van Holland, Monster, Kijkduin en Zandmotor)</i>	5. Strand Den Haag <i>(o.a. Strand Westduinpark, Scheveningen)</i>	8. Strand Duin Horst en Weide <i>(o.a. Wassenaarseslag)</i>	11. Strand Katwijk aan zee	13. Strand Duin- en Bollenstreek <i>(o.a. Strand Noordwijk, Langevelderslag)</i>
2. Duinen Westland <i>(o.a. duinen Hoek van Holland, Westland/Monster, Solleveld)</i>	6. Duinen Den Haag <i>(o.a. Westduinpark)</i>	9. Duinen Duin Horst en Weide <i>(o.a. Oostduinpark, duinen Meijndel, de Tapuit, duinen Berkheide)</i>	12. Duinen Katwijk <i>(o.a. Coepelduinen)</i>	14. Duinen Duin- en Bollenstreek <i>(o.a. Duinen Noordwijk, boswachterij Noordwijk)</i>
3. Overgangszone stad - ommeland Westland <i>(Landgoed Ockenburg, Madestein, Uithof)</i>	7. Overgangszone stad - ommeland Den Haag <i>(Haagse Bos, Clingendael, Koekamp)</i>			
4. Achterland Westland <i>(o.a. polders, Staelduinse bos, Bonnenpolder)</i>		10. Achterland Duin Horst en Weide <i>(o.a. agrarisch gebied, Valkenburgse Meer, Lentevreugd, Panbos, kasteel Duivenvoorde, De Horsten)</i>		15. Achterland Duin- Bollenstreek <i>(o.a. agrarisch gebied, Landgoed Keukenhof, Oosterduinse Meer)</i>

2.3 Methoden van onderzoek

2.3.1 Draagkracht: bewoners

Om uitspraken te kunnen doen over de beoordeling van draagkracht van bewoners, hebben we een onderzoek uitgevoerd onder bewoners van de 14 gemeenten die NPHD rijk is.

Het bewonersonderzoek is via o.a. gemeentelijke communicatiekanalen en NPHD onder inwoners verspreid. Inwoners zijn op de vragenlijst geattendeerd via websites en via sociale media. Ook ANWB panelleden die woonachtig zijn in één van de 14 gemeenten zijn uitgenodigd de vragenlijst in te vullen. De vragenlijst is alleen ingevuld door inwoners van één van de 13 gemeenten én inwoners uit Hoek van Holland als onderdeel van de gemeente Rotterdam.

De vragenlijst is afgenomen in de periode van maandag 12 september tot en met maandag 3 oktober. De steekproef is naderhand gewogen op socio-demografische kenmerken (leeftijd en geslacht) van de gemeenten. In totaal hebben 758 inwoners de volledige vragenlijst ingevuld.

De vragenlijst betrof een reeks aan vragen over het bezoek aan het nationaal park en de deelgebieden, de motieven, het recreatiegedrag én een aantal vragen over drukte en overlast. De vragen over drukte en overlast zijn gebruikt als indicatoren voor het kwantificeren van draagkracht van de bezoekersbeleving, zie hieronder nader toegelicht.

Berekening scores indicatoren draagkracht

Uit de vragenlijst zijn drie vragen gebruikt als indicator voor draagkracht, namelijk (zie ook hoofdstuk 3):

1. Inschatting van drukte (van heel rustig tot heel druk) in de afgelopen 12 maanden
2. Ervaring van drukte (wordt dit als te rustig, gezellig, neutraal of vervelend ervaren) in de afgelopen 12 maanden
3. Overlast als gevolg van drukte (vaak, soms, zelden of nooit)

Nettoscore

Van de antwoorden is per deelgebied een nettoscore berekend. Een nettoscore is het verschil tussen respondenten die in een schaalvraag de ene kant van het uiterste antwoorden (bijvoorbeeld (heel) druk) minus de respondenten die de andere kant van het uiterste antwoorden (bijvoorbeeld (heel) rustig). Op deze manier worden zowel meningen van beide kanten van de vraag meegenomen. De nettoscores hebben de basis gevormd voor de categorisering.

Categorieën

De nettoscores zijn vervolgens in 4 categorieën verdeeld. Alle scores boven 0 zijn in twee categorieën verdeeld: de hoogste 50% en de laagste 50%. Ditzelfde geldt voor de scores onder 0: de hoogste 50% en de laagste 50%. Hiermee zijn er 4 categorieën ontstaan en is de beoordeling van scores op dezelfde vraag voor bewoners en toeristen hetzelfde.

2.3.2 Draagkracht: toeristen

Online vragenlijst

Om ook uitspraken te kunnen doen over de beoordeling van draagkracht door bezoekers van buiten het gebied (toeristen) hebben we de vragenlijst uitgezet onder het panel van de ANWB. De vragenlijst is afgenomen in de periode van maandag 19 september tot en met maandag 3 oktober. 899 respondenten hebben de vragenlijst ingevuld, echter omdat het merendeel NPHD nog nooit heeft bezocht, hebben in totaal 274 respondenten de volledige vragenlijst ingevuld.

Toeristen hebben dezelfde vragenlijst beantwoord als de inwoners. Dit maakt de indicatoren van draagkracht en de overige resultaten over motieven en recreatiegedrag goed vergelijkbaar. De nettoscores zijn op dezelfde manier berekend als bij het bewonersonderzoek. Omdat relatief weinig respondenten NPHD hebben bezocht zijn de resultaten per deelgebied als *indicatief* te betitelen.

Veldwerk

Naast de online vragenlijst onder panelleden van de ANWB (die niet woonachtig zijn in één van de gemeenten), hebben we een veldwerkonderzoek uitgevoerd onder bezoekers van NPHD. In augustus en september hebben we in NPHD op verschillende locaties toeristen in een aantal vragen gevraagd naar o.a. bezoekmotieven en inschatting van drukte en herkomst. Het doel van dit onderzoek is om, kwalitatief, een beeld te schetsen van de bezoekersbeleving. In bijlage 3 hebben we de resultaten van de online vragenlijst onder toeristen aangevuld met kwalitatieve resultaten uit het veldwerk.

2.3.3 Draagkracht: beheerders

Om uitspraken te kunnen doen over de beoordeling van draagkracht door beheerders hebben wij verschillende gesprekken gevoerd met de terreinbeheerders in het gebied. In bijlage 4 kunt u lezen welke beheerders wij gesproken hebben.

Wij hebben hen in een gesprek een semigestructureerde vragenlijst voorgelegd. We hebben hen vragen voorgelegd waarin is gevraagd naar een inschattingen over o.a. het aantal bezoekers en de ecologische draagkracht van de gebieden. Andere vragen waren kwalitatiever van aard, bijvoorbeeld welke effecten van recreatie en toerisme zichtbaar zijn in de door hen beheerde gebieden.

In een aantal gevallen zijn er in één deelgebied meerdere beheerders actief. In dat geval hebben wij een gemiddelde genomen van de score die de beheerders in dat deelgebied hebben aangegeven. Sommige beheerders konden op sommige vragen geen antwoord geven vanwege het ontbreken van gegevens. In de tabel hebben we dit aangegeven met 'x geen inschatting gemaakt door beheerder'.

⁶ In interviews waar de beleidsmedewerker verantwoordelijk voor natuur/landschap niet aanwezig kon zijn, is zijn of haar input in het interview meegenomen.

2.3.4 Draagkracht: beleidsmakers

Om uitspraken te kunnen doen over de beoordeling van draagkracht van de beleidsmakers hebben wij verschillende gesprekken gevoerd met beleidsmakers. In dit geval gaat dit om de gemeenten die deel uitmaken van Nationaal Park Hollandse Duinen. In bijlage 5 kunt u lezen welke gemeenten wij gesproken hebben. In de gemeenten hebben wij gesprekken gevoerd met beleidsmedewerkers op het gebied van toerisme en recreatie (en/of economie) en natuur/landschap⁶.

Wij hebben hen een semigestructureerde vragenlijst voorgelegd. We hebben onder andere gevraagd naar inschatting over het aantal bezoekers, maar ook vragen gesteld die kwalitatiever van aard waren zoals vragen over beleid en ontwikkelruimte.

Omdat gemeenten uitspraken hebben gedaan over hun gemeentelijke grondgebied en dit niet overeenkomt met de gebruikte gebiedsindeling in dit onderzoek hebben we bij beleidsmakers een geografische indeling van vijf gebieden gebruikt, zie tabel 2.1:

Tabel 2.1 Deelgebieden en gemeenten

Deelgebied	Gemeenten
Westland	Westland, Rotterdam
Den Haag	Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Rijswijk ⁷
Duin Horst en Weide	Wassenaar, Voorschoten
Leiden	Leiden, Oegstgeest, Katwijk
Duin- en Bollenstreek	Noordwijk, Hillegom, Lisse, Teylingen

⁷ Gemeente Rijswijk is in het kader van dit onderdeel van het onderzoek niet gesproken.

3 De bezoeker van NPHD

In dit hoofdstuk staat de bezoeker van NPHD centraal. Hoeveel bezoekers komen er, waar komen ze vandaan? Betreft het vooral inwoners of ook toeristen? Wat doen ze en wat zijn de voornaamste motieven voor een bezoek?

In paragraaf 3.1 komt de herkomst van bezoekers aan bod en paragraaf 3.2 gaat in op de motieven en tevredenheid van bezoekers. In paragraaf 3.3 geven we de omvang van bezoekers per deelgebied weer. Paragraaf 3.4 gaat in op welke leefstijlen bezoekers hebben.

Onder de bezoeker van NPHD verstaan we zowel een inwoner uit een van de 14 gemeenten die naar buiten gaat om te recreëren, als een toerist die een dagbezoek brengt aan NPHD of hier overnacht.

3.1 Herkomst bezoekers

In de zomer van 2022 is een onderzoek verschenen van Kantar waarin voor de belangrijkste natuur- en recreatiegebieden in Zuid-Holland bezoekaantallen en herkomst is geïnventariseerd⁸. Uit het Kantaronderzoek blijkt het volgende:

- Vooral inwoners uit de eigen of nabijgelegen gemeenten vormen de belangrijkste groep bezoekers van de natuur- en recreatiegebieden. Toeristen of dagjesmensen verblijven immers slechts een relatief beperkte duur. Inwoners bezoeken de gebieden ook veel frequenter en tellen dus ‘zwaarder’ mee in het aantal bezoeken. Van het totale aantal bezoeken is het aandeel vanuit inwoners vanuit de eigen of nabijgelegen gemeenten ca. 90%.
- Op sommige ‘toeristische hotspots’ is deze verhouding weldegelijk anders, zoals bijv. bij Noordwijk en Katwijk. Ca. 30% van de bezoeken naar de stranden van Noordwijk en Katwijk komt van buiten de provincie en in de duinen van Noordwijk is dat zelfs 50%.

⁸ Kantar (2022), Recreëren in groen Zuid-Holland

De bevindingen uit ons veldwerk en uit de enquêtes onder inwoners en toeristen ondersteunen dit beeld. In de enquêtes zien we dat inwoners in de afgelopen 12 maanden vaker een bezoek hebben gebracht aan de deelgebieden in NPHD. De antwoordcategorieën ‘10 – 24 keer’ en ‘25 keer of vaker’ zijn bij inwoners veel omvangrijker dan bij toeristen. De bevindingen uit ons veldwerk ondersteunen dit beeld ook.

3.2 Motieven en tevredenheid bezoekers

3.2.1 Bezoekredenen en ondernomen activiteiten

Zowel inwoners als toeristen die NPHD bezoeken om te recreëren, doen dit vooral om te kunnen genieten van het landschap/de natuur en voor rust en ontspanning. In alle deelregio’s is dit een belangrijk bezoekmotief, maar met name in Duin Horst en Weide springt dit eruit als belangrijke reden. De top drie van de ondernomen activiteiten door inwoners is:

1. Wandelen;
2. Recreatief fietsen (met gewone of elektrische fiets);
3. Bezoeken van een eet-/drinkgelegenheid.

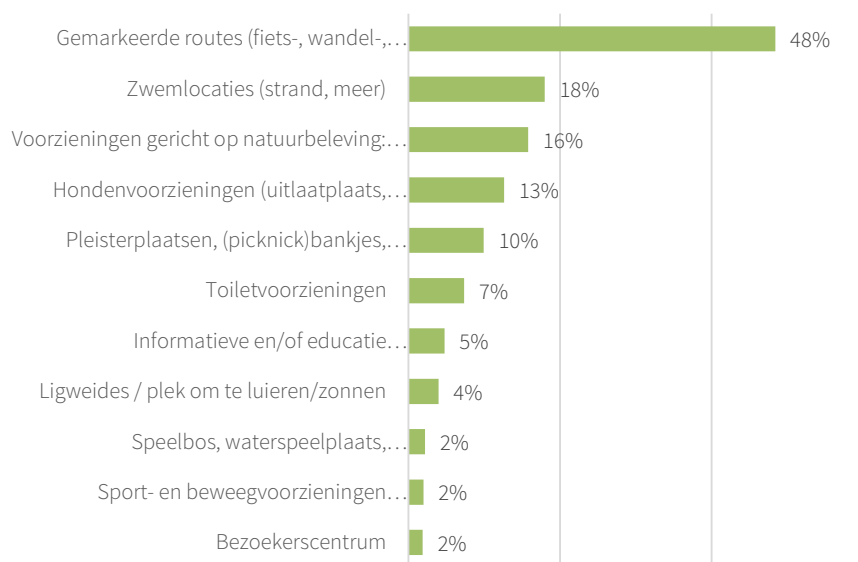
Voor toeristen zijn de tweede en derde plaats juist andersom.

Voorzieningen

Bij een bezoek aan NPHD wordt er voornamelijk gebruik gemaakt van gemarkeerde routes voor het fietsen of wandelen. Ook voorzieningen gericht op natuurbeleving (zoals uitzichtpunten, kijkposten, etc.) worden vaak gebruikt. Inwoners maken daarnaast ook relatief vaak gebruik van zwemlocaties (zie figuur 3.1 op de volgende pagina) en toeristen van pleisterplaatsen, (picknick)bankjes en rustplaatsen.

Figuur 3.1 Voorzieningen die door inwoners vaak worden gebruikt

Verblijfsduur

Het overgrote merendeel van de toeristen besteed minimaal 1 uur in NPHD. Een bezoekduur van 1 tot 2 uur komt het meeste voor (+/- 40%), maar ook een relatief groot deel van de toeristen besteed 2 – 4 uur in NPHD. Slechts een klein deel blijft langer dan 4 uur. Opvallend is dat men in Den Haag vaker 1-2 uur door brengt en in Duin Horst en Weide juist vaker 2 - 4 uur.

Ook inwoners besteden over het algemeen vrij lang in NPHD. Bijna de helft van de inwoners besteed namelijk 1 tot 2 uur in NPHD, dat is langer dan het gebruikelijke ommetje. Inwoners gaan het meest naar NPHD met partner.

⁹ We gaan hier uitgebreider op in, zie hoofdstuk 4.

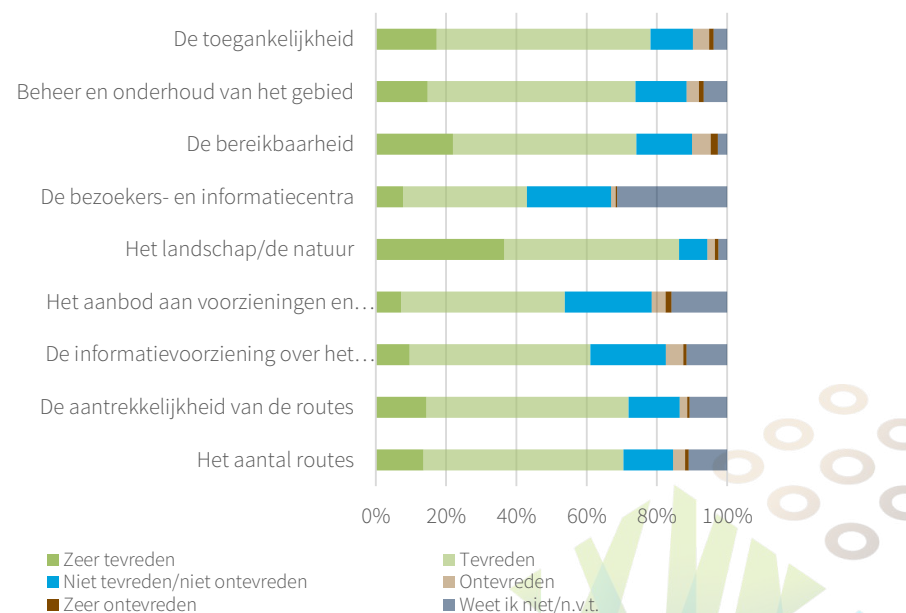
3.2.2 Tevredenheid

Hoewel er weleens drukte en overlast wordt ervaren⁹, zijn zowel inwoners als toeristen erg tevreden over hun bezoeken aan NPHD. Beiden geven ze NPHD gemiddeld een rapportcijfer van 7,8.

De top vijf elementen waarvan de tevredenheid het hoogst is, zie figuur 3.2:

1. Het landschap/de natuur;
2. De toegankelijkheid;
3. De bereikbaarheid;
4. Het beheer en onderhoud.
5. De aantrekkelijkheid van routes

Figuur 3.2 Tevredenheid inwoners over elementen in NPHD

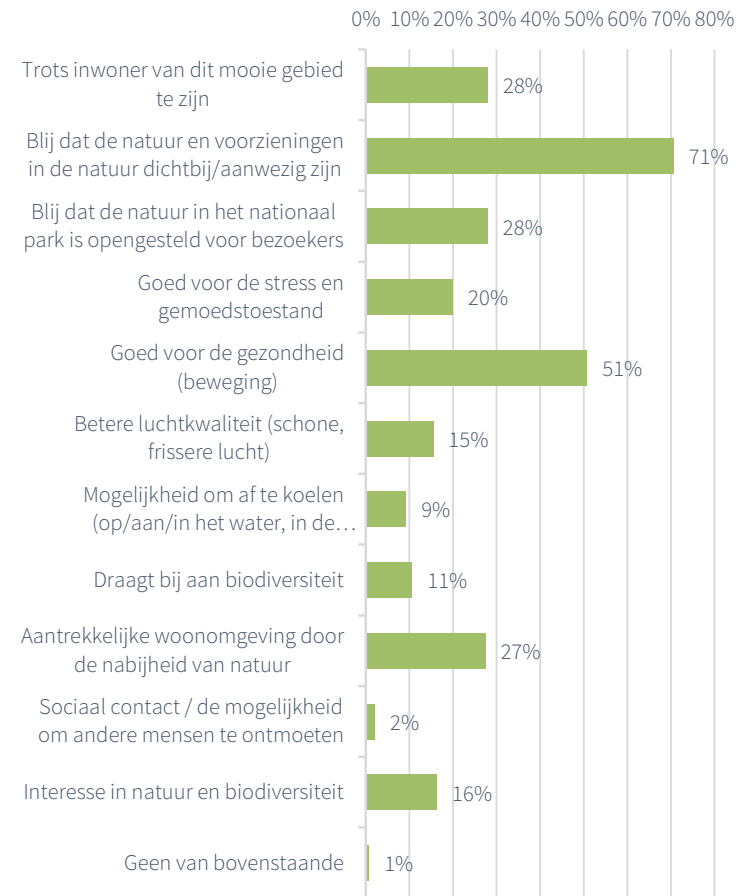

Positieve effecten

In figuur 3.3 zijn de positieve effecten weergegeven die door inwoners worden ervaren wanneer ze NPHD bezoeken. De meest genoemde positieve effecten door inwoners én toeristen zijn:

- Inwoners geven aan dat ze blij zijn dat de natuur en voorzieningen dichtbij/ aanwezig zijn, het maakt hun leefomgeving aantrekkelijker. En er heerst een gevoel van trots om inwoner te zijn van dit mooie gebied;
- Zowel inwoners als toeristen merken op dat het bezoek aan NPHD goed is voor de gezondheid (qua sport en beweging). Toeristen waarderen heel erg dat de natuur is opengesteld en dat zij er als bezoeker gebruik van kunnen maken om in te recreëren.

Figuur 3.3 Positieve effecten ervaren door inwoners bij bezoek NPHD

3.3 Omvang bezoekers

3.3.1 Inleiding

Zoals eerder aangegeven bezoeken zowel inwoners als toeristen NPHD. De omvang daarvan is onderzocht door onderzoeksbureau Kantar. Het Kantaronderzoek geeft inzicht in het aantal bezoeken van een aantal gebieden.

In tabel 3.1 is de dichtheid van het aantal bezoeken weergegeven (aantal bezoeken per hectare). We maken dus gebruik van de dichtheid van bezoeken in plaats van het absolute aantal bezoeken. De hoeveelheid bezoekers dat een gebied kan accommoderen hangt namelijk (qua ruimte) hangt namelijk samen met de beschikbare oppervlakte van het gebied.

Omdat de gebiedsindeling van het Kantaronderzoek niet altijd geheel overeenkomt met die in dit onderzoek, zijn soms gemiddelden berekend, wel met als basis de Kantargegevens. Het kan voorkomen dat er afwijkende cijfers zijn vanuit andere onderzoeken, vooral doordat daar andere meetmethoden zijn gehanteerd. Voor meer achtergronden, zie bijlage 6.

3.3.2 Bezoekdichtheid

In tabel 3.1 is de bezoekdichtheid per deelgebied weergegeven. De gebieden zijn geclusterd naar type gebied (strand, duinen, overgangszone, achterland). Het gaat om gemiddelden. Het aantal bezoeken kan binnen de deelgebieden natuurlijk sterk variëren op verschillende plekken en in tijd (weekenden of door de week). Door 'real time' bezoekersstromen te monitoren komt die dynamiek beter in beeld (zie aanbevelingen).

Om de cijfers te kunnen interpreteren hanteren we in dit onderzoek een indeling in vier categorieën, zie tabel 3.2 op de volgende pagina.

Tabel 3.1 Bezoekdichtheid NPHD

Deelgebied		Bezoekdichtheid (ha)
Strand	Westland	8.352
Strand	Agglomeratie Den Haag	65.721
Strand	Duin Horst en Weide	5.459
Strand	Katwijk	18.405
Strand	Duin- en Bollenstreek	
Duinen	Westland	2.513
Duinen	Agglomeratie Den Haag	9.615
Duinen	Duin Horst en Weide	1.217
Duinen	Katwijk	3.238
Duinen	Duin- en Bollenstreek	665
Overgangszone stad - land	Westland	11.984
Overgangszone stad - land	Agglomeratie Den Haag	35.715
Achterland	Westland	Geen gegevens
Achterland	Duin Horst en Weide	2.021
Achterland	Duin- en Bollenstreek	2.669

Bron: Kantar (2022), bewerkt door Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd.

Uit de cijfers valt het volgende op:

De bezoekdichtheid varieert sterk binnen de deelgebieden van NPHD. Het verschil tussen de hoogste en laagste bezoekdichtheid betreft een factor 100. De duinen van de Duin- en Bollenstreek kennen de geringste bezoekdichtheid (665 bezoeken per hectare). De omvangrijkste bezoekdichtheid is te zien op het strand van Den Haag (65.721 bezoeken per hectare).

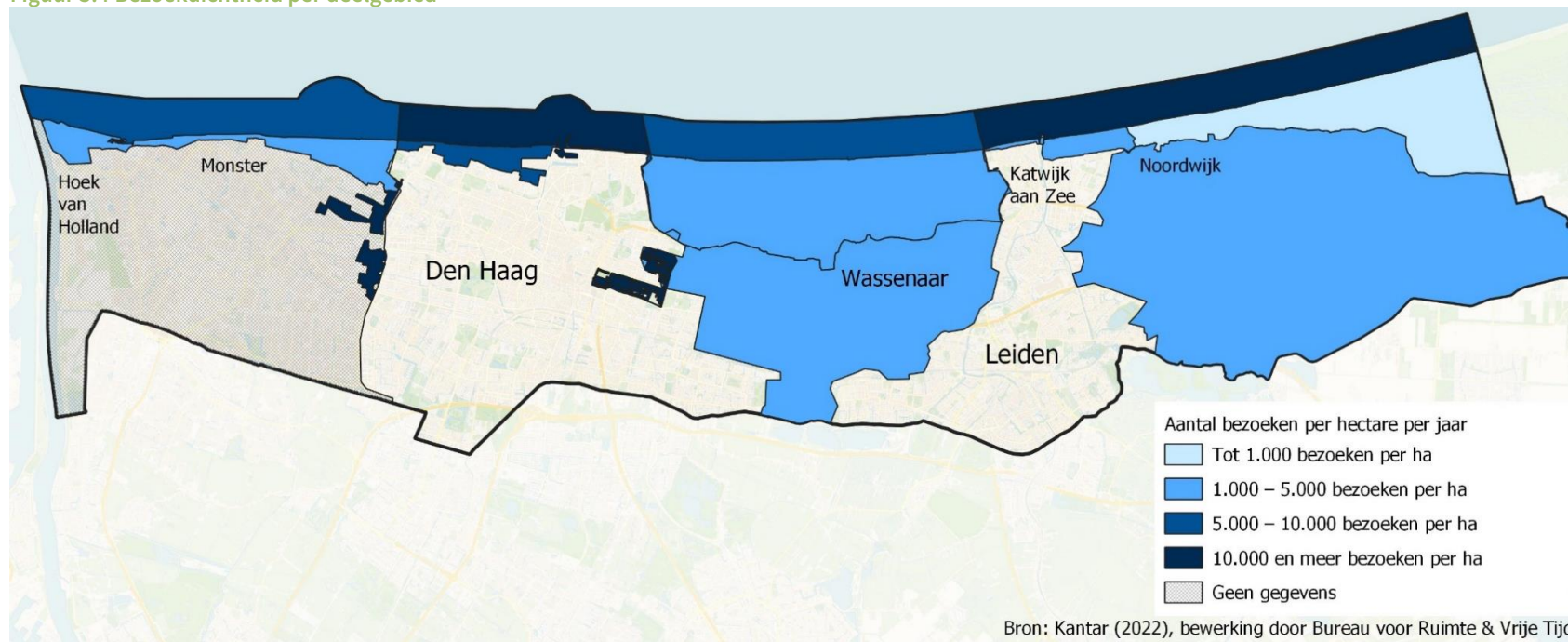
Tabel 3.2 Categorieën bezoekdichtheid (aantal bezoeken per ha)

Categorie	Aantal bezoeken per ha
Laag	Tot 1.000 bezoeken per ha
Gemiddeld	1.000 – <5.000 bezoeken per ha
Hoog	5.000 – <10.000 bezoeken per ha
Zeer hoog	10.000 en meer bezoeken per ha

Over het algemeen zien we een gradiënt van drukte in de kustgebieden, naar meer rustige gebieden in het achterland. Wat valt specifiek op:

- **Zeer hoge bezoekdichtheid:** vijf gebieden kennen een ‘zeer hoge bezoekdichtheid’. Dit zijn de drie strandgebieden van Den Haag, Katwijk en Duin- en Bollenstreek en de twee overgangszones bij Den Haag.
- **Hoge bezoekdichtheid:** drie gebieden kennen een ‘hoge bezoekdichtheid’. Dit zijn het duingebied van Den Haag en twee strandgebieden (Westland en Duin Horst en Weide).
- **Gemiddelde bezoekdichtheid:** vijf gebieden kennen een gemiddelde bezoekdichtheid. Dat zijn drie duingebieden: van Westland, Duin Horst en Weide en van Katwijk. En het achterland van Duin Horst en Weide en de Duin- en Bollenstreek.
- **Lage bezoekdichtheid:** de duinen van de Duin- en Bollenstreek kennen een lage bezoekdichtheid.

Figuur 3.4 Bezoekdichtheid per deelgebied

Bezoekersaantallen in natuurgebieden elders

Is het aantal bezoeken per hectare hoog, gemiddeld of laag in vergelijking met natuur- en recreatiegebieden elders in Nederland? Om meer inzicht te geven, vergelijken we een aantal bezoekdichtheden uit twee andere provincies. De onderzoeksmethode voor beide provincies en het onderzoek in Zuid-Holland (Kantar) zijn gelijk. Dat maakt dat de dichtheden goed vergelijkbaar zijn.

- **Limburg:** In de natuur- en recreatiegebieden in Limburg (2016) is de bezoekdichtheid duidelijk lager dan in NPHD. Ter illustratie: de meest omvangrijke dichtheid is 11.000 bezoeken per hectare. In NPHD zijn er drie gebieden die ruim boven een dichtheid van 11.000 uitkomen. Dit verschil is echter ook logisch, Limburg is namelijk een dunbevolkte provincie.
- **Noord-Holland:** In Noord-Holland komen vergelijkbare bezoekdichtheden voor. Het zijn vooral stadsparken en recreatiegebieden in het achterland die in de hoogste categorie (> 10.000 bezoeken per ha) vallen. In NPHD geldt dit juist voor de stranden. De strandgebieden in Noord-Holland vallen juist in een veel lagere categorie (max. 1.000 – 3000).

Kortom, NPHD lijkt een hogere bezoekdichtheid te hebben dan natuur- en recreatiegebieden in vergelijkbare gebieden in Nederland. Dit kan worden veroorzaakt doordat inwoners relatief dichtbij de betreffende (natuur)gebieden in NPHD wonen.

---

¹⁰ Bron: Kantar, *Recreëren in groen Zuid-Holland 2022*. De leefstijlen van de recreanten komen uit het Kantaronderzoek en zijn gewogen naar bezoekersaantallen. Aangezien in dit onderzoek een andere gebiedsindeling wordt gehanteerd en het Kantaronderzoek

3.4 Leefstijlen bezoekers

Dé recreant bestaat niet, er zijn verschillen in de motieven (waarom iemand de natuur ingaat) en de gewenste beleving van bezoekers. Hiernaar is recent ook onderzoek gedaan, door per leefstijl in beeld te brengen welk type natuur, voorzieningen en activiteiten de zeven recreantgroepen (leefstijlen) vooral aantrekkelijk vinden, zie de [toolkit natuurbeleving](#).

We weten uit het Kantaronderzoek ook welke leefstijl nu al relatief veel of juist weinig in de natuur- en recreatiegebieden van NPHD komen. Figuur 3.5 geeft de verdeling van de leefstijlen van de bezoekers in NPHD weer per deelgebied en voor heel NPHD¹⁰. In de figuur staat ook, ter vergelijking, het leefstijlprofiel van de inwoners van NPHD opgenomen. Als we kijken naar de verdeling van de leefstijlen van de bezoekers in NPHD in vergelijking met de omvang van die groepen onder de inwoners, valt het volgende op:

- Vooral de avontuurzoeker is beduidend ondervertegenwoordigd als bezoeker in NPHD.
- De verbindings-, inzicht- en stijlzoekers zijn oververtegenwoordigd als bezoeker in NPHD, ten opzichte van de omvang van het aantal inwoners met die leefstijl.
- De bezoekers met het leefstijlprofiel plezierzoeker, harmoniezoeker en rustzoeker zijn gemiddeld qua omvang.

wat grofmaziger is, worden enkele deelgebieden, die overeenkomen met één deelgebied in het Kantaronderzoek, samengenomen.

Duiding resultaten

Uit onderzoek (Toolkit Natuurbeleving) blijkt dat vooral de avontuurzoeker, inzichtzoeker en verbindingszoeker vaak de natuur ingaan. Ze zijn overigens wel op zoek naar verschillende belevingen. De avontuurzoeker houdt van ongerepte natuur, liefst zonder (te veel) voorzieningen en legt graag lange afstanden af. De inzichtzoeker bezoekt graag een uitkijkpunt, is geïnteresseerd in natuurstudie en wil graag wandelend en fietsend de regio ontdekken. De verbindingszoeker vindt dit ook prettig, als het maar niet te actief of sportief is.

Gezien het bovenstaande is het dus logisch dat de inzichtzoeker en verbindingszoeker veel naar het gebied komen. De stijlzoeker valt in positieve zin op. Stijlzoekers gaan graag sportend de natuur in (bijv. hardlopen, mountainbiken, etc.). Uit de resultaten van de online enquête, blijkt ook dat het sportieve motief vaak wordt genoemd.

Opvallend is dat de avontuurzoeker ondervertegenwoordigd is. Hier is geen éénduidige verklaring voor.

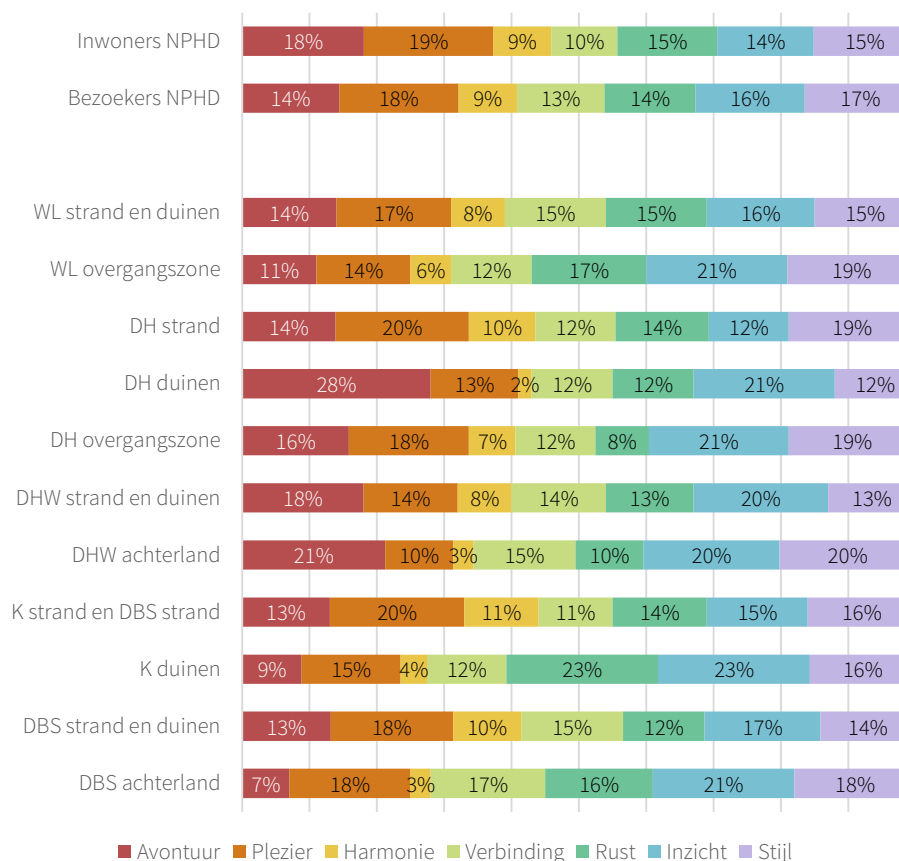
Voor de rustzoeker is het ruige, glooiende karakter van respectievelijk strand en duinen niet echt een aantrekkelijk perspectief. Ze maken, ter illustratie, liever een ommetje op een verharde ondergrond. Dat kan natuurlijk ook in een duingebied zijn, mits de toegankelijkheid goed is, zoals in Katwijk duinen.

De harmoniezoeker en plezierzoeker vinden waarschijnlijk de plekken met veel voorzieningen (stranden) en reuring vooral aantrekkelijk vinden.

3.4.1 Leefstijlprofiel per deelgebied: sturen op balans

Er zijn opvallende verschillen tussen de leefstijlprofielen per deelgebied, zie figuur 3.5. Dit kan worden ingezet om te sturen op balans. Hoe dat kan, staat beschreven in paragraaf 6.2.

Figuur 3.5 Leefstijlen bezoekers NPHD per deelgebied en totaal

Bron: Leefstijlvinder.nl (2022), Kantar (2022)

4 Omvang recreatie en toerisme

In dit hoofdstuk staat de omvang van recreatie en toerisme centraal. Dit is interessant omdat hiermee inzicht ontstaat in de relatie tussen bezoekeerdichtheden en voorzieningen. Dit zijn ook potentiële 'knoppen' om aan te draaien als het gaat om bezoekersmanagement.

4.1 Inleiding

Indicatoren

Voorzieningen en routes maken een gebied aantrekkelijk en toegankelijk voor bezoekers. Het kunnen 'voorspellers' van bezoekers (en daarmee drukte) zijn¹¹. Daarom zijn onderstaande indicatoren per deelgebied in beeld gebracht:

- Voorzieningendichtheid:
  - Dagrecreatie: aantal voorzieningen per km²;
  - Verblijfsrecreatie: aantal slaapplekken per km²;
- Routedichtheid: aantal km netwerk per km²;

We maken gebruik van dichtheden om deelgebieden goed met elkaar te kunnen vergelijken; het ene deelgebied is immers omvangrijker dan het andere en kan dus logischerwijs meer voorzieningen (en bezoekers) accommoderen.

Voor de oppervlakte maken we gebruik van de totale oppervlakte van het deelgebied, minus de bebouwde oppervlakte (speelt met name in de deelgebieden in het achterland). De oppervlakte is tevens exclusief water (maar wel inclusief recreatief binnenwater) en exclusief de niet-toegankelijke zones.

¹¹ Uit onderzoek blijkt dat vooral routenetwerken en dagrecreatieve voorzieningen vaak een correlatie vertonen met de omvang van bezoeken (Bron: Bovenregionale analyse natuur- en recreatiegebieden Noord-Holland, 2022. Bureau voor Ruimte & vrije Tijd en Bureau Buiten). Dit is

De data over voorzieningen en routes is afkomstig van de provincie Zuid-Holland. De oppervlakte en het aantal inwoners is in GIS berekend op basis van de afbakening van de deelgebieden.

In onderstaande tekst staat per paragraaf een indicator beschreven en de classificering die hieraan is gegeven voor de deelgebieden. Tot slot zijn enkele correlaties tussen de indicatoren weergegeven.

4.2 Voorzieningendichtheid

4.2.1 Dichtheid dagrecreatieve voorzieningen

De dagrecreatieve voorzieningen betreffen: eet- en drinkgelegenheden, forten, musea, kastelen en landhuizen, duikplekken, surfspots, jachthavens, zwemwaterlocaties, voorzieningen voor rondvaarten, zeilvaartscholen. In totaal zijn er 2.145 dagrecreatieve voorzieningen in NPHD (exclusief voorzieningen in bebouwd gebied). Om aan te geven of het veel of weinig voorzieningen zijn per deelgebied, is een indeling in vier categorieën gehanteerd, zie tabel 4.1.

Tabel 4.1 Categorieën voorzieningen dagrecreatie (aantal per km²)

Categorie	Aantal voorzieningen per km ²
Zeer hoog	> 4,5 voorzieningen per km ²
Hoog	3 - 4,5 voorzieningen per km ²
Gemiddeld	1,5 - 3 voorzieningen per km ²
Laag	0 - 1,5 voorzieningen per km ²

De resultaten zijn zichtbaar in figuur 4.1. Wat valt op?

- Dagrecreatieve voorzieningen zijn vooral omvangrijk op de stranden en in de duinen bij Katwijk en Den Haag en de duinen van Westland.

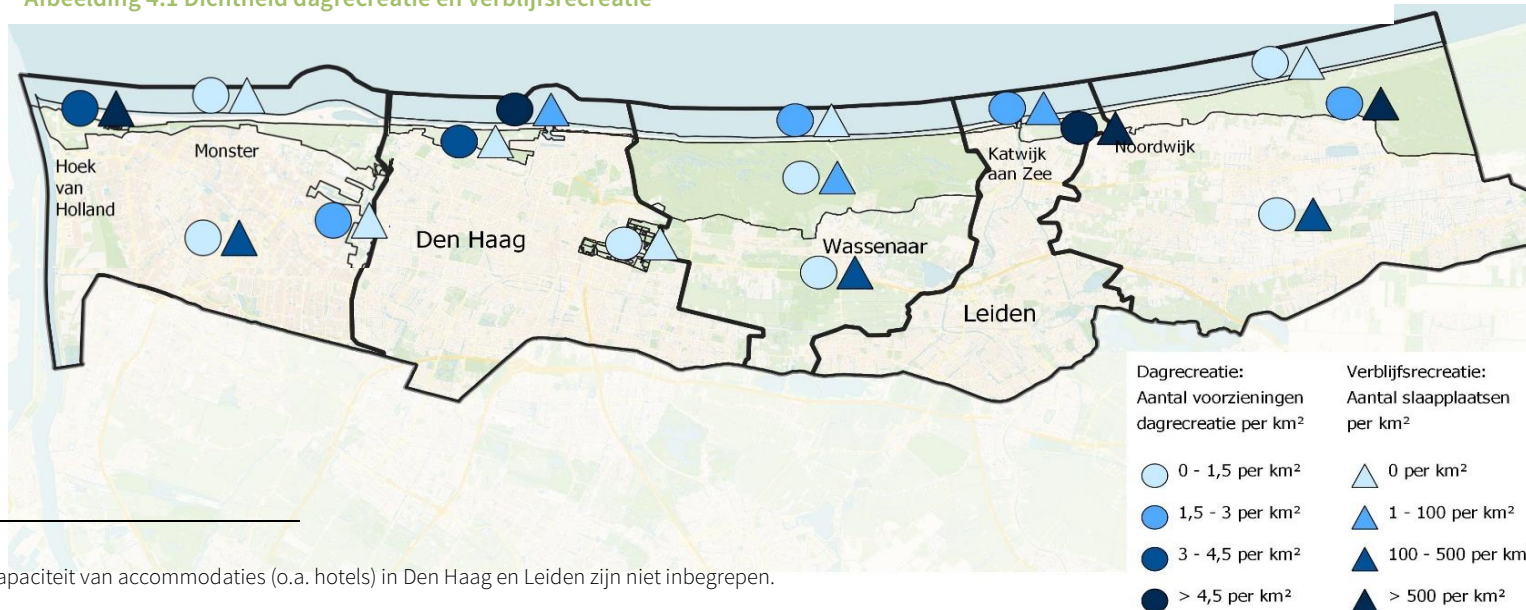
logisch omdat routes de toegankelijkheid van recreatiegebieden en landschap bepalen en voorzieningen als horeca (mede) de aantrekkelijkheid. De top drie activiteiten in NPHD zijn ook wandelen, fietsen en horecabezoek.

4.2.2 Dichtheid capaciteit verblijfsrecreatie

De omvang van verblijfsrecreatie wordt veelal uitgedrukt in aantal overnachtingen. Op het niveau van COROP-gebieden (een gebiedsindeling voor regionaal onderzoek, zie bijlage 6 meer een toelichting) is het aantal overnachtingen bekend. In totaal telden de drie COROP-gebieden waar NPHD een onderdeel van uitmaakt bijna 4,9 miljoen overnachtingen in 2021 (zie bijlage 6). Om te zien hoe deze overnachtingen zich ruimtelijk verdelen, bekijken we de capaciteit, oftewel het aantal slaapplekken. En dus niet naar het aantal voorzieningen. Een B&B met 4 kamers kan immers veel minder gasten ontvangen dan een vakantiepark met 70 chalets.

In totaal zijn er 81.000 slaapplekken in de deelgebieden in NPHD¹². Vervolgens hebben we de dichtheid per deelgebied berekend, zie figuur 4.1. Om aan te geven of de capaciteit omvangrijk is of niet, is een indeling in vier categorieën gehanteerd, zie tabel 4.2.

Afbeelding 4.1 Dichtheid dagrecreatie en verblijfsrecreatie

¹² De capaciteit van accommodaties (o.a. hotels) in Den Haag en Leiden zijn niet inbegrepen.

Tabel 4.2 Categorieën capaciteit verblijfsrecreatie (aantal per km²)

Categorie	Capaciteit (aantal slaapplekken) per km ²
Niet	0 per km ²
Laag	1 - 100 per km ²
Gemiddeld	100 - 500 per km ²
Hoog	> 500

De resultaten zijn weergegeven in afbeelding 4.1. Wat valt op?

- Verblijfsrecreatie is vooral omvangrijk in de duinen van Westland, Katwijk en de Duin en Bollenstreek. Bij Den Haag en Katwijk zijn ook overnachtingsmogelijkheden op de stranden.
- In de 'Achterlanden' is de dichtheid van verblijfsrecreatie gemiddeld.

4.3 Routedichtheid

De beste manier om natuur – en recreatiegebieden te ontsluiten en toegankelijk te maken is met behulp van routes. In dit onderzoek zijn alle officiële routenetwerken meegenomen voor alle vier de modaliteiten: wandelen, fietsen, varen en ruiters / mensen.

Om de cijfers te kunnen interpreteren hanteren we in dit onderzoek een indeling in vier categorieën, zie tabel 4.3.

Tabel 4.3 Categorieën routedichtheid (aantal kilometer per km²)

Categorie	Aantal km route per km ²
Zeer hoog	> 10,0 kilometer per km ²
Hoog	5,1 – 10,0 kilometer per km ²
Gemiddeld	2,6 – 5,0 kilometer per km ²
Laag	0 tot 2,5 kilometer per km ²

De resultaten staan beschreven in bijlage 7. Het meest opvallende resultaat is:

- De routedichtheid het hoogst is in de duingebieden en de overgangszones. De laagste routedichtheid is op de stranden.

4.4 Omvang natuur per inwoner

Landelijk gezien is er gemiddeld 281 m² natuur per inwoner beschikbaar. De verschillen per provincie zijn groot. Zo is er in Drenthe met 1.086 m² de meeste

natuur per inwoner. Zuid-Holland heeft van alle provincies het laagste aantal vierkant meters natuur per inwoner, namelijk 53 m² per inwoner¹³.

De 1,2 miljoen inwoners van NPHD inwoners hebben ca. 9.300 hectare¹⁴ met een natuurstatus, NNN/Natura2000, tot hun beschikking. Dat betekent dat er 77 m² natuur per inwoner beschikbaar is. Daarmee hebben de inwoners van de gemeenten van NPHD bijna 1,5 keer meer natuur ter beschikking dan gemiddeld in Zuid-Holland. Dat maakt de regio een aantrekkelijke woonomgeving in het dichtbevolkte Zuid-Holland. Met het oog op de toekomstige ontwikkelingen (o.a. woningbouw en verwachte toename van inwoners, zie ook hoofdstuk 7) is het belangrijk dat deze verhouding natuur per inwoner op peil blijft.

4.5 Conclusies

Hieronder staan de belangrijkste bevindingen over de omvang van recreatie en toerisme in NPHD:

- Verblijfsrecreatie is vooral omvangrijk in de duinen van Westland, Katwijk en de Duin en Bollenstreek.
- Dagrecreatieve voorzieningen zijn vooral omvangrijk bij Den Haag (op het strand en in de duinen) bij Katwijk (duinen) en het Westland (duinen).
- De routedichtheid is het omvangrijkst in de duingebieden en overgangszones.
- Inwoners van NPHD hebben ca. 1,5 keer meer natuur ter beschikking dan gemiddeld in Zuid-Holland. Dat maakt de regio een aantrekkelijke woonomgeving in het dichtbevolkte Zuid-Holland.

¹³Bron: [Waar staat je provincie \(2019\)](#)

¹⁴ Deze cijfers zijn afkomstig van de provincie Zuid-Holland. Het getal is exclusief het zeewater met een natuurstatus.

5 Resultaten draagkracht

In dit hoofdstuk staan de resultaten van het draagkrachtonderzoek. Waar is het (te) druk en gaat dat gepaard met overlast? We presenteren de overall resultaten en gaan vervolgens in op de afzonderlijke resultaten van bewoners (par. 5.2), toeristen (par. 5.3), beheerders (par. 5.4) en beleidsmakers (par. 5.5).

5.1 Overall resultaten

We beginnen dit hoofdstuk met de presentatie van de overall resultaten van het draagkrachtonderzoek in tabel 5.4. Het betreft de weergave van de categorieën per deelgebied op verschillende draagkrachtparameters, gebaseerd op het onderzoek onder bewoners, bezoeker en beheerders.

5.1.1 Draagkrachtindicatoren

Er zijn in totaal 7 draagkrachtindicatoren zichtbaar in tabel 5.4:

- Bewoners:
  - *Feitelijke inschatting van drukte*
  - *Ervaring van deze drukte*
  - *Ervaring van overlast als gevolg van drukte*
- Toeristen:
  - *Feitelijke inschatting van drukte*
  - *Ervaring van deze drukte*
- Beheerders:
  - *Inschatting van omvang aantal bezoekers*
  - *Draagkracht van de natuur*

5.1.2 Legenda bij de indicatoren

Hieronder staat weergegeven wat de kleuren in tabel 5.4 betekenen.

Tabel 5.1 Inschatting (ervaren) drukte en overlast als gevolg van drukte door bewoners en toeristen.

	Laagste 50% scores onder 0 = <i>duidelijk vaker negatief dan positief</i>
	Hoogste 50% scores onder 0 = <i>vaker negatief dan positief</i>
	Laagste 50% scores boven 0 = <i>vaker positief dan negatief</i>
	Hoogste 50% scores boven 0 = <i>duidelijk vaker positief dan negatief</i>

Tabel 5.2 Inschatting omvang aantal bezoekers beheerders.

	Zeer veel bezoekers
	Veel bezoekers
	Niet weinig/niet veel bezoekers
	Weinig bezoekers
	Zeer weinig bezoekers

Tabel 5.3 Draagkracht van de natuur: scores door beheerders.

	Draagkracht wordt structureel overschreden.
	Draagkracht is overschreden op piekmomenten en/of locaties (zorgelijke pieken).
	Draagkracht grens is bereikt (al dan niet met "logische pieken").
	Draagkracht is in balans. Kans voor ontwikkelruimte.
	Draagkracht is niet overschreden. Nog ontwikkelruimte / opvangcapaciteit.

Tabel 5.4 Draagkrachttabel

Deelgebied		DRAAGKRACHT							
		1. Bewoners			2. Toeristen		3. Beheerders		Natuurstatus (aandeel NNN / Natura 2000)
		Inschatting drukte	Ervaren drukte	Overlast als gevolg van drukte	Inschatting drukte	Ervaren drukte	Aantal bezoekers	Draagkracht natuur	
Strand	Westland			*	*	*			27%
Strand	Agglomeratie Den Haag				*	*		x	10%
Strand	Duin Horst en Weide				*	*			12%
Strand	Katwijk				*	*			7%
Strand	Duin- en Bollenstreek				*	*			11%
Duinen	Westland			*	*	*			88%
Duinen	Agglomeratie Den Haag				*	*			90%
Duinen	Duin Horst en Weide				*	*			95%
Duinen	Katwijk				*	*	x		81%
Duinen	Duin- en Bollenstreek				*	*			91%
Overgangszone stad - land	Westland				*	*			10%
Overgangszone stad - land	Agglomeratie Den Haag				*	*	x		81%
Achterland	Westland	*	*	*	*	*			6%
Achterland	Duin Horst en Weide				*	*			34%
Achterland	Duin- en Bollenstreek				*	*			10%

*Indicatief vanwege laag aantal respondenten
x geen inschatting gemaakt door beheerder

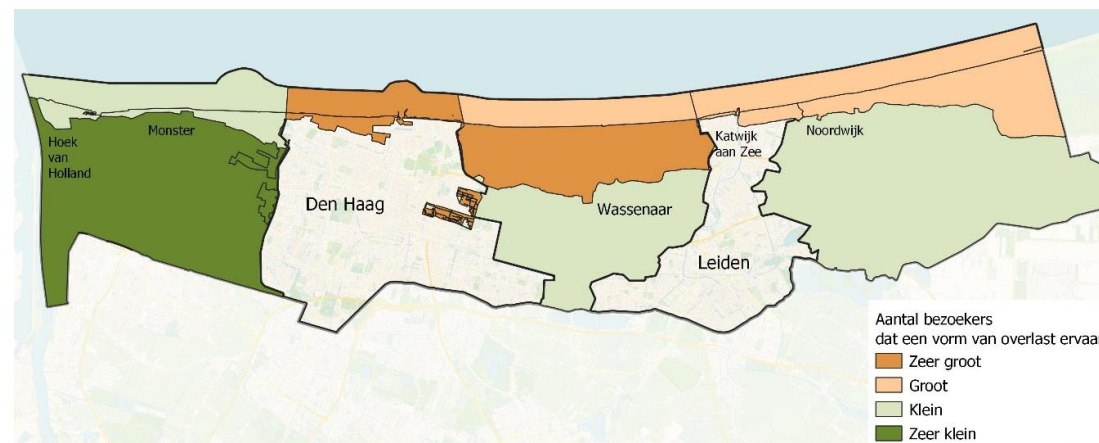
5.2 Draagkracht bezoekersbeleving (bewoners)

In de draagkracht van de bewonersbeleving vallen de onderstaande punten op:

- **Inschatting feitelijke drukte: 'vaker druk dan rustig'.** De score van de feitelijke drukte van inwoners is over het algemeen vrij negatief: inwoners schatten het aantal mensen vaker als druk dan als rustig. De strandgebieden (m.u.v. Westland Strand) worden het vaakst als druk ingeschat. Daarnaast wordt ook de Den Haag Overgangszone stad-land duidelijk vaker als druk dan rustig ingeschat.
- **Ervaren drukte is opvallend positief.** Als we kijken hoe inwoners die drukte ervaren, dan valt op dat het (op drie deelgebieden na) overal positief wordt beoordeeld. Kortom, het bezoek aan dit natuurgebied heeft niet geleden onder de drukte van medebezoekers. Zeker bij de stranden kan het zo zijn dat hier de perceptie een rol speelt dat drukte tijdens het bezoek 'erbij hoort'. In slechts drie deelgebieden wordt de drukte vaker als vervelend ervaren dan als gezellig.

- **Vaak wel een vorm van overlast als gevolg van drukte.** Allereerst heeft 18% van de inwoners in het algemeen aangegeven géén negatieve effecten als gevolg van drukte te ervaren in het nationaal park. De overige 82% van de inwoners hebben aangegeven één of meerdere effecten te ervaren¹⁵, namelijk:
  1. Zwerfafval en rommel;
  2. Problemen rondom mobiliteit (parkeerdrukke, te weinig parkeermogelijkheden, etc.);
  3. Overlast van andere gebruikersgroepen;
  4. Verstoring van de natuur door recreatie;
  5. Drukke/rijen.
- **Overlast in deelgebieden.** In negen van de vijftien gebieden wordt vaker wel dan niet een vorm van overlast ervaren, zie figuur 5.1. In de gebieden in Westland (strand, duinen, overgangszone en achterland) en in het achterland van de Duin- en Bollenstreek en Duin Horst en Weide geldt dit niet; hier wordt de overlast vaker niet dan wel ervaren.

Figuur 5.1 Overlast als gevolg van drukte (bewoners)

¹⁵ In het geval een bezoek aan een gebied als gezellig wordt ervaren, kunnen respondenten toch (soms of op sommige plekken) overlast ervaren, bijv. parkeerdrukke, zwerfvuil, storend gedrag, etc.

5.2.1 Draagkracht in tijd en ruimte

De scores in de tabel gaan over de afgelopen 12 maanden en over het totaal van een deelgebied. We weten echter dat de beoordeling van draagkracht sterk kan verschillen van het ene op het andere moment of per locatie. Wanneer we verder inzoomen op verschillen of nuances in tijd en ruimte, zien we het volgende beeld:

- **Overlast is vaker een piek dan structurele belasting.** Per deelgebied is er ongeveer 2 op de 10 inwoners die dit als structurele drukte ervaart. Ongeveer 8 op de 10 inwoners ervaart de drukte als piekmoment. Ongeveer 2 of 3 op de 10 inwoners beoordeelt de piekmomenten als drukte die 'erbij hoort'. Daarmee beoordeelt ongeveer 5/6 op de 10 inwoners de drukte als een piekmoment die wij als 'zorgelijk' bestempelen.
- **Dagdelen en locaties.** Daarnaast zien we dat de middag het dagdeel is waarop inwoners de meeste overlast ervaren. De locaties waar men de meeste overlast ervaart is (op volgorde van veel genoemd naar minder genoemd): op de fietspaden, in de duinen, Noordwijk, strand, Den Haag, Katwijk, Meijndel, Scheveningen, wandelpaden.

¹⁶ Toeristen ervaren drukte tijdens hun bezoek vaak als 'gezellige drukte'. Toch kunnen relatief veel respondenten een vorm van overlast noemen.

5.3 Draagkracht bezoekersbeleving (toeristen)

In de draagkracht van de bezoekersbeleving vallen de onderstaande punten op:

- **Inschatting feitelijke drukte: vaker rustig dan druk.** Over het algemeen zijn de toeristen vrij positief over de drukte. Het merendeel van de gebieden (10 van de 15) wordt duidelijk rustiger dan druk ingeschat. Vooral de gebieden in Den Haag worden door de respondenten duidelijk vaker als druk dan als rustig ingeschat.
- **Ervaren drukte is opvallend positief.** In alle deelgebieden wordt de drukte vaker als gezellig ervaren dan als vervelend. De perceptie van drukte door de toerist is dus duidelijk een andere dan die van de bewoners.
- **Overlast als gevolg van drukte.** Helaas is de respons te laag om hier per deelgebied uitspraak over te doen (gegevens staan ook niet in tabel 5.4). Voor het gehele NPHD geldt dat 89% van de bezoekers een vorm van overlast als gevolg van drukte ervaart¹⁶. De respondenten hebben één of meerdere effecten aangegeven, waarvan de meest voorkomende zijn:

1. Zwerfafval en rommel;
2. Problemen rondom mobiliteit (parkeerdrukke, te weinig parkeermogelijkheden, etc.);
3. Verstoring van de natuur door recreatie.

5.3.1 Draagkracht in tijd en ruimte

Wanneer we verder inzoomen op verschillen of nuances in tijd en ruimte, zien we het volgende beeld (*let op deze cijfers zijn indicatief vanwege de beperkte respons*):

- **Niet vaak structurele drukte.** We zien dat de drukte niet vaak als structurele drukte wordt aangemerkt. De piekdrukke verschilt van een piekmoment dat 'erbij hoort', een piekmomenten buiten de verwachte drukte om of een piekmoment met vervelende drukte.
- **Overlast vooral op strand, strandopgangen en fietspaden.** We zien dat de middag het dagdeel is waarop toeristen de meeste overlast ervaren. De locaties waar zij de meeste overlast ervaren is (op volgorde van veel genoemd naar minder genoemd): op het strand, in de duinen (strandopgangen en fietspaden), fietspaden, op de parkeerterreinen, Scheveningen, Den Haag, op de boulevard (Scheveningen) en Noordwijk.

5.4 Ecologische draagkracht (beheerders)

Bij de inschattingen van beheerders over de draagkracht van de natuur vallen de onderstaande punten op:

- **Inschatting omvang aantal bezoekers:** De gemiddelde omvang van het aantal bezoekers is ingeschat op een 4, dat betekent 'veel bezoekers'. In drie deelgebieden wordt de omvang van bezoekers in de afgelopen 12 maanden als 'zeer veel' ingeschat door de terreinbeheerders. Dit gaat om de gebieden Duin Horst en Weide strand, Den Haag Duinen en Westland overgangszone stad -land. In alle strandgebieden wordt de omvang van

bezoekers minimaal als 'veel' beoordeeld door de beheerders. Westland duinen wordt opvallend lager ingeschat dan de overige gebieden die door de beheerders zijn beoordeeld. De omvang van bezoekers wordt hier als 'weinig' ingeschat.

- **Draagkracht natuur.** Er is één gebied waar de draagkracht van de natuur door de beheerder als 'structureel overschreden' is ingeschat, dit betreft Den Haag overgangszone. In het gebied Katwijk duinen is sprake van zorgelijke pieken. In drie gebieden is de inschatting dat de grens van de draagkracht is bereikt: het strand van Katwijk, de duinen van Westland en de duinen van Duin Horst en Weide. Er zijn zes gebieden waar de draagkracht van de natuur door de beheerders als 'in balans' is ingeschat:
  - Westland overgangszone
  - Westland achterland
  - Duin- en Bollenstreek strand
  - Duin Horst en Weide strand
  - Duin Horst en Weide achterland
  - Agglomeratie Den Haag duinen

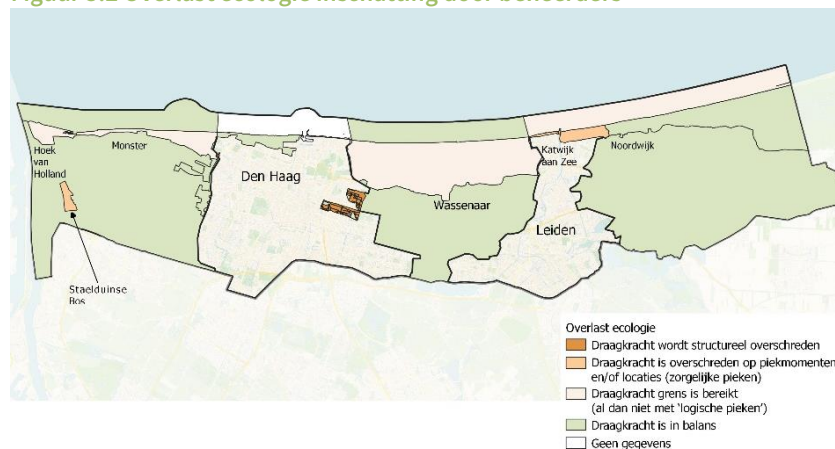
Drie gebieden (Duin- en Bollenstreek, zowel de duinen als het achterland en het strand bij Westland), zijn door de beheerders ingeschat tussen 'draagkracht is in balans' en 'draagkracht grens is bereikt (al dan niet met logische pieken)'. Deze staan in de figuur 5.2 als 'in balans' afgebeeld.

Draagkracht van de natuur

Beheerders hebben inschattingen gemaakt of de draagkracht van de natuur wordt overschreden of dat deze in balans is.

Onder draagkracht van de natuur verstaan we het maximale aantal bezoekers dat een gebied aankan zonder dat het negatieve effecten heeft voor de natuur (bijv. vervuiling, schade of verstoring van flora en fauna of verlies van biodiversiteit). Met andere woorden: tegen welke intensiteit van bezoekers en vormen van recreatief gebruik is de beschikbare natuur in NP bestand, zonder dat dit tot negatieve effecten leidt?

Figuur 5.2 Overlast ecologie inschatting door beheerders

- **Effecten van drukte.** Beheerders hebben daarnaast ook aangegeven welke impacts en negatieve effecten van drukte ze ervaren. Onderstaand de effecten die het meest door de beheerders worden gezien:
  - 1 Verstoring van de biodiversiteit (o.a. door loslopende honden);
  - 2 Conflicterend gebruik van paden door diverse groepen bezoekers en snelheden;
  - 3 Zwerfafval;
  - 4 Geluidsoverlast;
  - 5 Bezoekers die van de paden afdalen.

5.4.1 Relatie natuurstatus en draagkracht

In de draagkrachttabel is per deelgebied het aandeel 'beschermde natuur' weergegeven. Het betreft de omvang van het deelgebied dat is aangewezen als NNN-gebied of Natura 2000-gebied¹⁷.

¹⁷ De analyses in deze paragraaf betreffen de omvang van het landoppervlak aan NNN en Natura 2000 gebied, dus exclusief de vooroeverzone (zeewater).

Wanneer we de natuurstatus bekijken en vergelijken met de beoordeling van de ecologische draagkracht door beheerders, dan valt het volgende op:

- Vooral in de duingebieden is het aandeel beschermde natuur het hoogst (rond de 80% - 90%). Dit zijn tevens de gebieden waar veel problemen zijn met de ecologische draagkracht door recreatie:
  - In de overgangszone Den Haag is het aandeel beschermde natuur 81% en is de ecologische draagkracht structureel overschreden;
  - In de duinen van Katwijk is het aandeel beschermde natuur 81% en is sprake van zorgelijke pieken;
  - In de duinen van Westland en Duin Horst en Weide is de grens van de draagkracht bereikt en deze gebieden bestaan voor respectievelijk 88% en 95% uit beschermde natuur.

5.5 Beleidsmakers

5.5.1 Inleiding

Er zijn met beleidsmakers gesprekken gevoerd om uitspraken te kunnen doen over hun beoordeling van draagkracht. Het betreft de gemeenten die deel uitmaken van NPHD. In bijlage 5 kunt u lezen welke gemeenten wij gesproken hebben. Wij hebben gesprekken gevoerd met beleidsmedewerkers op het gebied van toerisme en recreatie (en/of economie) en natuur/landschap.

Resultaten worden weergegeven op basis van de vijf hoofdgebieden (zie hoofdstuk 2.3.4 voor een toelichting). Dit betekent dat wanneer gebruik is gemaakt van scores er een gemiddelde is berekend op basis van de antwoorden zoals deze door de verschillende gemeenten in dat gebied zijn gegeven. Voor deze analyse zijn drie indicatoren gebruikt:

- Beleidsmatige aandacht voor balansonderwerpen: spreiden van bezoek, maatregelen ter bevordering van de leefbaarheid van inwoners.

- Ontwikkelruimte: is er sprake van ontwikkelruimte voor recreatie en toerisme in de hele gemeente, of niet.
- Ontwikkelruimte: is er sprake van ontwikkelruimte in natuur- en/of recreatiegebieden, of niet.

Tabel 5.5 scores per deelgebied beleidsmakers

Deelgebied	Beleidsmatige aandacht	Ontwikkelruimte recreatie en toerisme	Ontwikkelruimte R&T binnen natuur- en recreatiegebieden
Westland	Veel	Voldoende	Voldoende
Agglomeratie Den Haag	Veel	Ja	Voldoende
Duin Horst en Weide	Niet weinig / niet veel	Voldoende	Voldoende
Agglomeratie Leiden	Veel	Voldoende	Nee
Duin- en Bollenstreek	Veel	Ja	Ja

5.5.2 Wat valt op?

De resultaten staan in tabel 5.5 weergegeven. Hierbij valt het volgende op: in

- **Veel beleidsmatige aandacht.** Wat opvalt is dat de score voor alle gebieden relatief hoog is. Alle gemeenten geven aan dat de aandacht voor deze onderwerpen minimaal 'niet veel/niet weinig' betreft. In geen van de gemeenten is aangegeven dat er (zeer) weinig aandacht is voor balansonderwerpen.
- **Genoeg ontwikkelruimte recreatie en toerisme, wel onder voorwaarden.** In alle gebieden hebben de gemeenten aangegeven dat er ontwikkelruimte is

voor recreatie en toerisme. Voor de gebieden Westland, Duin Horst en Weide en de Agglomeratie Leiden/Katwijk hebben de beleidsmakers hierbij wel aangegeven in te zetten op specifieke vormen van recreatie en toerisme of op specifieke plekken in het gebied, zoals de inzet op extensieve vormen van recreatie en toerisme of bijvoorbeeld kleinschalige verblijfsrecreatie.

- **Genoeg ontwikkelruimte in natuur- en recreatiegebieden, ook onder voorwaarden.** De meeste deelregio's geven aan dat er ook in de natuur- en recreatiegebieden nog ruimte is voor ontwikkeling. Daarbij geldt wel de kanttekening dat het geldt voor specifieke plekken of specifieke vormen van recreatie en toerisme. Alleen in het gebied Agglomeratie Leiden/Katwijk heeft de gemeente Leiden aangegeven dat er geen ontwikkelruimte voor recreatie en toerisme is in de natuur- en recreatiegebieden. Dit omdat er volgens de gemeente weinig beschikbare ruimte in de gemeente zelf is en er daarom samenwerking moet worden gezocht met omliggende gemeenten.

In bijlage 5 staat gespecificeerd welke ontwikkelruimte er voor gemeenten wordt gezien en welke voorwaarden er voor gelden.

5.6 Conclusies

Dit zijn de voornaamste conclusies over draagkracht:

1. **Inschatting drukte inwoners.** De meeste gebieden (elf) worden door inwoners als druk ingeschat. De strandgebieden worden het vaakst als druk ingeschat, gevolgd door de duinen. Het achterland wordt het minst vaak als druk ingeschat.
2. **Ervaren drukte inwoners.** Als we kijken hoe inwoners de drukte ervaren tijdens hun bezoek, dan valt op dat het overwegend positief wordt beoordeeld. Ze zien de drukte eerder als gezellige drukte dan als vervelend. In enkele gebieden zijn inwoners per saldo negatief over de ervaren drukte. Dit geldt voor zowel het strand als de duinen van Den Haag en de duinen van Duin Horst en Weide.

3. **Ervaren overlast inwoners.** Gevraagd naar overlast geven inwoners aan dat dit in het merendeel van de gebieden (negen) optreedt. Dus ook als een bezoek overwegend als gezellig wordt ervaren kan een vorm van overlast optreden.
4. **Inschatten en ervaren drukte toeristen.** Toeristen schatten de feitelijke drukte veel minder zorgelijk in dan inwoners. Dit geldt alleen niet voor de gebieden rondom Den Haag; zowel het strand, de duinen als het overgangsgedebied worden als erg druk ingeschat. Dat kan in potentie negatieve effecten hebben voor de aantrekkelijkheid van die deelgebieden voor bezoekers. Echter, gevraagd naar de ervaring van die drukte zijn toeristen overwegend positief over hun bezoek aan dat gebied; de drukte is in alle gebieden vaker gezellig dan vervelend. De positieve(re) kijk kan te maken hebben met hun hogere tolerantie voor drukte tijdens hun uitstapje, zie kader hiernaast.
5. **Ecologische draagkrachtbepaling.** Beheerders geven aan dat vooral in de duingebieden problemen zijn met de ecologische draagkracht en in de overgangszone van Den Haag. Opvallend is dat dit ook de gebieden zijn met het grootste aandeel beschermde natuur (rond de 80% - 90%). De draagkracht van de natuur is op de stranden en achterlanden is juist relatief vaak gunstig (in balans).
6. **Beleidsmakers.** Beleidsmakers hebben veel aandacht voor balans in hun beleid. Ze geven ook aan nog voldoende ruimte te hebben voor recreatie en toerisme, maar hier wel steeds vaker voorwaarden aan te verbinden (vanuit draagkracht). Ook geven gemeenten aan dat er nog ruimte is voor specifieke plekken of specifieke vormen van recreatie en toerisme in de natuur- en recreatiegebieden. Alleen voor het gebied rond Leiden/Katwijk is de draagkracht bereikt.

Duiding verschillen beoordeling bewoners en toeristen

Uit dit onderzoek blijkt dat toeristen een hogere tolerantie voor drukte hebben, dan inwoners. Toeristen komen vaker op drukke momenten en op drukke plekken (de hotspots) en ze verwachten deze drukte ook (min of meer). Inwoners gaan ook vaker op pad in hun eigen NPHD en hebben dus meerdere (ook rustige) vergelijkingsmomenten. De perceptie van wanneer iets rustig of druk is, is daarmee ook anders. Daarnaast zijn toeristen mogelijk minder gevoelig voor drukte als ze bezig zijn met hun vrije tijd te beleven. Daarmee is het ook logisch dat toeristen de drukte eigenlijk in alle deelgebieden vaker als gezellig dan als vervelend ervaren.

6 Sturen op balans

In dit hoofdstuk geven we per deelgebied aan welke strategie kansrijk is om de balans (bezoekersbeleving en ecologie) te optimaliseren.

In deze paragraaf staat per cluster van deelgebieden aangegeven welke strategie kansrijk is in de balans te optimaliseren. We gebruiken hiervoor de resultaten uit de voorgaande hoofdstukken. In november 2022 is een ‘balansbijeenkomst’ gehouden met stakeholders uit het veld. Dit heeft nuttige input opgeleverd voor de uitwerking van de strategieën, zie de kopjes ‘kansen’ bij elke ontwikkelstrategie. In bijlage 9 staat een uitgebreid verslag van deze bijeenkomst.

Nota Bene

Onderstaande ontwikkelstrategieën zijn geschreven voor de (clusters van) stranden, duinen en de achterlanden. Dit is vooral omdat deze gebieden vergelijkbaar zijn qua typering van omvang en draagkracht. Voor de ontwikkelstrategie is het zeker niet noodzakelijk om alleen binnen dit cluster te kijken. Sterker nog: vaak is het achterland nog relatief rustig en biedt dit mogelijk kansen om bezoek te spreiden.

6.1 Ontwikkelstrategie per (deel)gebied

6.1.1 Stranden

Omvang bezoeken: groot

De stranden kennen de hoogste bezoekerdichtheden. Hier komen veel inwoners en toeristen heen om te recreëren. Dit bezoek wordt hier gefaciliteerd door dagrecreatieve voorzieningen zoals strandpaviljoens en verhuurmogelijkheden voor watersport en zwemmogelijkheden.

Draagkracht: gunstig voor ecologie, bezoekersbeleving onder druk

- *Bezoekers.* De draagkracht van de bezoekersbeleving staat hier onder druk. Op alle stranden (behalve van Westland) wordt aangegeven dat er een vorm van overlast wordt ervaren, door inwoners die het strand bezoeken. Bij Den Haag en de Duin- en Bollenstreek is dit het meest omvangrijk. Toeristen ervaren minder overlast.
- *Ecologie.* De ecologische draagkracht is op de stranden geen probleem (‘in balans’), behalve het strand van Katwijk, daar is de grens van de draagkracht bereikt.

Ontwikkelstrategie: spreiden

Op zich zijn de stranden logische plekken om grote groepen bezoekers op te vangen. Het is dé trekpleister voor inwoners en toeristen. De draagkracht van toeristische bezoekers is overigens erg positief; ze zien de drukte wel, maar ervaren dit minder zorgelijk. Het strand zal een druk bezochte plek blijven, dat voorkomt ook dat er op andere plekken drukte manifesteert. Toch is bijvoorbeeld bij Den Haag en de Duin- en Bollenstreek veel overlast aanwezig. De grens van de bezoekaantallen is volgens de inwoners bereikt. Dat betekent dat hier geen kwantitatieve ontwikkeling van bezoekers gewenst is. Voor stranden zijn de belangrijkste knoppen om aan te draaien qua bezoeken, de toegankelijkheid (strandopgangen) en parkeercapaciteit. Lokaal is er behoefte aan spreiding van bezoekers om zo de bezoekersbeleving te verbeteren, zie voorbeeld Noordwijk hieronder.

Kansen

- *Verruimen capaciteit fietsparkeerruimte.* De fietsparkeerruimte op de boulevard van Katwijk en bij de strandopgangen schiet mogelijk tekort. Kans is om te verkennen of de parkeergarage in de Zeereep hiervoor gebruikt kan worden. Ook kunnen pop-up fietsenstallingen gecreëerd worden.
- *Spreiden in ruimte en tijd.* Het strand van Westland biedt kansen om (extra) strandgangers op te vangen. Let wel op dat hier de ecologische draagkracht niet door wordt overschreden. Ook door het spreiden in tijd

kan op drukke stranden toch ontwikkeling plaatsvinden, bijv. met de status van Kuuroord (heilzame badplaats) in Noordwijk, waar gasten juist in de winter voor komen.

- *Spreiden om (verkeers)drukke te voorkomen.* In Noordwijk bestaat de mogelijkheid om met een Shuttle bus naar minder drukke delen te gaan, zoals de Langevelderslag of het Oosterduinse meer. Deze mogelijkheid wordt goed gecommuniceerd en aangeboden in de weekenden en op zonnige dagen. Het blijkt ook effectief, omdat meer dan 10.000 bezoekers per jaar hier al gebruik van maken.

6.1.2 Duinen

Omvang bezoeken: gemiddeld

De duinen zijn aantrekkelijke gebieden om te recreëren. De bezoekdichtheid is hier overal 'gemiddeld', behalve in de duinen bij Den Haag, daar is de bezoekdichtheid groot. De duinen zijn recreatief het best ontwikkeld, met veel dagrecreatieve voorzieningen, veel verblijfsrecreatieve voorzieningen (toeristen die er verblijven) en ook een goed ontwikkeld aantal routenetwerken.

Draagkracht: ongunstig

- *Bezoekers.* Overlast wordt ervaren bij Den Haag, Duin Horst en Weide, Katwijk en Duin en Bollenstreek.
- *Ecologisch.* Vooral in de duinen bij Katwijk zijn er problemen, hier is de draagkracht overschreden. Bij Duin Horst en Weide en het Westland zijn ook problemen, hier is de draagkracht bereikt, maar nog niet overschreden.

Ontwikkelstrategie: recreatief zoneringsplan opstellen

Hoewel het aantal bezoeken in de duingebieden niet het meest omvangrijk is, zo blijkt uit het Kantaronderzoek, ontstaat op diverse plekken en momenten toch overlast. De draagkracht wordt overschreden, zowel voor de natuur als de bezoekers.

Vanuit de ecologische draagkracht hangt deze overschrijding van de draagkracht mogelijk sterk samen met de kwetsbaarheid van natuur: 80%-90% van de duingebieden is beschermde natuur. Dit vraagt vanuit natuur om een strikter recreatief zoneringsbeleid. We bevelen aan om een zoneringsplan specifiek voor de duingebieden te maken, waarbij nader naar de ecologische impact wordt gekeken, met en door terreinbeheerders.

Recreatieve zoneringsplan kan worden uitgewerkt in gebieden zonder recreatie (afgesloten), extensieve vormen van recreatie, tot meer intensieve vormen. Dit gaat over het totaal van ontsluiting van gebieden door routes, met poorten, de aanwezigheid van voorzieningen en daarmee uiteindelijk aantallen bezoekers. Voor het verbeteren van ecologische draagkracht geldt overigens dat concentreren van bezoekers de meest effectieve strategie is, omdat spreiden juist op meerdere plekken tot verstoring kan leiden (zie paragraaf 6.3; sturende principes ecologische draagkracht).

Wat betreft de draagkracht van de bezoekersbeleving: bezoekers vinden rust waarschijnlijk bij duingebieden horen. Hierdoor kan overlast eerder opvallen, mede omdat bezoekers hier op routes en hotspots samenkomen. Recreatieve ontwikkeling is in duingebieden niet uitgesloten, maar moet volgend zijn op de ecologische zoneringsplan.

Kansen

- *Honden:* er is veel overlast door loslopende honden en hondenpoep in verstoringgevoelige gebieden. Er zouden meer gebieden buiten Natura 2000 gebieden aangewezen moeten worden voor het uitlaten van de hond om de kwetsbare gebieden te beschermen. Ook is passende voorlichting (bewustwording) en handhaving hier helpend.
- *Oosterduinsemeer:* de zwemwaterkwaliteit kan hier verbeteren en zo een alternatieve locatie vormen voor de kust.
- *Fietspad tussen Katwijk en Hotel Duinoord:* hier is sprake van overlast tussen verschillende gebruikers die kan worden weggenomen met passende maatregelen.

- *Verblijfsrecreatie*: veel campings en camperplekken gaan in de winterperiode dicht. Dit zorgt ervoor dat campers op plekken gaan staan waar dat niet de bedoeling is. Door recreatie in het laagseizoen te blijven faciliteren kan dit probleem opgelost worden.
- *Tekort parkeerplekken Boswachterij Noordwijk*: bij de Boswachterij Noordwijk is een tekort aan parkeerplekken waardoor er opstoppingen komen en men de auto parkeert waar dit niet is toegestaan. Mogelijk kunnen er ergens anders meer parkeerplekken worden gecreëerd, zodat het bezoek gespreid wordt.

6.1.3 Achterland

Omvang bezoeken: gering

De achterlanden van Westland, Duin Horst en Weide en de Duin- en Bollenstreek zijn de gebieden waar relatief veel inwoners wonen en ook redelijk wat toeristen verblijven. Uit de analyse blijkt echter dat in de achterlanden relatief weinig bezoekers recreëren, die gaan grotendeels naar de duin- en strandgebieden.

Draagkracht: gunstig

- *Bezoekers*. De draagkracht in deze gebieden is, zo blijkt uit de analyses, voor zowel de bezoekersbeleving van inwoners als toeristen die in deze gebieden recreëren gunstig (niet te druk en weinig overlast).
- *Ecologie*. Ook ecologisch gezien is er geen reden tot zorg want de gebieden zijn in balans en er is sprake van recreatieve ontwikkelruimte. Specifieke gebieden (Staelduinse bos) zijn beschermde natuur en daar is de grens van de ecologische draagkracht bereikt.

Ontwikkelstrategie: recreatieve (door)ontwikkeling

Er is geen (grote) balansopgave. Er is juist sprake van ontwikkelruimte en dit biedt kansen voor de ontwikkeling van toerisme en recreatie. Zeker omdat blijkt dat het aantal voorzieningen hier (nog) beperkt is. Denk aan de thema's: natuurbeleving, waterrecreatie, erfgoed, buffergebieden, agrotourisme.

Kansen

Specifiek benoemd kansen door stakeholders:

- *Agrotourisme*: in het Achterland van o.a. Westland zijn kansen voor agrotourisme. Dit draagt bij aan spreiding van bezoekers.
- *Spreiden door verbinden*: momenteel zijn de natuurgebieden in Westland versnipperd en goede, groene, verbindingen tussen de verschillende gebieden ontbreken waardoor drukte zich vaak onnodig concentreert.
- *Bufferzones*: aanleg van bufferzones rondom Meijndel of de Groene zone Mient Kooltuin. Hierdoor kan recreatiedruk worden opgevangen in gebieden waar dit gewenst is en voorkomen waar het minder gewenst is (bijv. duingebieden).
- *Valkenburgsemeer*: recreatie aan het Valkenburgsemeer kan worden gestimuleerd als alternatief voor het strand. Door meer zand en/of gras te realiseren om op te liggen en te recreëren wordt het aantrekkelijker voor mensen om daar heen te gaan.

6.1.4 Overgangszones

Omvang bezoeken: zeer groot

Beide overgangszones bij Den Haag hebben de grootste aantallen bezoeken van alle gebieden. Deze gebieden zijn goed toegankelijk gemaakt met routes, maar kennen (nog) relatief weinig voorzieningen.

Draagkracht

- **Bezoekers**: het overgrote deel van de bezoekers van de overgangszone Den Haag ervaart een vorm van overlast, voor de overgangszone Westland is dit juist nog erg gunstig: weinig bezoekers ervaren overlast.
- **Ecologische draagkracht**: in de overgangszone Den Haag is de draagkracht overschreden, in het Westland juist nog niet.

Ontwikkelstrategie: kwalitatieve en kwantitatieve ontwikkeling

Voor de overgangszone Den Haag is het de kunst om met voorzieningen de huidige bezoeker nog beter te faciliteren (kwalitatieve ontwikkeling). Daar

wordt ook al aan gewerkt (bezoekerscentrum Koekamp). Dit verhoogt de bezoekersbeleving en zorgt ervoor dat bezoekers in de stadsnatuur blijven. De overgangszone naar het Westland heeft ook in kwantitatieve zin ruimte om bezoekers op te vangen. Hier liggen dus kansen voor recreatieve ontwikkeling, met voorzieningen, routes en dagrecreatie. Ontwikkeling draagt dus bij aan de kwaliteit van het gebied qua gastvrijheid.

Kansen

- *Wandelen in de stad:* door barrières in de stad te verminderen en routes te creëren kunnen inwoners worden verleid om in de stad te wandelen. Het Singelpark in Leiden is hiervoor een goed voorbeeld.

6.2 Instrumenten voor het sturen op balans

6.2.1 Menukaart voor het sturen op balans

In 2019 verscheen het advies 'Waardevol toerisme – onze leefomgeving verdient het' van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur. Hierin is een menukaart opgenomen met mogelijkheden voor het sturen op balans. Onderstaand overzicht is hierop gebaseerd.

Real time monitoring bezoekersstromen

Om effectief te kunnen sturen op balans is het noodzakelijk om real time inzicht te hebben op de aanwezigheid van recreanten en toeristen in NPHD. Met real time bedoelen we continue de actuele stand van zaken. Hiervoor zijn steeds betere monitoringsinstrumenten, de zogenoemde druktemonitors', waarbij data van gps-locaties worden gebruikt. De monitor zorgt niet alleen voor het monitoren, maar idealiter ook voor het communiceren over drukte. Zo worden (te) drukke locaties op de monitor aangegeven en biedt de monitor de potentiële bezoeker hier alternatieven, die eenzelfde soort beleving bieden, maar minder druk zijn.

Aanbeveling

De provincie Zuid-Holland heeft aangegeven een pilot te willen starten. We bevelen dit ten zeerste aan en ook om hierbij de terreinbeheerders te betrekken.

Recreatiezonering

Dit is een goed instrument om recreatieve behoeften en de mogelijkheid hiertoe vanuit natuur- en recreatiegebieden (de draagkracht) beter op elkaar af te stemmen. Dit onderzoek levert hiervoor de basisgegevens (zie paragraaf 6.1) en het blijkt dat vooral in de duingebieden problemen zijn. We bevelen dan ook het volgende aan.

Aanbeveling

In de duingebieden van NPHD is een nadere uitwerking nodig van de recreatiezonering waarbij vooral ecologische waarden sturend(er) zijn op de recreatieve mogelijkheden en (ontsluiting en voorzieningen). De uitkomsten gaan bijdragen aan een beter evenwicht en daarmee voor een duurzame instandhouding van de recreatieve mogelijkheden.

De aanbeveling is om deze recreatiezonering zoveel als mogelijk te onderbouwen met ecologische data. Denk aan het starten van een pilot zoals in Zuid-Kennemerland door PWN is gedaan.

Opvangcapaciteit erbij

De belangrijkste ruimtelijke knop om aan te draaien bij knelpunten is het verruimen van de opvangcapaciteit door meer groen te ontwikkelen.

Aanbeveling

In de verstedelijkingsstrategie van de provincie Zuid-Holland staat dat 'het belangrijk is dat het groen meegroeit met de verdichting'. We bevelen aan hiervoor een norm verplicht te stellen die het natuurinclusieve karakter ook

daadwerkelijk borgt. We stellen hiervoor een norm van 75 m² per woning voor (zie ook paragraaf 6.3 over ecologische principes)¹⁸.

Een andere aanbeveling is om in de achterlanden 'recreatiegebieden' of buffergebieden aan te leggen. NPHD kent eigenlijk relatief veel natuurgebieden en weinig recreatiegebieden. Dit kan een goede oplossing zijn voor het creëren van extra opvangcapaciteit en zo de kwetsbare (duin)gebieden ontlasten.

Drukke is een vooral een kwestie van gedrag

Drukke omvat twee componenten, enerzijds een ruimtelijke component door de aanwezig van (te)veel mensen tegelijkertijd op dezelfde plek. Maar anderzijds ook een gedragscomponent. Deze zorgt voor overlast door ongewenst gedrag. Uit dit onderzoek blijkt dat vaak ook gedragsgerelateerde vormen van overlast worden genoemd; denk aan de aanwezigheid van zwerfafval, of verstoring van de natuur (op plekken waar dit niet mag). Kortom, er is veel winst te behalen met het 'beter communiceren' over wat waar wel of niet wenselijk is en dit ook faciliteren.

Hieronder staan drie instrumenten genoemd die op een positieve manier bijdragen aan gedragsbeïnvloeding genoemd.

- **Spreiden in ruimte en tijd met marketing**

Marketing is een krachtige tool om in te zetten om gedrag van bezoekers te sturen. Dit kan op meerdere manieren werken. Bijvoorbeeld door promotie te maken voor gebieden waar de draagkracht nog niet is bereikt. In NPHD zijn dat de achterlanden en het strand en de duinen van Westland. De druktemonitor kan hierin ook een rol vervullen (als communicatie instrument) door deze gebieden als alternatief aan te bieden voor drukke plekken. Het bewust niet in de etalage zetten van hotspots is ook een manier. Of door te drukke spreiden in tijd. Dit is de strategie die Noordwijk Marketing toepast met haar status als

---

¹⁸ Deze norm is nog aan de voorzichtige kant. Vanuit de 'beweging' Groen Groeit mee wordt ook wel de norm van 500 m² groenblauwe ruimte gehanteerd.

kuuroord (heilzame badplaats) en dus inzet op extra gasten in het winterseizoen.

Aanbeveling

Maak gebruik van de marketingcommunicatie (in samenwerking met de NPHD partners) om te sturen op bezoekersstromen.

- **Voorlichting en bewustwording**

Bezoekers in NPHD kunnen (nog) beter worden voorgelicht over wenselijk gedrag en hiertoe ook worden uitgenodigd. Denk aan het voorkomen van zwerfafval of de uitnodiging om zelf afval 'te juttten'. Deze mogelijkheid is er al en wordt tevens gefaciliteerd door de ondernemers, die een gratis consumptie aanbieden aan alle 'jutters'. Tevens kan voorlichting over de schadelijke effecten van loslopende honden, of het van de paden afgaan in duingebieden bijdragen aan het voorkomen van overlast. Boa's en boswachters zijn nodig om deze boodschap uit te dragen en zo nodig ook te handhaven

Aanbeveling

Zorg voor voldoende capaciteit voor voorlichting en handhaving. Dit zal in de toekomst alleen maar belangrijker worden en is een effectief instrument, zo blijkt uit dit onderzoek.

- **Duurzaam toerisme en duurzame mobiliteit**

Overlast als gevolg van auto's en parkeren is een veelgenoemd knelpunt. Groene alternatieven (elektrificering) en sturen op andere vervoersmodaliteiten (fiets in plaats van auto) en het stimuleren van OV gaan enorm bijdragen aan het verminderen van overlast als gevolg van drukte.

Profijt zorgt voor draagvlak

Tot slot blijkt uit onderzoek dat profijt en een goede balans in (financiële) lusten en lasten ook bijdraagt aan het draagvlak voor bezoekers. Dat kan op de volgende manieren:

- *Lusten en lasten in balans.* Toeristen die overnachten dragen bij door het betalen van toeristenbelasting of forensenbelasting. We bevelen aan om te onderzoeken of deze inkomsten in voldoende mate terugvloeiën naar de instandhouding van de kwaliteit van de natuur- en recreatiegebieden en het toeristisch product (bijv. routes, poorten, bankjes, etc.). Een andere mogelijkheid is ook om instrumenten in te zetten die de dagbezoekers de mogelijkheid bieden om bij te dragen, de inzet van vignetten voor mountainbikers, ruiters en sportclubs is een bekend voorbeeld.
- *Positieve effecten bezoekers.* Zorg ervoor dat de positieve effecten van toerisme goed gecommuniceerd worden (blijven), bijv. in de media. Het is vaak onbekend wat dit aan positieve effecten heeft qua werkgelegenheid en voorzieningen.

6.3 Sturende principes ecologische draagkracht

Voor de duingebieden in NPHD is een nadere uitwerking van recreatieve zonering wenselijk, waarbij de ecologische draagkracht is inbegrepen. Dit klinkt logisch, maar veronderstelt ook een systematiek van normen die (direct) toepasbaar zijn. Dat is helaas nog niet het geval. Hieronder staan enkele sturende principes die mogelijk bijdragen aan het vormgeven van deze zonering. We geven een overzicht van beschikbare normen en principes.

---

¹⁹ BRAM: Beleids Recreatief Analysemodel (Kenniscentrum Recreatie).

6.3.1 Recreatieve normen

Er zijn normen bekend over de recreatieve opvangcapaciteit, ze verschillen echter nogal. Onderstaande normen zijn toegepast om modelmatig recreatietekorten om de stad (RodS) te berekenen op basis van vraag en aanbod¹⁹. Er wordt hierbij onderscheid gemaakt in bosrijke landschapstypen met een grotere opvangcapaciteit en open landschappen (zoals duingebieden) met een groter risico op verstoring van bezoekers onderling en daarmee een minder grote opvangcapaciteit. Zie hieronder:

- Bos: 8-9 personen per hectare per dag
- Recreatiegebied: 8--9 personen per hectare per dag
- Strand en droog natuurlijk terrein: 7 personen per hectare per dag
- Nat natuurlijk terrein: 3 personen per hectare per dag
- Agrarisch gebied: 0,1 personen per hectare per dag

De ervaring leert dat bovenstaande normering strikt is. Het leidt al vrij snel tot tekorten en is niet helemaal realistisch. Uit andere bronnen blijkt het volgende:

- Strand: we kennen normen voor stranden van 10 - 25 m² per persoon. Dat betekent dus ca. 400 – 1000 personen per hectare strand. Dit zijn over het algemeen redelijk druk bezochte stranden (maar nog niet overbelast).
- Recreatiegebied: voor overige recreatiegebieden geldt een norm van ca. 125 personen per hectare.

6.3.2 Ecologische normen

Hierboven staan normen voor aantallen bezoekers zonder dat deze last hebben van elkaar. Maar hoeveel bezoekers kan de natuur aan? Hierover is (nog) niet veel bekend, maar er zijn wel een aantal voorbeelden.

Uit onderzoek van Sovon voor de Veluwe²⁰ blijkt dat met name grond broedende vogelsoorten gevoelig zijn, evenals de open landschappen, zoals

²⁰ Sovon, 2020. Natuurbeheer- en zoneringsmaatregelen voor zeven aangewezen vogelsoorten in Natura 2000-gebied Veluwe. Achtergrondrapport, Bouwstenen Soortenherstel Beheerplan Natura 2000 Veluwe.

heide en duinen. De ecologische opvangcapaciteit is voor deze kwetsbare natuurgebieden en soorten (flink) lager dan de recreatieve opvangcapaciteit, namelijk 2 – 5 bezoekers per hectare per dag. Met name in het broedseizoen (voorjaar en begin zomer) kunnen bepaalde vogelsoorten namelijk al vanaf 1000 tot 700 meter afstand tot een bezoeker verstoord worden. Een andere vaker gebruikte norm om verstoring vanaf paden te becijferen is een zone van 50-100 meter vanaf het pad. Dat is dus een ruimere norm. Dit hangt samen met de kwetsbaarheid van soorten of gebieden.

Nog een andere manier om ecologische draagkracht te bepalen is te kijken hoe bezoekers zich verspreiden over het seizoen en de week. Van tellingen in het Noord-Hollands Duinreservaat zijn schattingen bekend dat de draagkracht is bereikt op de 10^e drukste dag. Dit blijkt te corresponderen met 0,77% van het jaarlijkse aantal bezoekers.

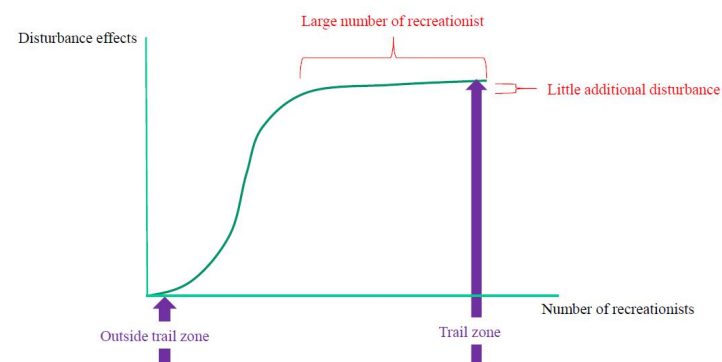
Kortom, ecologische normering vraagt maatwerk per gebied, maar de opvangcapaciteit lijkt 'strikter' dan de recreatieve opvangcapaciteit.

6.3.3 Spreiden of concentreren?

De meest gehoorde strategie om met drukte om te gaan is spreiden. Dit is vaak gunstig bij overlast als gevolg van drukte door en tussen bezoekers (bezoekersbeleving). Ecologische draagkracht is echter juist gebaat bij duidelijke zones van geconcentreerde vormen van recreatief gebruik en zones zonder recreatie, zie onderstaande figuur 6.1.

Figuur 6.1 Relatie verstoring natuur door recreatie (Bron: Tracks & Trails)

Verstoring door recreatie

6.3.4 Normgetal: groen per woning

We kunnen ook op een andere manier kijken naar de behoefte aan groene ruimte. In de verstedelijkingsopgave van de provincie Zuid-Holland staat ook dat stadsgroen mee moet groeien met de woningbouw. Een norm die hiervoor gehanteerd kan worden is 75 m² per (nieuwe) woning.

Deze norm is afkomstig uit de 'recreatievogel'²¹. Deze norm gaat uit van 75 m² gebruiksgroen per woning binnen de rode contour en 500 m² groen per woning op maximaal 5 kilometer rond de stad. Met 'groen' wordt hier bedoeld: natuur, bos, moeras of recreatiegebieden.

²¹ Tot 2012 was er op Rijksniveau een richtgetal voor de hoeveelheid groen in de stad per woning vastgelegd van 75 m² (VROM, 2006). Voor groen rondom de stad zijn

verschillende normen. Goossens (1998, WUR, advies Recreatievogel) geeft een norm van 500 m² op 5 kilometer afstand.

6.3.5 Sturen op balans met leefstijlen

Hoe kan je nu werken met doelgroepkenmerken om te sturen op balans? Hieronder staat dit nader uitgewerkt. Let op, dit is een voorbeeld (ter inspiratie) van hoe met leefstijlen kan worden gewerkt. Dit vraagt nader overleg en het maken van gezamenlijke keuzes.

Bezoekers kunnen op drie manieren worden verleid van (te) drukke plekken naar alternatieve locaties met voor hen vergelijkbaar aantrekkelijke beleving:

- *Recreatiegebieden (strand, recreatieplas) als alternatief voor natuurgebied.* Biedt alternatieven aan voor drukke of kwetsbare plekken. Dit kunnen bestaande of nieuw te ontwikkelen recreatiegebieden zijn, bijv. in het achterland of gebieden die buiten NPHD liggen (bijv. Vlietlanden en de Hollandse Plassen). Dit is vooral voor de harmoniezoeker en plezierzoeker kansrijk;
- *Ontwikkelen en verruimen buffergebieden rondom de stad.* Zorg ervoor dat inwoners direct vanuit hun woning zowel goed in de stad kunnen wandelen en fietsen als naar een recreatiegebied kunnen, als aantrekkelijk alternatief voor een verder gelegen natuurgebied. Dit is vooral kansrijk voor de rustzoeker, als het gaat om een ommetje. En vooral kansrijk voor de plezierzoeker en stijlzoeker als het gaat om sportieve mogelijkheden.
- *Ontwikkel achterlanden, met o.a. waterrecreatie en erfgoed.* De achterlanden (zeker in Westland) kunnen meer bezoekers accommoderen, daar zijn ook kansen op het gebied van erfgoed en waterrecreatie. Dit kan voor meerdere leefstijlen aantrekkelijk worden gemaakt.

7 Toekomstige ontwikkeling

De toekomstige ontwikkelingen zijn op twee manieren in beeld gebracht:

- Prognoses inwonersontwikkeling en toerisme (par. 7.1);
- Desk studie relevante ontwikkelingen (par. 7.2).

7.1 Prognose inwonersontwikkeling en toerisme

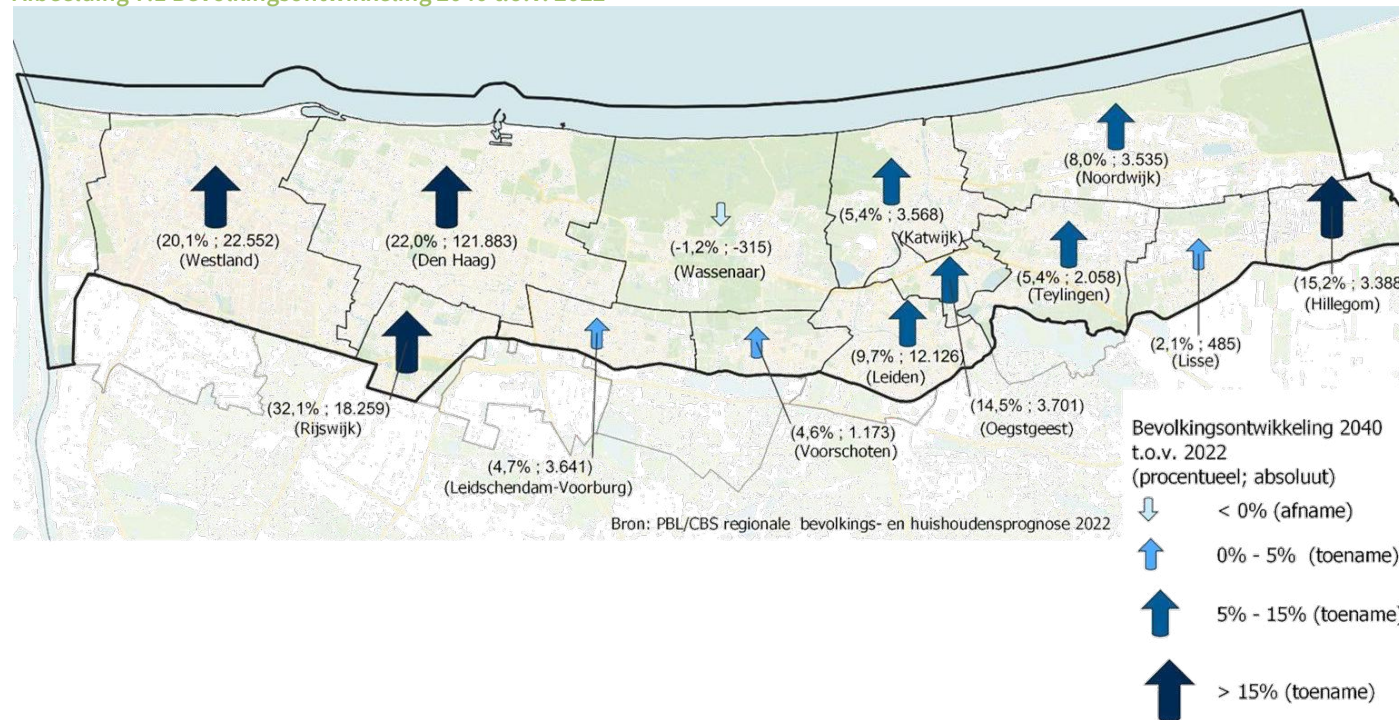
7.1.1 Ontwikkeling inwoners

In totaal tellen de gemeenten van NPHD ca. 1,2 miljoen inwoners (2022). Hierbij zijn van de gemeente Rotterdam alleen de inwoners van Hoek van Holland

meegeteld. Inwoners zijn veruit de belangrijkste bezoekers aan NPHD. Nu al zijn er de nodige plekken en momenten waarop overlast ontstaat. Gezien de stijging van het aantal inwoners zal die overlast mogelijk ook toenemen.

De verwachting van PBL/CBS (2022) is dat het aantal inwoners in alle gemeenten, m.u.v. Wassenaar, gaat toenemen. Deze nieuwe inwoners hebben tevens behoefte aan recreatieruimte. Met de toename van het aantal inwoners zal het aantal bezoekers aan natuur- en recreatiegebieden in NPHD waarschijnlijk ook toenemen. Met de toename van het aantal inwoners zal het aantal bezoekers aan natuur- en recreatiegebieden in NPHD waarschijnlijk ook toenemen. Op afbeelding 7.1 is de toename van inwoners weergegeven.

Afbeelding 7.1 Bevolkingsontwikkeling 2040 t.o.v. 2022

Wat valt op?

- De grootste procentuele groei wordt verwacht in de gemeenten Rijswijk, Den Haag en Westland. De grootste absolute groei wordt verwacht in gemeente Den Haag, met bijna 122.000 nieuwe inwoners.
- In Wassenaar wordt een lichte daling (1,2%) verwacht tot aan 2040. In de gemeenten Lisse, Voorschoten, Leidschendam-Voorburg, Katwijk en Teylingen is de toename gering (2,1% - 5,4%).

In totaal wordt er een toename van bijna 300.000 inwoners verwacht in 2040 in de gemeenten van NPHD. Let op, hier is de gemeente Rotterdam bij inbegrepen. Wanneer we de gemeente Rotterdam buiten beschouwing laten, wordt er een toename van bijna 200.000 inwoners verwacht in 2040. Dat betekent dat er in totaal 1.467.000 inwoners worden verwacht in 2040 (zonder Rotterdam).

Het aantal inwoners zal dus naar verwachting sterk groeien. Deze inwoners hebben ook recreatierruimte nodig om te voorkomen dat de drukte op plekken die nu al (te) druk zijn nog verder toeneemt

Natuur per inwoner

In 2019 was er in de provincie Zuid-Holland 53 m² natuur per inwoner²². Dit is een daling van 25% t.o.v. 2014. Toen was er namelijk 71m² natuur per inwoner. Wanneer de bevolking stijgt, maar er geen nieuwe vierkante meters natuur worden ontwikkeld, zal deze ratio nog verder dalen. Zuid-Holland heeft van alle provincies in Nederland al het laagste aantal vierkant meters natuur per inwoner.

In paragraaf 4.3.2 zagen we dat er voor inwoners van NPHD 77m² natuur per inwoner beschikbaar is. Bij een gelijkblijvend oppervlakte natuur maar de

toegenomen bevolking, dan zal er naar verwachting 64 m² natuur per inwoner zijn in NPHD.

7.1.2 Ontwikkeling toerisme

Naar verwachting zal ook het toerisme groeien. Voorafgaand aan de coronapandemie zat de toeristische sector in de lift. Er werd een forse groei verwacht tot aan 2030. In 2019 publiceerde NBTC het Perspectief 2030, met daarbij een prognose voor de groei van toerisme tussen 2017 en 2030. De verwachting was dat kustgebieden bijna een verdubbeling van het aantal internationale gasten mogen verwachten in 2030 (56% in 2030 t.o.v. 2017). Ook de groei in de randstad (31%) en overig Nederland (39%) is fors. Door de coronapandemie is deze groei abrupt tot stilstand gekomen, maar we zien aan de voorlopige cijfers van 2022 (CBS) dat de sector zich herstelt naar het niveau van 2019. Ook het NBTC ziet het herstel en blijft de verwachting van het Perspectief 2030 realistisch achten. Groei vindt immers nooit lineair plaats. Daarnaast heeft de sector zich in een snel tempo herstelt. Dat en meer laat volgens het NBTC zien dat *“alle tekenen erop blijven wijzen dat het inkomend toerisme nog zeer sterk zal groeien. En daarmee blijft Perspectief 2030 heel actueel”*.²³

Naast de prognose van NBTC (Perspectief 2030), laat ook de ontwikkelingen in de afgelopen jaren zien dat het toerisme in de regio groeiende is. Het aantal overnachtingen per COROP-gebied heeft tussen 2013 en 2019 een groei doorgemaakt. Als we de groei van toerisme van 2013 tot en met 2019 doortrekken tot 2030, zien we een stijgende trend. Deze trendmatige groei is weergegeven in figuur 7.2. Deze trendmatige groei komt enigszins overeen met de verwachting van het NBTC. Ook in de trendmatige groei laat zien dat 2022 weer op het niveau van 2019 zit en het herstel daarmee is ingezet. Dat is ook wat NTBC ziet aan de voorlopige cijfers van 2022.

---

²² Bron: [Waar staat je provincie \(2019\)](#)

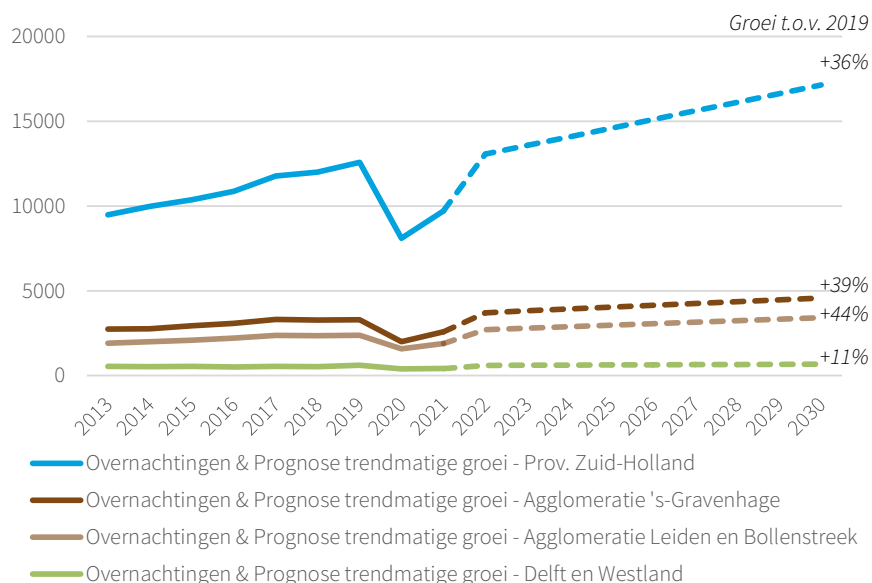
²³ NBTC (2022) [Verblijfstoerisme in Nederland in 2022 & 2023](#)

Hierin zien we dat er voor de provincie Zuid-Holland een groei wordt verwacht van 44% tot aan 2030 (t.o.v. 2019) als de ontwikkeling uit het verleden doorzet. Er zijn verschillen per regio (op basis van COROP-gebieden):

- Delft en Westland: hier geldt een groei van 11%;
- Agglomeratie Leiden en Bollenstreek: hier geldt een groei van 44%;
- Den Haag: hier geldt een groei van 39%.

Als deze groei doorzet (afhankelijk van o.a. beleid, trends en ontwikkelingen en vraag en aanbod), dan betekent dit ca. 8,6 miljoen overnachtingen in 2030 in deze 3 COROP-gebieden samen. Ter referentie, in 2021 was het ca. 4,9 miljoen. Toeristen gaan hiermee in potentie een steeds forser deel vormen van de bezoekers in NPHD.

Figuur 7.2 Prognose overnachtingen 2022-2030, o.b.v. historische data 2013-2019

²⁴ Verstedelijkingsstrategie Zuid-Holland 2021-2040, provincie Zuid-Holland

7.2 Verstedelijking en natuur- en recreatiegebieden

In de provincie Zuid-Holland is in de periode tot 2030 een opgave voor 150.000 nieuwe woningen, in de periode tussen 2030 en 2040 zijn nog eens 60.000 woningen nodig. Voor veel woningen bestaan inmiddels plannen in de steden en dorpen in de provincie²⁴. Met een groeiende bevolking rondom en in Nationaal Park Hollandse Duinen zal de druk op de huidige natuur- en recreatiegebieden groter worden.

In deze paragraaf staan de relevante ontwikkelingen beschreven en wat hun impact is op de (behoefte aan) natuur- en recreatiegebieden. Deze paragraaf is gebaseerd op o.a. gesprekken met stakeholders op het gebied van verstedelijking, mobiliteit en natuur van de provincie Zuid-Holland, Holland Rijnland en de Metropoolregio Den Haag.

7.2.1 Verstedelijking: groen moet meegroeien.

De ruimte in Zuid-Holland is schaars. Om de groeiende inwonersaantallen te kunnen huisvesten en tegelijkertijd rekening te houden met de leefbaarheid heeft de provincie Zuid-Holland een verstedelijkingsstrategie opgesteld voor de periode tot 2040. Een belangrijk uitgangspunten in de verstedelijkingsstrategie is: "Realiseer in samenhang met het stedelijk netwerk robuuste en klimaatadaptieve recreatie- en natuurgebieden". Kortom: groen moet meegroeien met de verdichting. In de strategie is opgenomen dat er middelen vrijgemaakt moeten worden om te investeren in noodzakelijke nieuwe natuur- en recreatiegebieden. Ook zijn, volgens de strategie, forse investeringen nodig om de kwaliteit van het huidige groen te kunnen waarborgen.

Wanneer we inzoomen op de gemeenten binnen Nationaal Park Hollandse Duinen, zijn er door de provincie Zuid-Holland vijf grootschalige verstedelijkingslocaties benoemd.

Den Haag – Zuidwest

- Aantal nieuwe woningen: 10.000
- In dit gebied ervaart het overgrote deel van de bezoekers een vorm van overlast, beheerders geven aan dat de ecologische draagkracht hier is overschreden. Bij plannen voor nieuwbouw is het daarom extra van belang om rekening te houden met voldoende groen- en recreatieruimte.

Den Haag - Binckhorst

- Aantal nieuwe woningen: 12.500
- In dit gebied ervaart het overgrote deel van de bezoekers een vorm van overlast, beheerders geven aan dat de ecologische draagkracht hier is overschreden. Bij plannen voor nieuwbouw is het daarom extra van belang om rekening te houden met voldoende groen- en recreatieruimte.

Katwijk - Valkenhorst

- Aantal nieuwe woningen: 6.500
- In dit gebied is de draagkracht van de bezoekersbeleving gunstig en ook ecologisch gezien is er sprake van recreatieve ontwikkelruimte. De voorziene ontwikkeling van de Mient Kooltuin (zie 7.2.2) gaat daar ook nog positief aan bijdragen.

Leiden – Binnenstedelijk (station en Werninkterrein)

- Aantal nieuwe woningen: 2.000
- Dit ontwikkelgebied ligt dicht bij de Achterlandgebieden van Duin Horst en Weide en de Duin en Bollenstreek. In deze gebieden is de draagkracht van de bezoekersbeleving gunstig en ook ecologisch gezien is er sprake van recreatieve ontwikkelruimte.

Naaldwijk – Verdichting centrumgebied

- Aantal nieuwe woningen: niet bekend
- In dit gebied is de draagkracht van de bezoekersbeleving gunstig en ook ecologisch gezien zijn er geen zorgen. In dit gebied is ook het Staelduinse

Bos te vinden met beschermde natuur en daar is de grens van de ecologische draagkracht bereikt.

Valkenhorst (Katwijk) Op het voormalige marinevliegveld Valkenburg in Katwijk wordt gewerkt aan een nieuwe woonwijk. De komende 15 tot 20 jaar worden hier in totaal 5.600 woningen gerealiseerd. Het moet een energieneutrale wijk worden met een goed netwerk aan fiets- en wandelpaden die zorgen voor verbindingen met de natuur- en recreatiegebieden: Mient Kooltuin, Valkenburgse Meer en de Groene Zone.

7.2.2 Ontwikkeling van natuur- en recreatiegebieden en poorten

Met de toename van het aantal woningen neemt de druk op bestaande, soms kwetsbare, natuur toe. Ook vragen de nieuwbouwplannen om een toevoeging van nieuwe natuur- en recreatiegebieden. Binnen NPHD wordt daarom gewerkt aan plannen om (een deel van) die vraag te kunnen accommoderen, juist ook op plekken waar de verstedelijking gaat plaatsvinden (zie afbeelding 7.2).

We lichten de drie meest opvallende ontwikkelingen hier kort toe.

Mient Kooltuin en Groene Zone Wassenaar

Dit gebied (180 hectare) dat is gesitueerd tussen de nieuwe woonwijk Valkenhorst in Katwijk en het duingebied wordt de komende jaren omgevormd tot een aantrekkelijke recreatieve zone. Dit gebied moet de voortuin gaan vormen van de nieuwe woonwijk en één van de toegangspoorten tot het Nationaal Park. Met 5.600 extra woningen zal de druk op recreatie en natuur gaan toenemen. Met de ontwikkeling van Mient Kooltuin wordt ook een vorm van zonering toegepast. Het gebied moet een rol gaan vervullen voor bezoekers die normaliter direct het duingebied in zouden gaan. Een nieuw recreatief netwerk in de Mient Kooltuin komt het duingebied ten goede doordat dagrecreatie zich (deels) kan verplaatsen naar de Mient Kooltuin.

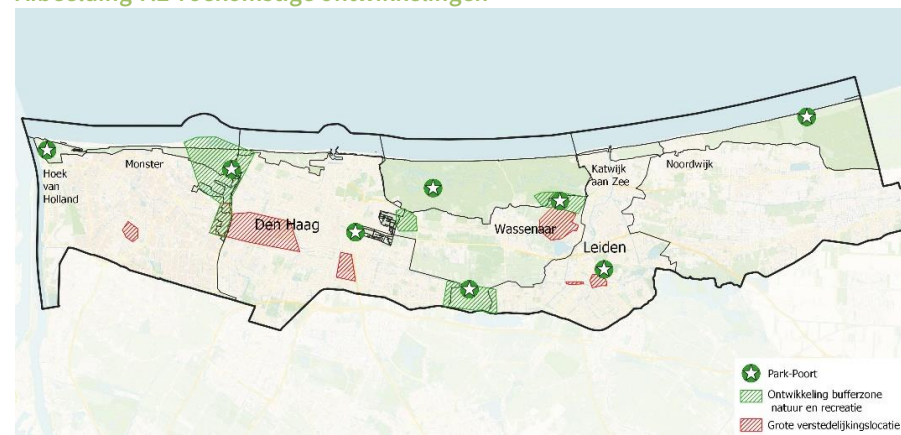
Regiopark Van Zee tot Zweth

Het gebied ligt aan de zuidkant van Den Haag (op de grens met het Westland) en strekt zich uit van de duinen tot de Zweth in Wateringen. Een gebied met bossen, landgoederen en natuurgebieden die versnipperd gelegen zijn. Het gebruik van deze plekken neemt toe o.a. doordat meer mensen in de omgeving (zijn komen) wonen. Het doel van dit project is om de natuur in het gebied te versterken en de mogelijkheden voor recreatie te verbeteren. Er is gekozen om eerst te focussen op de gebieden Solleveld, Madestein en Ockenburgh. De komende jaren worden er rondom dit gebied zo'n 6.500 woningen gerealiseerd. Dit betekent dat er meer druk ontstaat op de natuur, recreatieve functies en gebruik van wegen en paden. Ook wordt in de gebiedsvisie aangegeven dat door het geleidelijk aanbrengen van een nieuwe zonering tussen natuur en recreatie de stijgende recreatiedruk opgevangen kan worden buiten Natura 2000 gebieden, maar dat er tegelijkertijd aantrekkelijk recreatief aanbod wordt ontwikkeld.

Binnenduinrandzone Meijndel – Berkheide

De binnenduinrandzone Meijndel – Berkheide kan een bufferzone zijn tussen de meer kwetsbare duinen en het achterland. In dit gebied wordt gewerkt aan een deel van het Uilenbos, hetontwikkeling van de renbaan Duindigt en het mogelijk bijdragen aan de stikstof-problematiek.

Afbeelding 7.2 Toekomstige ontwikkelingen

Poorten: concentreren of spreiden

NPHD werkt aan de ontwikkeling van zogenaamde Park-Poorten. Dit zijn entrees tot het Nationaal Park Hollandse Duinen. Het betreft opstappunten voor verkenning van het park en zijn goed bereikbaar over de weg en met het openbaar vervoer. Deze poorten zijn ook een informatiepunt waar bezoekers verhalen over de Hollandse Duinen en specifiek het gebied waar ze zich bevinden kunnen ophalen. In de landschapsstrategie van het Nationaal Park wordt onderscheid gemaakt tussen stadspoorten (gekoppeld aan stations), landschapspoorten (entrees achter de duinen, in combinatie met gebiedsontwikkeling) en duinpoorten. Er wordt bekeken in hoeverre bestaande functies kunnen worden gecombineerd met een parkpoort. Op dit moment wordt over de volgende park-poorten gesproken (zie afbeelding 7.2 voor de locaties):

- Hoekse Poort (Hoek van Holland)
- Duinpoort Ockenburgh (Den Haag)
- Stadspoort De Groene Entree (Den Haag)
- Mient Kooltuin (Katwijk)
- De Tapuit (Wassenaar)
- Duivenvoorde (Landgoed Duivenvoorde)

- Mobiele poort Lijn 90 (Leiden – Katwijk – Noordwijk – Lisse)
- Langevelderslag (Noordwijk)

De Hoekse Poort, de Duinpoort en bij landgoed Duivenvoorde betreft gebieden waar de draagkracht nog niet is overschreden. Hier kan een poort worden gebruikt om bezoekers aan te trekken, van zowel het groeiend aantal inwoners en toeristen. Twee poorten liggen in kwetsbare duingebieden: De Tapuit en Langevelderslag. Deze poorten zouden ‘concentrerend’ moeten functioneren, bedoeld om bezoekers op deze specifieke plek te ontvangen en dichtbij te laten recreëren.

Hetzelfde geldt voor stadspoort de Groene Entree, die is voorzien rondom de Koekamp en het Haagse Bos. In dit gebied staat de draagkracht van de bezoekersbeleving en de natuur (volgens de beheerder) onder druk. Dat betekent dat een parkpoort kan bijdragen aan het optimaal faciliteren van de huidige bezoekers (door verbeteren voorzieningen, zorgen voor goede informatievoorziening of toevoegen van nieuwe voorzieningen), maar dat de uitdaging is om te voorkomen dat extra drukte wordt aangetrokken.

De geplande ontwikkeling van een parkpoort in het nieuw te ontwikkelen groengebied Mient Kooltuin kan bijdragen aan het extra opvangen van inwoners van de nieuwe woonwijk Valkenhorst zodat de kwetsbare duingebieden worden ontlast.

In de Achterlanden van Westland en de Duin- en Bollenstreek zijn op dit moment nog geen parkpoorten in ontwikkeling. De ontwikkelruimte in deze gebieden kan baat hebben bij de aanwezigheid van parkpoorten. De parkpoorten in deze gebieden kunnen zorgen voor een aantrekkende werking op bezoekers en mogelijk ontlasten van andere gebieden.

---

²⁵ Gebaseerd op de norm van 75m² groen per woning in de stad.

7.3 Consequenties toekomstige ontwikkelingen voor bezoekersmanagement

De verstedelijkingsopgave heeft de volgende consequenties:

- De geplande verstedelijking in en rondom Nationaal Park Hollandse Duinen gaat extra druk leggen op bestaande natuur en vraagt ook in de toekomst om nieuwe groengebieden. De vijf woningbouwlocaties die we in dit rapport uitlichten zorgen de komende jaren voor 31.000 nieuwe woningen en vragen gezamenlijk om ruim 230 hectare groen²⁵.
- Met name de ontwikkelingen in Den Haag (Zuid West en Binckhorst) gaan extra vraag creëren naar natuur- en recreatieruimte in een gebied waar het overgrote deel van de bezoekers nu een vorm van overlast ervaart en waar beheerders aangeven dat de ecologische draagkracht is overschreden.
- Ga parkpoorten inzetten als onderdeel van bezoekersmanagement door deze extra aantrekkelijk of zichtbaar te maken voor bezoekers wanneer extra opvangcapaciteit hier wenselijk en mogelijk is.

8 Conclusies en aanbevelingen

Kijken door de bril van NPHD

Nationaal Park Hollandse Duinen is een uniek nationaal park. Er wonen 1,2 miljoen mensen in het gebied zelf, het is een trekpleister voor toeristen en (de druk op) het landgebruik is op diverse manieren intensief. Tegelijkertijd is er hoogwaardige natuur en zijn er unieke landschappen te vinden op steenworp afstand van stadskernen als Den Haag.

De relatief grote hoeveelheid inwoners en bezoekers zorgen ook voor drukte in het gebied, zo blijkt uit dit onderzoek. Bijzonder is dat respondenten deze drukte lang niet altijd als zorgelijk ervaren. En hoewel uit dit onderzoek echt de nodige knelpunten naar voren komen, kan het best zijn dat dit nog een onderschatting is, als gevolg van 'gewenning'. Mogelijk houden inwoners, bezoekers en beheerders in hun ervaren overlast al rekening met de huidige situatie.

Dit proces, waarin referenties door de tijd heen veranderen heet 'shifting baselines'. Dit proces is overigens niet uniek voor NPHD. Feit is dat NPHD relatief veel prachtige natuur dichtbij de steden biedt, waar inwoners ook echt trots op zijn en enorm van genieten, zo blijkt uit dit onderzoek.

De koers voor NPHD de komende jaren is er een van natuurinclusiviteit. Dat lijkt vanuit alle domeinen, dus naast vrije tijd ook landbouw en woningbouw, etc. een belangrijke en kansrijke manier om de wederkerige relatie met natuur succesvol voort te zetten. Passend bij de realiteit van dit unieke gebied.

In paragraaf 8.1 staan de conclusies en in paragraaf 8.2 de aanbevelingen weergegeven.

8.1 Conclusies

De bezoeker van NPHD

- **Inwoners vormen de grootste groep bezoekers.** Het zijn vooral inwoners die recreëren in NPHD, ze vormen het overgrote deel (80%-90%) van de bezoeken. Op toeristische hotspots, zoals Noordwijk en Katwijk is het aandeel toeristen logischerwijs groter.
- **Aandeel toeristen neemt toe.** Door de verwachte snelle groei van toerisme zal het aandeel toeristen waarschijnlijk een steeds forser deel vormen van de bezoekers in NPHD.
- **Bezoekers zijn erg tevreden.** Bezoekers zijn erg tevreden over NPHD; het meest gegeven rapportcijfer is een 8. Wat vooral wordt gewaardeerd is dat de natuur met bijbehorende voorzieningen zo dichtbij aanwezig is. Er heerst een gevoel van trots om inwoner te zijn van dit mooie gebied. De natuur maakt de leefomgeving prettig en is goed voor de gezondheid, omdat je er goed kan bewegen en sporten.
- **Omvang bezoeken varieert en is op hotspots erg omvangrijk.** De omvang van de bezoeken varieert sterk binnen NPHD; van erg rustig tot erg druk. De grootste omvang van het aantal bezoeken is gemeten rond Den Haag (strand, duinen en overgangszones) en Katwijk/Noordwijk (strand). In vergelijking met andere gebieden in Nederland zijn dit ook drukbezochte gebieden. Dat is te verklaren door de combinatie van een omvangrijk aantal inwoners die dichtbij de betreffende (natuur)gebieden in NPHD wonen én de aantrekkelijkheid van NPHD voor toeristisch bezoek.

Omvang toerisme en recreatie in NPHD

- **Omvang voorzieningen.** De omvang van voorzieningen is het grootst in de duingebieden. Verblijfsrecreatie is vooral omvangrijk in de duinen van Westland, Katwijk en de Duin en Bollenstreek. Dagrecreatieve voorzieningen zijn vooral omvangrijk bij Den Haag (op het strand en in de duinen) bij Katwijk (duinen) en het Westland (duinen).
- Inwoners van NPHD hebben met 77 m² natuur per persoon gemiddeld ca. 1,5 keer meer natuur ter beschikking dan gemiddeld in Zuid-Holland. Dat

maakt de regio een aantrekkelijke woonomgeving in het dichtbevolkte Zuid-Holland.

Draagkracht bezoekers

- **Inschatting drukte.** De meeste gebieden (elf van de vijftien) worden door inwoners als druk ingeschat. De strandgebieden worden het vaakst als druk ingeschat, gevolgd door de duinen. Het achterland wordt het minst vaak als druk ingeschat.
- **Overlast als gevolg van drukte.** Inwoners ervaren de drukte overwegend positief. Ze zien de drukte eerder als gezellig dan als vervelend. Gevraagd naar overlast geven inwoners wel aan dat dit in het merendeel van de gebieden (negen van de vijftien) vaker wel dan niet optreedt; dit betreft vooral de stranden en duinen. Alleen in het Westland (strand, duinen, overgangszone en achterland) en in het achterland van de Duin- en Bollenstreek en Duin Horst en Weide geldt dit niet.
- **De top 5** meest genoemde vormen van overlast zijn:
  - Zwerfafval en rommel;
  - Problemen rondom mobiliteit (bijv. parkeerdrukke);
  - Overlast van andere gebruikersgroepen;
  - Verstoring van de natuur door recreatie;
  - Drukke (bijv. rijen).
- **Toeristen.** Toeristen schatten de drukte veel minder zorgelijk in dan inwoners. Deze positieve(re) kijk kan te maken hebben met hun hogere tolerantie voor drukte tijdens hun bezoek.

Draagkracht ecologie

- **Duinen problematisch.** Vooral in de duingebieden zijn problemen met de ecologische draagkracht als gevolg van bezoekers. Dit geldt ook voor de overgangszone van Den Haag. Opvallend is dat dit ook de gebieden zijn met het grootste aandeel beschermde natuur (rond de 80% - 90%).
- **Stranden en achterland gunstig.** De draagkracht van de natuur is op de stranden en achterlanden juist relatief vaak gunstig (in balans).

Draagkracht beleidsmakers

- **Ruimte in beleid.** Beleidsmakers hebben veel aandacht voor balans in hun beleid. Ze geven ook aan nog voldoende ruimte te hebben voor recreatie en toerisme, maar hier wel steeds vaker voorwaarden aan te verbinden (vanuit draagkracht).
- **Ontwikkelruimte in natuur- en recreatiegebieden.** De meeste deelregio's geven aan dat er nog ruimte is voor specifieke plekken of specifieke vormen van recreatie en toerisme in de natuur- en recreatiegebieden. Alleen voor het gebied rond Leiden/Katwijk is de draagkracht bereikt.

Toekomstige ontwikkelingen

- **Inwonerontwikkeling.** In totaal wordt er een toename van 200.000 inwoners verwacht in 2040 in de gemeenten van NPHD. Dat betekent dat er in totaal 1.467.000 inwoners worden verwacht in 2040 (zonder Rotterdam). De grootste procentuele groei wordt verwacht in de gemeenten Rijswijk, Den Haag en Westland. Alleen in Wassenaar wordt een lichte daling (1,2%) verwacht tot aan 2040.
- **Toeristische ontwikkeling.** Als toerisme zich ontwikkelt conform de prognoses, dan betekent dit ca. 8,6 miljoen overnachtingen in 2030 plaatsvinden in de regio waarin NPHD ligt. Ter referentie, in 2021 was het ca. 4,9 miljoen overnachtingen. Toeristen gaan hiermee in potentie een steeds forser deel vormen van de bezoekers in NPHD, dit waarschijnlijk zal forse consequenties hebben voor de draagkracht.
- **Verstedelijking vraagt om 230 hectare extra groen.** De woningbouwlocaties in NPHD zorgen de komende jaren voor 31.000 nieuwe woningen en vragen gezamenlijk om ruim 230 hectare extra stadsgroen.

8.2 Aanbevelingen

We geven op basis van dit onderzoek onderstaande drie aanbevelingen mee:

1. Ontwikkelstrategie bezoekersmanagement NPHD

We bevelen de volgende ontwikkelstrategie aan per cluster van gebieden:

Achterlanden: opvangcapaciteit beschikbaar – ontwikkelruimte voorzieningen

Er is geen (grote) balansopgave. Er is juist sprake van ruimte om bezoekers op te vangen. Dit biedt kansen voor natuurbeleving (ambitie gastvrij park) en de ontwikkeling van recreatie is hier kansrijk. Zeker omdat blijkt dat het aantal voorzieningen hier (nog) beperkt is. Kansrijke thema's om te ontwikkelen, zijn: natuurbeleving, waterrecreatie, erfgoed, buffergebieden, agrotourisme.

Stranden: behouden diversiteit én lokaal spreiden bezoekers

Stranden zijn dé trekpleister voor inwoners en toeristen. Er zijn in NPHD drukker en rustiger stranden: deze diversiteit aan stranden mag blijven bestaan. Echter, op de meeste stranden is wel sprake van (veel) overlast, geven inwoners aan. Vooral bij Den Haag en bij de Duin- en Bollenstreek. De grens is hier bereikt. In deze gebieden is kwantitatieve ontwikkeling van bezoekers niet gewenst en is het lokaal spreiden van bezoekers nodig om de bezoekersbeleving te verbeteren. Zeker nu duidelijk is dat er in de nabije toekomst nog veel meer inwoners en toeristen bijkomen.

Spreiden in ruimte is mogelijk door bezoekers naar andere (rustigere) plekken op het strand te vervoeren. Spreiden in tijd is ook een mogelijkheid, door bijvoorbeeld gasten in de winter te ontvangen in plaats van zomer. De draagkracht van toeristen is overigens veel positiever. Ze zien de drukte wel, maar ervaren dit minder zorgelijk.

Duinen: stel recreatief zoneringsplan op

Hoewel het aantal bezoeken in de duinen niet het meest omvangrijk is, ontstaat op diverse plekken en momenten toch overlast, omdat de draagkracht

wordt overschreden. Vanuit de ecologische draagkracht hangt dit mogelijk sterk samen met de kwetsbaarheid van natuur: 80%-90% van de duingebieden is beschermde natuur. We bevelen aan om een recreatief zoneringsplan op te stellen, waarbij lokale ecologische kennis de basis is. Dit kan consequenties hebben voor de huidige recreatieve mogelijkheden, aangaande routes en voorzieningen. Voor het verbeteren van ecologische draagkracht geldt overigens dat concentreren van bezoekers vaak een effectieve strategie is, omdat spreiden juist op meerdere plekken tot verstoring kan leiden.

Wat betreft de draagkracht van de bezoekersbeleving: deze is ook ongunstig. Overlast valt hier mogelijk eerder op, omdat rust wordt verwacht en omdat bezoekers hier op routes en hotspots samenkomen. Recreatieve ontwikkeling is niet uitgesloten, maar kan dus alleen onder de voorwaarde dat de natuurdoelen aantoonbaar niet in gevaar zijn.

Overgangszones: benutten opvangcapaciteit

Voor de overgangszone Den Haag is al druk en het is hier de kunst om met bestaande en nieuwe voorzieningen de huidige bezoeker nog beter te faciliteren. Daar wordt ook al aan gewerkt (bijv. bezoekerscentrum Koekamp). Dit verhoogt de bezoekersbeleving en zorgt ervoor dat (een deel van de) bezoekers in de stadsnatuur blijft.

De overgangszone naar het Westland heeft in kwantitatieve zin ruimte om bezoekers op te vangen. Hier liggen dus kansen voor recreatieve ontwikkeling, met voorzieningen, routes en dagrecreatie. Ontwikkeling draagt dus bij aan de kwaliteit van het gebied qua gastvrijheid.

2. Inzet instrumenten bezoekersmanagement NPHD

We bevelen tevens aan om de volgende instrumenten in te zetten:

- **Bezoekersmonitor.** Start real time metingen aan bezoekers met behulp van een monitor. De winst zit erin dat het real time is; je krijgt een continue inzicht in de omvang van bezoekers op (specifieke) plekken in het gebied

op elk moment. Dat is voor de uitvoering (het daadwerkelijk sturen op bezoekersstromen) een belangrijk instrument, omdat het in beeld brengt waar het wanneer te druk wordt. Het instrument is dus voor beheerders belangrijk en kan ook voor DMO's (destinatiemanagement organisaties) een belangrijk instrument zijn in de communicatie naar het publiek. Zeker nu blijkt dat het aandeel van toeristen ook zal toenemen. Een monitor biedt namelijk wanneer het te druk is suggesties aan voor een bezoek aan alternatieve locaties. Maar dan op een plek waar de draagkracht nog niet is overschreden. Zo kan op meerdere plekken worden gerecreëerd en geprofiteerd, zonder overlast.

- **Recreatiezoning NPHD.** Werk voor het totaal van NPHD een integrale gebiedsgerichte recreatiezoning uit, waarbij ecologie waar nodig sturend(er) is op de recreatieve mogelijkheden (ontsluiting en voorzieningen). De aanbeveling is om hierbij tot een gebiedsspecifieke ecologische norm te komen die specifiek in het gebied voorkomende doelsoorten en doelhabitats beschermt. Een goede onderbouwing van zoning is belangrijk omdat maatregelen die hier mogelijk uit voortkomen vaak veel maatschappelijke impact hebben op bestaande gebruikers. Gebruik de bestaande kaders van het ZHPLG qua capaciteit en budget om hier nader handen en voeten aan te geven.
- **Stuur actief op een gebalanceerde ontwikkeling van bezoekers**, met:
  - Marketingcommunicatie;
  - Voorlichting en handhaving;
  - Stimuleren groene mobiliteit;
  - Manieren om toeristen te laten bijdragen aan de bestemming.
  - Positieve communicatie over positieve effecten van toerisme.
- **Capaciteit en budget.** Voor alle bovenstaande instrumenten moet ook voldoende capaciteit en budget beschikbaar zijn of komen.
- Ga **parkpoorten** en **routeontwikkeling** inzetten als onderdeel van bezoekersmanagement door deze extra aantrekkelijk of zichtbaar te maken voor bezoekers wanneer extra opvangcapaciteit hier wenselijk en mogelijk is. Mocht er in de toekomst een goed functionerend routebureau

in Zuid-Holland zijn, dan is routeontwikkeling en communicatie hierover naar bezoekers een taak die hier goed belegd kan worden.

3. Opgave extra natuur en recreatieruimte

We bevelen aan de volgende opgave als ambitie voor NPHD op te nemen:

- **Zorg voor 260 hectare extra natuur- en recreatieruimte.** Voor inwoners van NPHD is nu 77m² natuur per inwoner beschikbaar is. Bij een gelijkblijvend oppervlakte natuur en toenemend aantal inwoners zal er naar verwachting 64 m² natuur per inwoner zijn in NPHD. Er moet dan minimaal 260 hectare natuur bijkomen om deze ratio gelijk te houden.
- **Verstedelijking vraagt om 230 hectare extra stadsgroen.** De woningbouwlocaties in NPHD zorgen de komende jaren voor 31.000 nieuwe woningen en vragen gezamenlijk om ruim extra 230 hectare gebruiksgroen in de stad.

In totaal is dus ca. 500 hectare aan extra natuur en stadsgroen nodig om de kwaliteit van de leefomgeving van goede kwaliteit te houden.

Bijlagen

Bijlage 1: Geraadpleegde bronnen en personen

Bronnen

Documenten

- NBTC (2019), Perspectief Bestemming Nederland 2030
- Raad voor de leefomgeving en Infrastructuur (2019), Waardevol Toerisme. Onze leefomgeving verdient het.
- Nationaal Park Hollandse Duinen (2019), Ambitiedocument
- NBTC (2020), Handreiking Bezoekersstromen,
- UNWTO (1981), Tourist markets, promotion and marketing: Saturation of Tourist Destinations
- Landschapsstrategie Nationaal Park Hollandse Duinen (2020), opgesteld door: Abe Veenstra landschapsarchitect
- Kantar (2022), Recreëren in groen Zuid-Holland 2022
- NBTC (2022) Verblijfstoerisme in Nederland in 2022 & 2023
- Verstedelijkingsstrategie Zuid-Holland 2021-2040, provincie Zuid-Holland

Cijfers en data

- CBS (2022), Regionale kerncijfers Nederland Bevolking: Bevolkingssamenstelling op 1 januari 2022, geslacht, leeftijd
- Wijkprofiel Rotterdam (2021), Inwoners Hoek van Holland
- Waar staat je provincie (2019), Tabel: natuurgebied per inwoner
- Leefstijlvinder.nl (2022), Kaart: leefstijlprofiel per gemeente
- ZKA (2018), Marktverkenning verblijfstoerisme provincie Zuid-Holland (capaciteit aanbod)
- GIS, oppervlakte per deelgebied
- GIS, inwoners per deelgebied
- PBL/CBS, regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2022
- Data Center Toerisme (2022), Gasten en overnachtingen 2013-2021 (COROP)

- Statistiek Logiesaccommodaties CBS (2022), Gasten en overnachtingen 2013-2021 provincie Zuid-Holland
- Bungalows en campings: <https://opendata.zuid-holland.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/e5a2e31e-a2c1-489c-ae89-53ec126189ca>
- Overnachtingsvoorzieningen: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landschap/MapServer//35
- Fort: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Cultuur/Cultuurhistorie_Landschap/MapServer/1
- Musea: https://services.arcgis.com/170JHtntvl7hYmM/arcgis/rest/services/Kruisen_van_Samenleving_tympaan___Musea_en_Grenzen___Provinciegrenzen/FeatureServer/0
- Kastelen en landhuizen: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landschap/MapServer//46
- Natura2000: [nationaalgeoregister.nl](https://www.nationaalgeoregister.nl) (<https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/1601e160-91e8-4091-9aca-10294f819d42>)
- NNN: [nationaalgeoregister.nl](https://www.nationaalgeoregister.nl) (<https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/AEB3B22D-2E0F-4392-8AE3-3D293CD51887>)
- Landgoederen: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Cultuur/Cultuurhistorie_Nederzettingen/MapServer/12
- Recreatieve routes: <https://services.arcgis.com/170JHtntvl7hYmM/arcgis/rest/services/Routennetwerk/FeatureServer/1>
- Duikplekken: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landschap/MapServer//41

- Surfspots: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landsc hap/MapServer//40
- Jachthavens: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landsc hap/MapServer//38
- Passantenplaatsen: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landsc hap/MapServer//34
- Rondvaarten: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landsc hap/MapServer//32
- Zeilvaartscholen: https://geoservices.zuid-holland.nl/arcgis/rest/services/Anders/Anders_Recreatie_Toerisme_Landsc hap/MapServer//26
- Zwemwaterlocaties: www.zwemwater.nl
- TOPS: https://geodata.zuid-holland.nl/geoserver/landelijk_gebied/wfs?version=2.0.0
- Parkpoorten: beschrijving NPHD en provincie Zuid-Holland
- Slaapplaatsen: Marktverkenning verblijfstoerisme Provincie Zuid-Holland, aanbodbestand hotel en verblijfsrecreatie, provincie Zuid-Holland

Interviews

Gemeenten

- Den Haag
- Hillegom / Lisse / Teylingen
- Katwijk
- Leiden
- Leidschendam-Voorburg
- Noordwijk
- Oegstgeest
- Rotterdam
- Voorschoten
- Wassenaar
- Westland

Beheerders

- Staatsbosbeheer
- Dunea
- Hoogheemraadschap Delfland
- Zuid-Hollands Landschap
- Strandbeheerders van de gemeenten Westland, Den Haag, Wassenaar, Leiden en Noordwijk
- Reddingsbrigade Wassenaarse Slag

Deelnemerslijst Balansbijeenkomst 17 november 2022

Naam	Organisatie
	Gemeente Katwijk
	HH Rijnland
	Hart voor Meijndel
	Dunea
	Provincie Zuid-Holland
	NPHD
	Noordwijk marketing
	Staatsbosbeheer
	Staatsbosbeheer
	NPHD
	Provincie Zuid-Holland
	Landschapstafel Duin- en Bollenstreek
	Gemeente Voorschoten
	Gemeente Den Haag
	AVN
	NBTC
	Noordwijk marketing
	Provincie Zuid-Holland
	Stichting Duinbehoud

	Gemeente Wassenaar
	Staatsbosbeheer
	Hart voor Meijndel
	Provincie Zuid-Holland
	Provincie Zuid-Holland
	Gemeente Westland
	KNHS
	Gemeente Wassenaar
	ANWB
	ANWB
	Gemeente Katwijk
	Provincie Zuid-Holland

Bijlage 2: Bewonersonderzoek

In deze bijlage beschrijven we de resultaten van de bewonersenquête. Allereerst geven we achtergrondinformatie over het bewonersonderzoek waarin we de onderzoeksmethodiek en response behandelen. Vervolgens gaan we in op de resultaten en geven per vraag een figuur weer met een korte beschrijving. Bij een aantal vragen is de response te laag om kwantitatief te beschrijven, deze vragen beschrijven we daarom kwalitatief, net als de reacties op de open vragen.

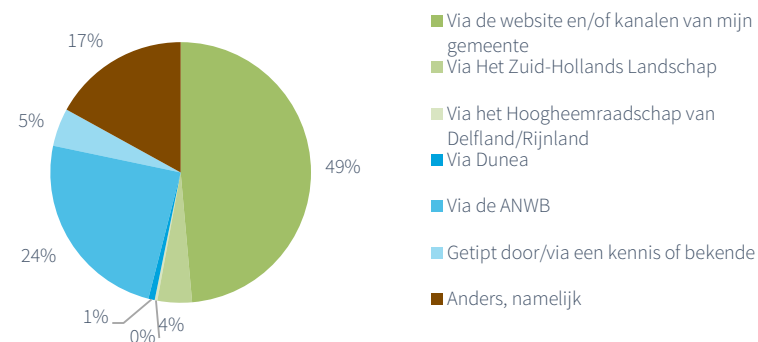
Achtergrondinformatie

De vragenlijst is uitgezet door middel van een open link en aan inwoners gecommuniceerd door de veertien gemeenten in NPHD (zie onderstaande tabel). Voor de gemeente Rotterdam geldt dat alleen inwoners uit Hoek van Holland de vragenlijst konden invullen. Daarnaast is de open link gecommuniceerd via de kanalen van het Nationaal Park Hollandse Duinen, het Zuid-Hollands Landschap, het Hoogheemraadschap van Delfland en Rijnland, Dunea, en onder inwoners uit het ANWB panel. Bijna de helft van de respondenten is echter via de website en/of kanalen van de gemeente bij het onderzoek terecht gekomen (zie figuur 9.1).

Tabel B2.1 Deelnemende gemeenten inwonersonderzoek

Deelnemende gemeenten	
Den Haag	Noordwijk
Hillegom	Oegstgeest
Katwijk	Rijswijk
Leiden	Teylingen
Leidschendam-Voorburg	Voorschoten
Lisse	Wassenaar
Westland	Hoek van Holland (gemeente Rotterdam)

Figuur B2.2 Hoe bent u op dit onderzoek geweest? (N=888)

Response en weging

In totaal is de enquête ingevuld door 888 inwoners. Een klein deel (3%) van de inwoners bezoekt nooit NPHD in hun vrije tijd om te recreëren en heeft daarom niet de volledige vragenlijst ingevuld (zie vraag 2). De vragen op de volgende pagina geven allereerst de achtergrondkenmerken van deze respondenten weer (ongewogen). Vanaf het kopje 'resultaten' zijn de resultaten van het onderzoek weergegeven (gewogen).

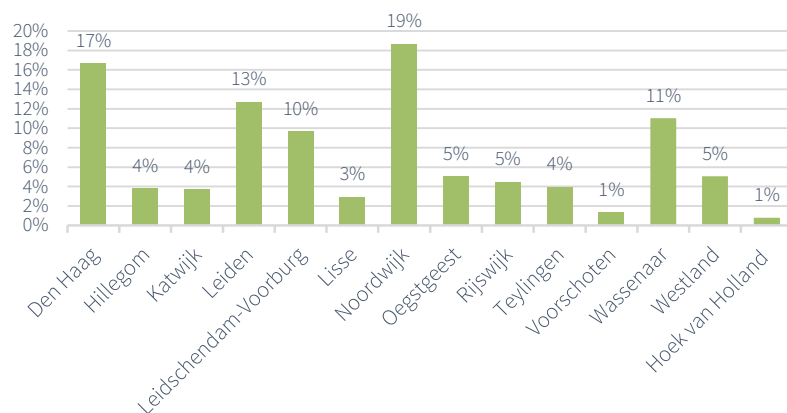
Binnen dit onderzoek zijn een deel van de resultaten gewogen naar leeftijd en geslacht. Hiermee zijn de resultaten gecorrigeerd om de invloed van de niet geheel representatieve steekproef weg te nemen. Deze weging is gedaan op basis van CBS-gegevens van de deelnemende gemeenten, met uitzondering van de gemeente Rotterdam. De gemeente Rotterdam is in deze weging buiten beschouwing gelaten aangezien uitsluitend Hoek van Holland is meegenomen in dit onderzoek. De deelgebied specifieke resultaten met betrekking tot bezoekersmotieven en ondernomen activiteiten zijn ongewogen.

Door het toepassen van de weging komt de response uit op 785 inwoners. Daarnaast heeft nog 3% NPHD niet in de vrije tijd bezocht om te recreëren en niet de volledige vragenlijst ingevuld. De response op de volledige vragenlijst is (gewogen) daarom 758 inwoners. Het aantal respondenten is per vraag aangeduid met N.

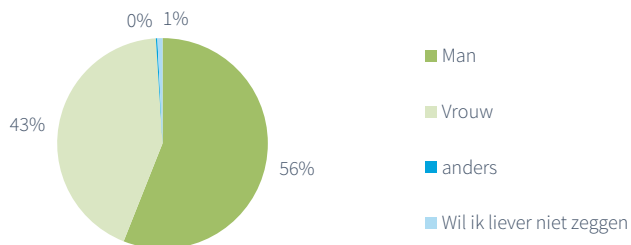
Onderstaande figuur laat de verdeling van de respondenten zien over de veertien gemeenten.

1. Bent u woonachtig in één van de onderstaande gemeenten, gelegen in Nationaal Park Hollandse Duinen? (N=888)

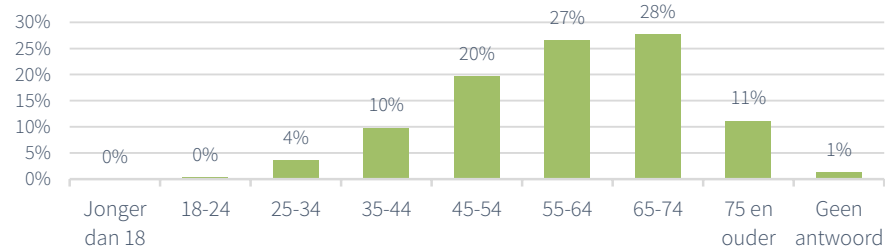
Relatief veel respondenten zijn woonachtig in Noordwijk, Den Haag, Leiden, Wassenaar en Leidschendam-Voorburg. De andere gemeenten hebben een aanzienlijk lagere response. De response is met name laag in Voorschoten en Hoek van Holland.

2. Wat is uw geslacht? (N=888)

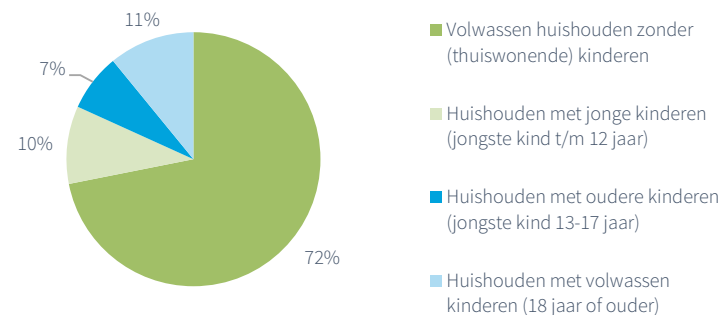
Een kleine meerderheid (56%) van de respondenten is man. 43% van de respondenten is vrouw.

3. Wat is uw leeftijd? (N=888)

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 59 jaar. Meer dan de helft (55%) van de respondenten is tussen de 55 en 74 jaar oud.

4. Wat is de samenstelling van uw huishouden (N=888)

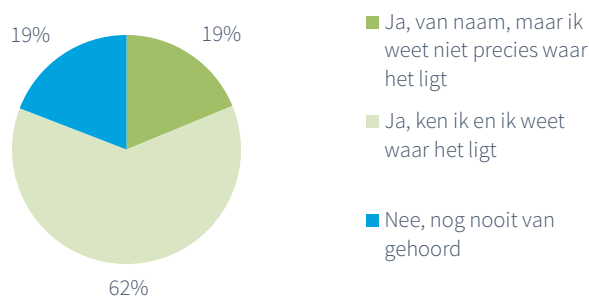

Tot slot zien we dat van de respondenten een grote meerderheid (72%) deel uitmaakt van een volwassen huishouden zonder (thuiswonende) kinderen.

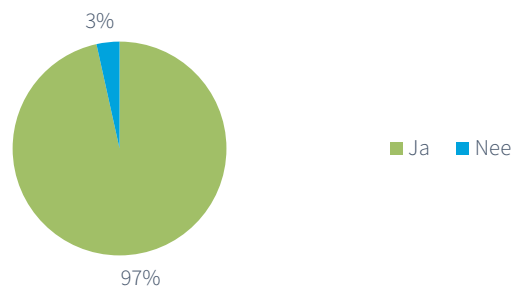
Resultaten

1. Bent u bekend met de naam Nationaal Park Hollandse Duinen? (N=785, gewogen)

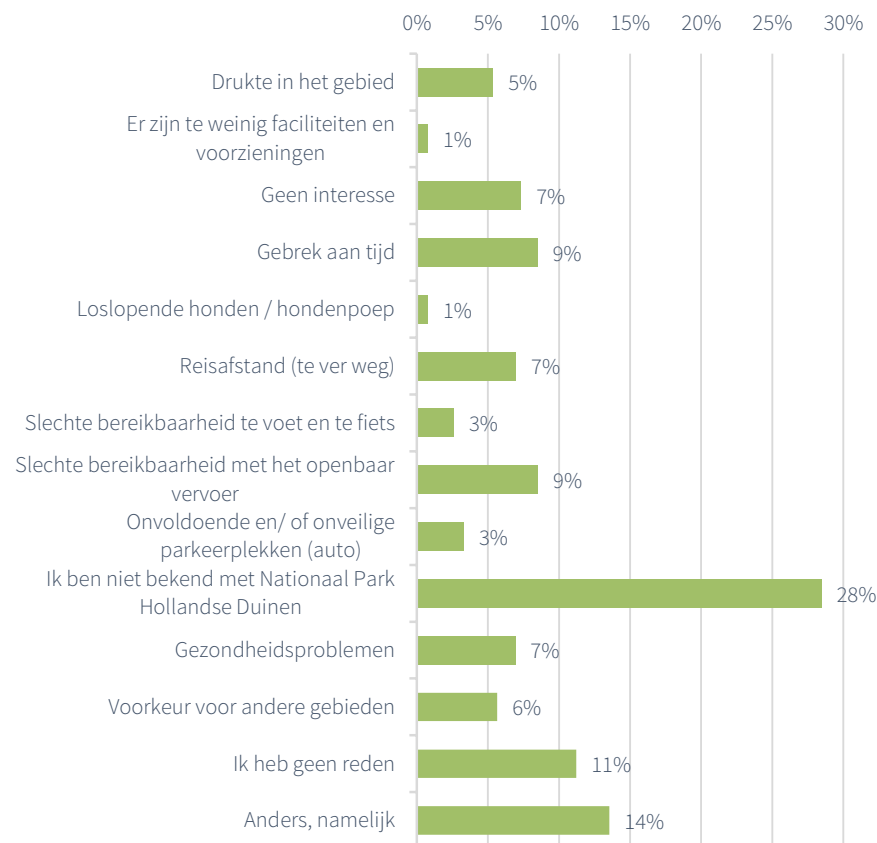
Het merendeel (62%) van de respondenten kent NPHD en weet waar het ligt. 19% kent NPHD van naam en weet niet precies waar het ligt en 19% heeft nog nooit van NPHD gehoord.

2. Bezoekt u het Nationaal Park Hollandse Duinen wel eens om te recreëren? (N=785, gewogen)

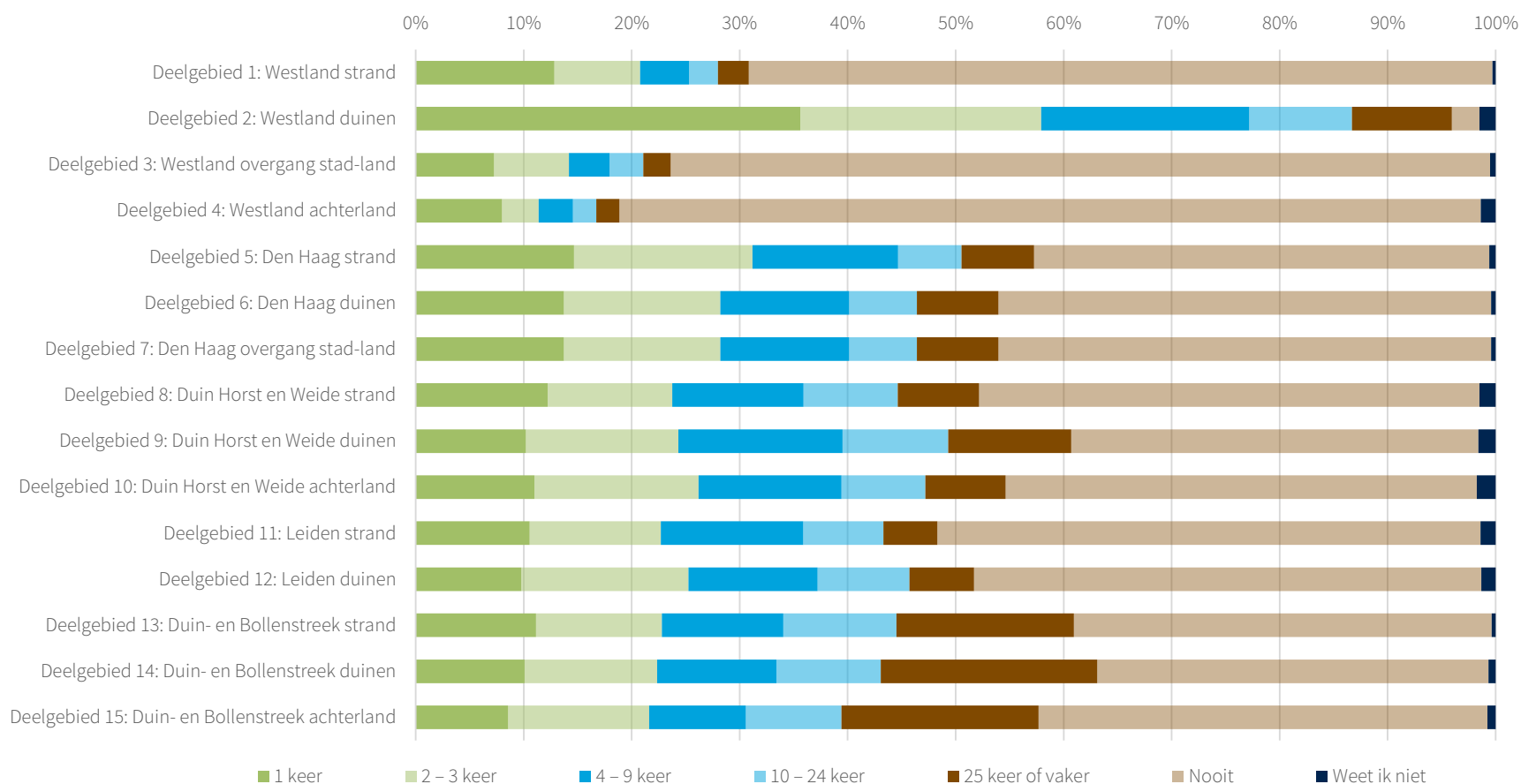
Op een paar uitzonderingen na bezoeken alle respondenten NPHD wel eens om te recreëren. Dit kan zijn een ommetje maken, fietsen, wandelen, de hond uitlaten, een horecagelegenheid bezoeken, naar het strand gaan, zwemmen, sporten (hardlopen, wielrennen, bootcamp, etc.), een landgoed bezoeken, etc.

3. U heeft aangegeven nooit Nationaal Park Hollandse Duinen te bezoeken in uw vrije tijd om te recreëren. Wat is de reden (N=27, gewogen)? *Indicatief

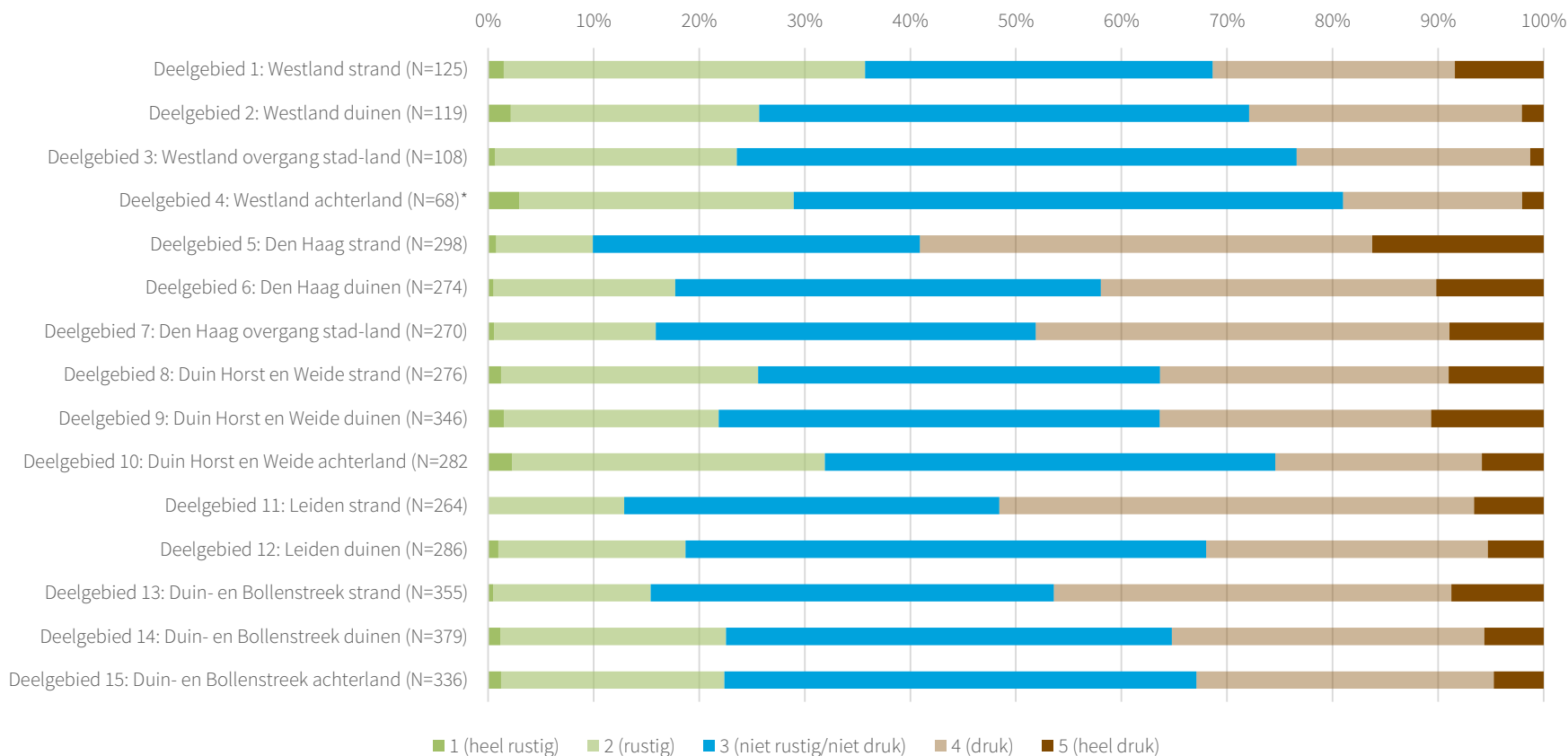
Respondenten (slechts 27) die aan hebben gegeven niet NPHD te bezoeken om te recreëren werd om een reden gevraagd. De meest gegeven reden is de onbekendheid met NPHD.

4. Hoe vaak heeft u onderstaande deelgebieden bezocht in de afgelopen 12 maanden (N=758, gewogen)?

De bovenstaande figuur geeft een beeld van de frequentie van bezoek van de respondenten aan de verschillende deelgebieden in de afgelopen 12 maanden. Opvallend is dat respondenten in de afgelopen 12 maanden de deelgebieden in Westland vaker nooit of slechts één tot drie keer hebben bezocht, en dat de deelgebieden in de Duin- en Bollenstreek vaker tien of meer keren hebben bezocht. Hier kan meespelen dat een groot deel van de respondenten uit de gemeente Noordwijk komen en slechts een klein percentage uit Westland of Hoek van Holland. Daarnaast zien we in de bovenstaande figuur dat respondenten per gebied aangeven dat de frequentie van bezoek naar de duinen hoger is dan het bezoek aan het strand, overgang stad-land of het achterland.

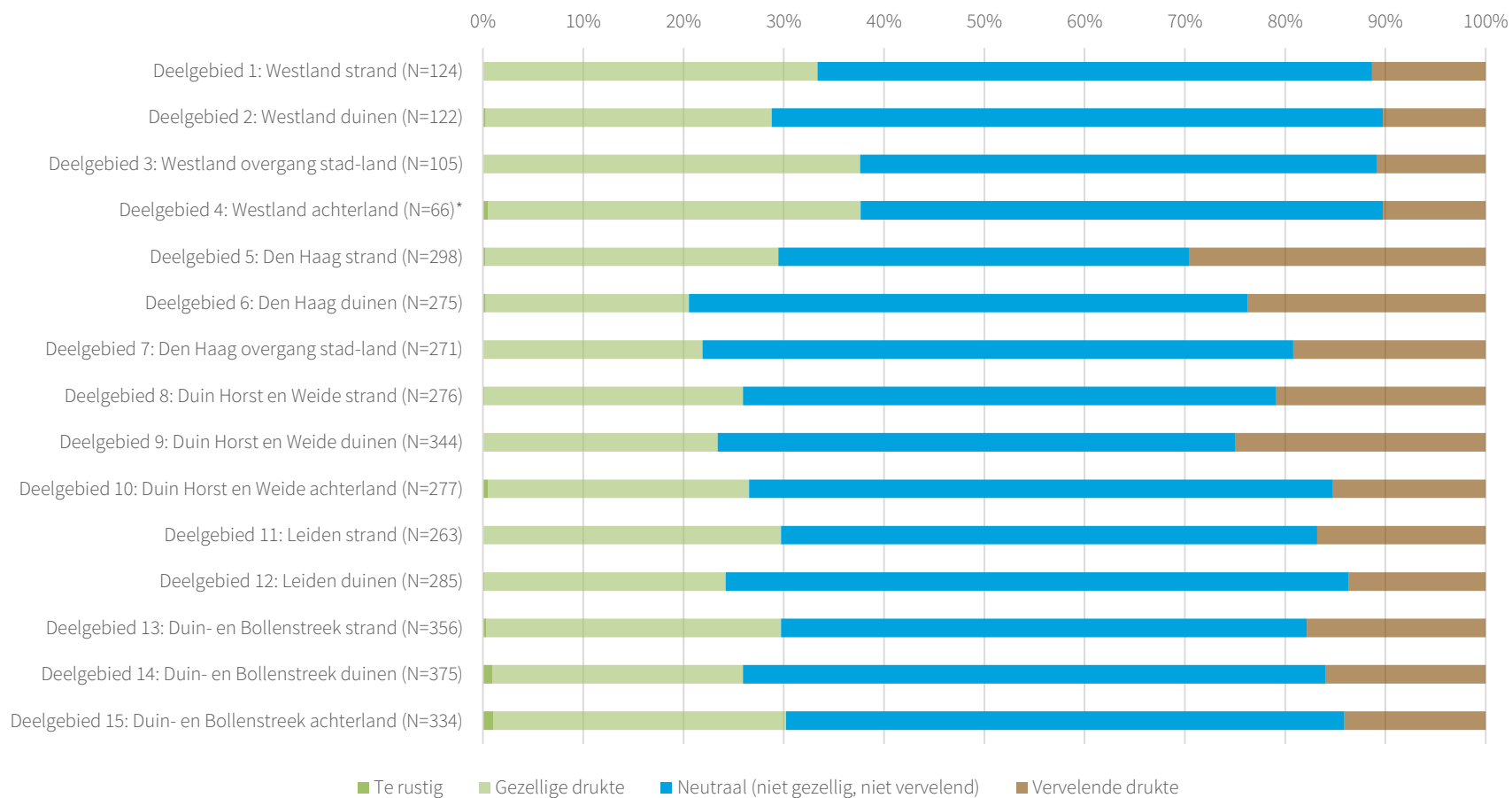
5. Kunt u een inschatting maken van de drukte in de afgelopen 12 maanden? (gewogen)

* Deze resultaten zijn indicatief door een lage response.

De respondenten krijgen vervolgvragen over de gebieden die zij vaker dan 1x in de afgelopen 12 maanden hebben bezocht. De bovenstaande figuur laat een inschatting zien van de drukte die respondenten ervaren in de verschillende deelgebieden. Van de respondenten die bij de vorige vraag aan hebben gegeven deelgebied 5, Den Haag strand, vaker dan 1 keer bezocht te hebben in de afgelopen 12 maanden, geeft bijna 60% aan de drukte in te schatten als 'druk' of zelfs 'heel druk'. Ook de respondenten die deelgebied 7, Den Haag overgang stad-land, deelgebied 11, Leiden strand, en deelgebied 13, Duin- en Bollenstreek strand vaker dan 1 keer hebben bezocht schatten de drukte relatief vaker in als 'druk' of 'heel druk'.

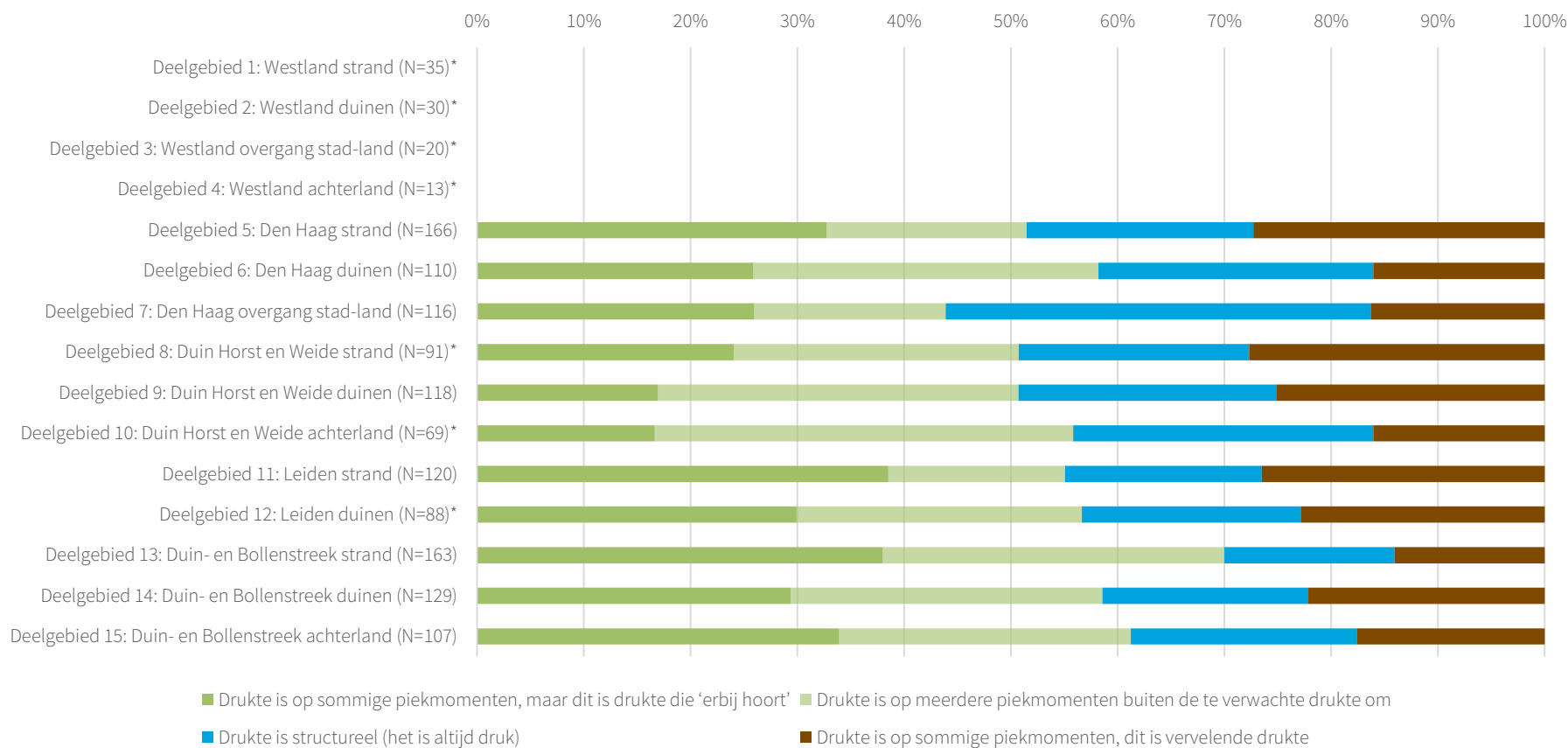
6. En hoe ervaart u deze drukte?

* Deze resultaten zijn indicatief door een lage response.

Respondenten ontvingen de vraag over de ervaren drukte wanneer zij vaker dan 1 keer in de afgelopen 12 maanden het deelgebied hebben bezocht om te recreëren. Het valt op dat over het algemeen respondenten in alle gebieden de drukte als neutraal ervaren, niet gezellig en niet vervelend. Respondenten ervaren de drukte in deelgebied 5, Den Haag strand, deelgebied 6, Den Haag duinen, en deelgebied 9, Duin Horst en Weide duinen, relatief vaker als vervelende drukte. Verder ervaren respondenten de drukte in deelgebied 3, Westland overgang, stad-land relatief vaker als gezellige drukte.

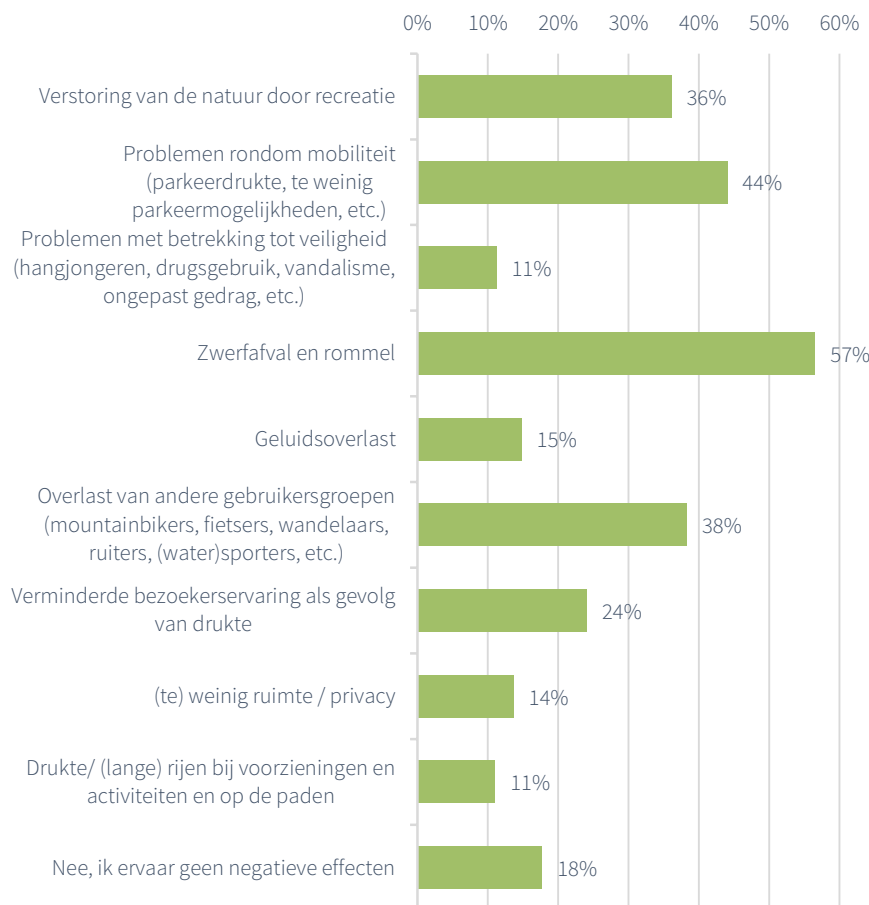
7. Is deze drukte op bepaalde piekmomenten of is deze drukte structureel?

* Deze resultaten zijn indicatief door een lage response.

Vervolgens is de respondenten die de drukte in het deelgebied hebben ingeschat als 'druk' of 'heel druk' de vraag of de drukte op bepaalde piekmomenten plaatsvindt of dat deze drukte structureel is. Voor de deelgebieden in Westland is geen informatie opgenomen in de figuur aangezien de response in deze gebieden te laag is. De respondenten die deze vraag over Westland hebben beantwoordt geven aan dat in het grootste deel van het gebied de drukte met name piekdrukke is. Voor het deelgebied Westland Achterland is de response wat meer verdeeld en ervaren deze respondenten de drukte vaker als structureel. Als we verder naar de bovenstaande figuur kijken valt het op dat de respondenten de drukte in alle gebieden met name als piekdrukke beoordelen. Alleen over deelgebied 7, Den Haag overgang stad-land, wordt relatief vaak aangegeven dat de drukte structureel is.

8. Ervaart u weleens negatieve effecten als gevolg van drukte in het nationaal park? Zo ja, welke effecten ziet u? (N=754)²⁶

Alle respondenten die wel eens NPHD bezoeken om te recreëren is de vraag gesteld of ze wel eens negatieve effecten als gevolg van drukte ervaren in

²⁶ Dit is een meerkeuzevraag. De figuur geeft het percentage respondenten aan die deze optie heeft aangevinkt. De percentages tellen daarom niet op tot 100%.

NPHD. Meer dan de helft van de respondenten ervaar weleens overlast als gevolg van drukte in NPHD in de vorm van zwerfafval en rommel (57%). Ook ervaart een groot deel van de respondenten problemen rondom mobiliteit (44%) en overlast van andere gebruikersgroepen (38%).

9. Op welke dagdelen ervaart u het vaakst overlast als gevolg van drukte?

Het vaakst geven respondenten aan overlast te ervaren eind van de ochtend en begin van de middag. Daarna wordt ook het weekend regelmatig als moment genoemd waarop men het vaakst overlast ervaart. Ook de avond wordt genoemd, zei het minder vaak dan de middag of het weekend. Een enkele keer worden vakanties of de hele dag genoemd als momenten waarop men het vaakst overlast ervaart als gevolg van drukte.

10. Op welke locaties ervaart u het vaakst overlast als gevolg van drukte?

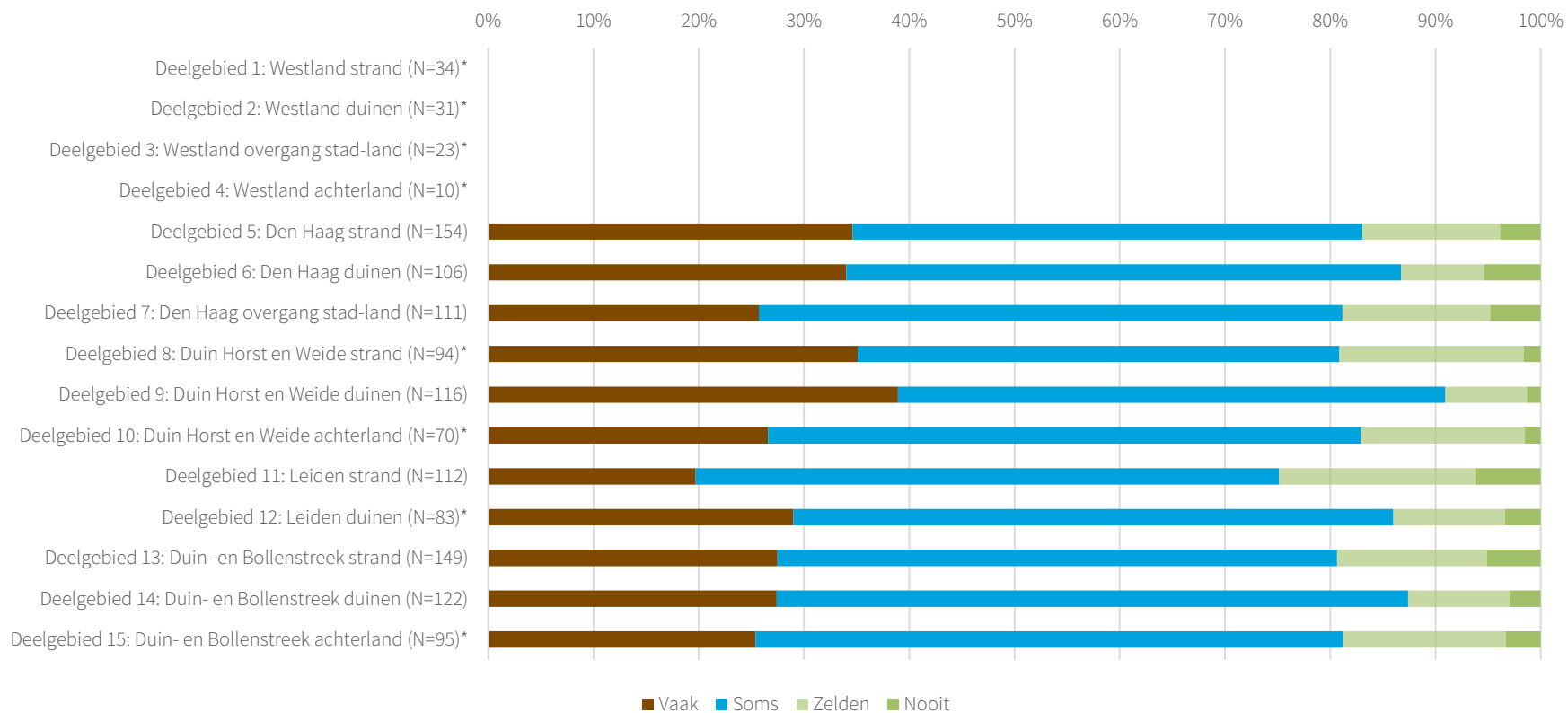

Het vaakst geven respondenten aan overlast te ervaren op de fietspaden in de duinen en in mindere mate in het achterland. Ook wordt er overlast ervaren op het strand en bij de strandopgangen. Specifiek worden de locaties Meijndel, Noordwijk (in het duingebied, op de fietspaden en in mindere mate op het strand), Katwijk (op het strand en in het duingebied), Scheveningen en Den Haag (op het strand en in de duinen) het vaakst genoemd.

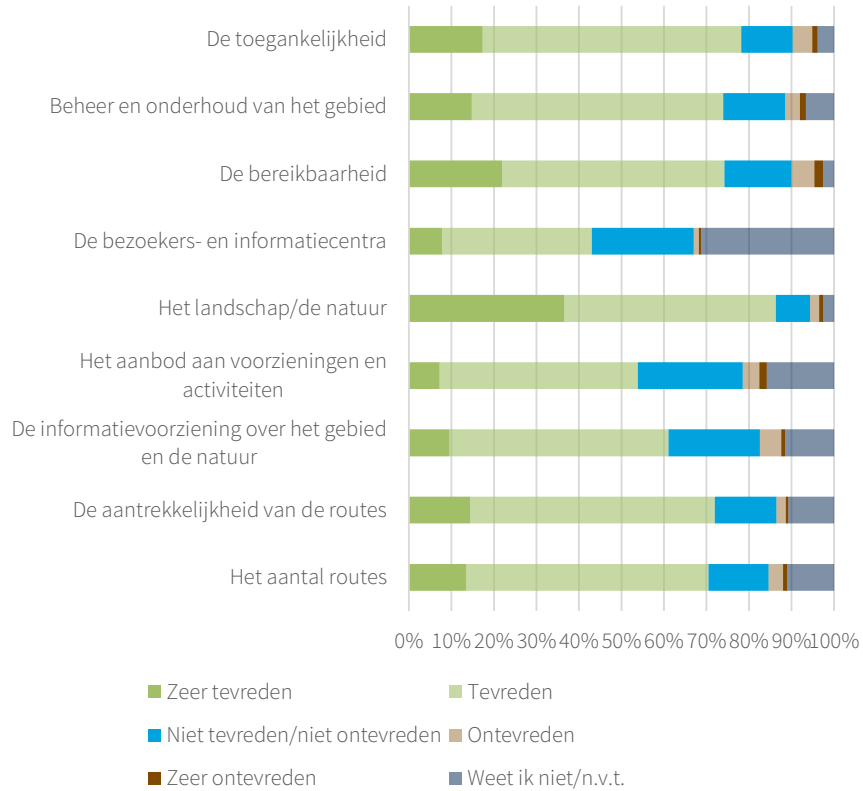
11. In welke mate ervaart u overlast als gevolg van drukte?

* Deze resultaten zijn indicatief door een lage response.

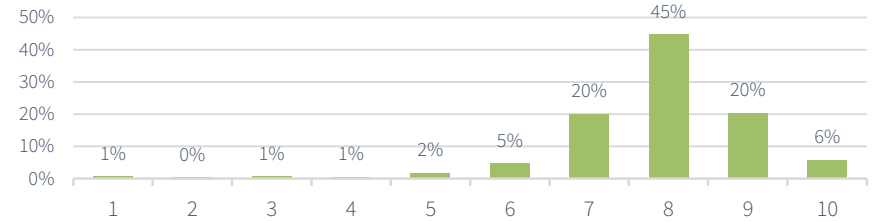
De bovenstaande vraag is gesteld aan respondenten die bij de vorige vraag aan hebben gegeven wel eens overlast te ervaren in NPHD en vaker dan 1x een deelgebied hebben bezocht om er te recreëren. De 'nooit' duidt hier op de respondenten die hebben aangegeven in de vorige vraag wél overlast te ervaren als gevolg van drukte, maar niet in dit specifieke deelgebied. De categorie 'nooit' geeft daarom niet het complete beeld van inwoners die wederom zijn de resultaten voor Westland niet opgenomen in de figuur door een te lage response. Opvallend is dat respondenten die overlast ervaren dit in alle gebieden met enige regelmaat ervaren (soms/vaak).

12. In hoeverre bent u tevreden over de volgende elementen in het nationaal park? (N=754)

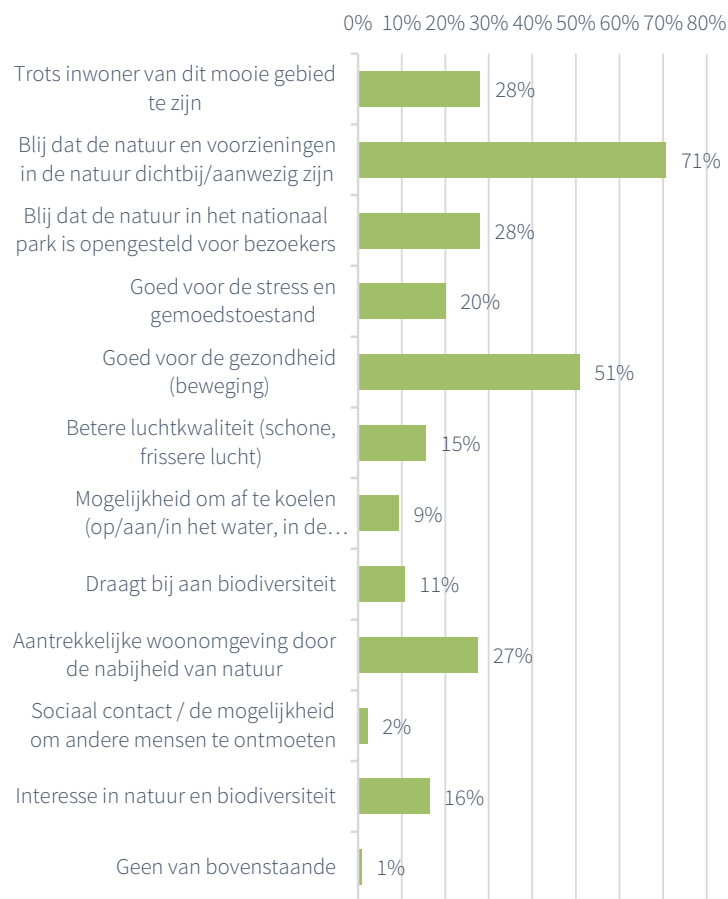
Wat opvalt in de bovenstaande figuur is dat de respondenten relatief vaak 'weet ik niet' als antwoord hebben gegeven in de vraag of ze tevreden zijn over de bezoekers- en informatie centra. Daarnaast valt op dat ze relatief vaak heel tevreden zijn over het landschap en de natuur.

13. Welk cijfer zou u Nationaal Park Hollandse Duinen geven? (N=754)

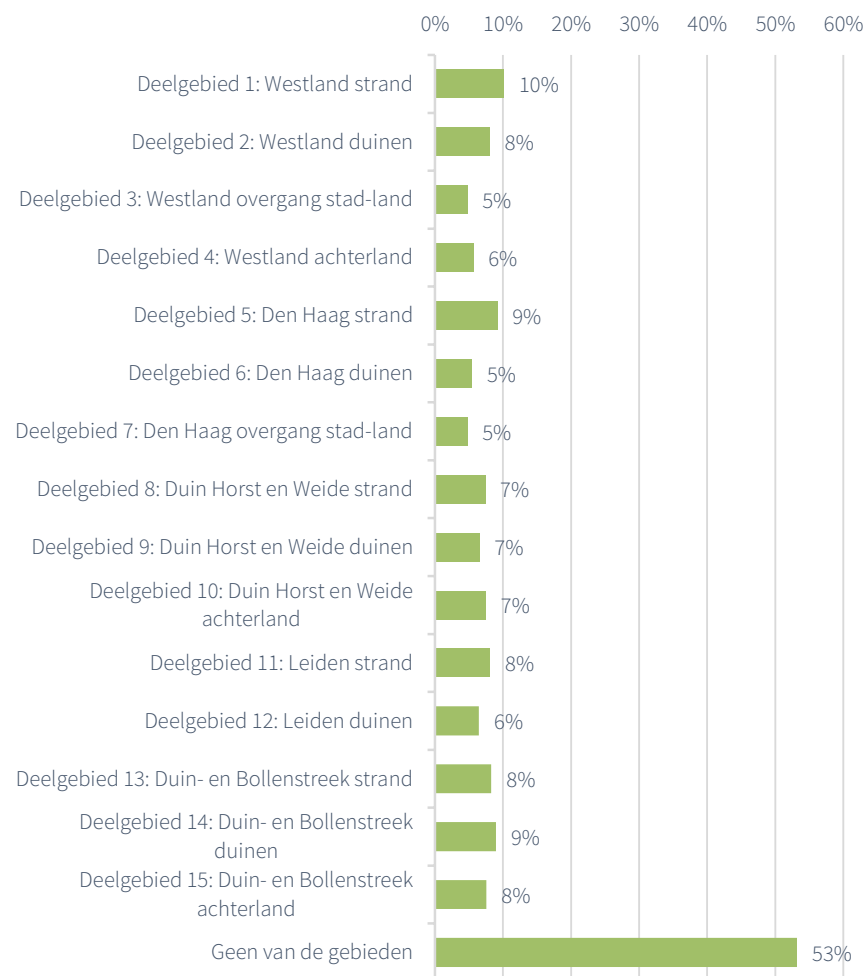
Over het algemeen zijn de respondenten zeer tevreden over NPHD. Gemiddeld geven respondenten NPHD een 7,85 als rapportcijfer. Het meest voorkomende cijfer is een 8. Slechts 5% van de inwoners geeft een 5 of lager.

14. Welke positieve effecten ervaart of merkt u wanneer u in het nationaal park bent? (N=754)

71% van alle respondenten die NPHD wel eens bezoekt om te recreëren ervaart blijdschap dat de natuur en voorzieningen in de natuur dichtbij/aanwezig zijn. Ook ervaart 51% dat recreëren in NPHD goed is voor de gezondheid.

15. Welke gebied(en) vindt u geschikt om meer bezoekers op te vangen/te accommoderen? (N=754)

53% van de respondenten die NPHD wel eens bezoekt om te recreëren vindt geen van de besproken deelgebieden geschikt om meer bezoekers op te vangen/ te accommoderen.

16. Wat zou Nationaal Park Hollandse Duinen kunnen doen om het gebied nog aantrekkelijker te maken voor u?

De reacties op de bovenstaande vraag zijn als volgt te categoriseren:

- Fiets/fietspaden
Regelmatig wordt genoemd dat er behoefte is aan bredere en betere fietspaden. Vaak wordt hierbij gerefereerd naar de overlast die wordt ervaren door de verschillende gebruikers (wandelaars op fietspaden, snelle wielrenners en e-bikes). Met regelmaat wordt een maximale snelheid gewenst op de fietspaden of zelfs een verbod op wielrenners in het drukke seizoen of tussen bepaalde drukke tijden op de dag. Ook wordt regelmatig de behoefte geuit voor een gemeente overstijgende verbetering van het netwerk aan fietspaden.
- Natuur
De behoefte om de natuurgebieden meer te verbinden en te beschermen tegen recreatie wordt met regelmaat genoemd. De drukte beter monitoren, beter zoneren en niet focussen op het aantrekken van meer bezoeker.
- Hond
Er zijn twee groepen respondenten: 1) hondeneigenaren die meer losloopgebieden wensen, 2) respondenten die strenger beleid wensen op het meenemen en los laten lopen van de hond. Met name de overlast door hondenpoep wordt vaak als reden genoemd van de wens voor meer beleid.
- Wandelen
Regelmatig wordt de behoefte geuit voor duidelijk aangegeven wandelroutes om het wandelen op fietspaden tegen te gaan.
- Bereikbaarheid
Het verminderen en ontmoedigen van autogebruik en het vergemakkelijken van ov-gebruik wordt regelmatig genoemd. Meer en betere parkeergelegenheid aan de randen in de vorm van P&R concepten. Ook wordt met enige regelmaat de behoefte voor betere fietsparkeerplekken genoemd.

17. Hebt u aandachtspunten of zorgen die u mee wilt geven over Nationaal Park Hollandse Duinen?

Respondenten uiten met name hun zorgen over de toenemende drukte in het gebied met het oog op het behoud van de natuur en de bezoekersbeleving. Ook de veiligheid op de fietspaden door de verschillende gebruikersgroepen wordt met regelmaat als zorg of aandachtspunt genoemd. Verder wordt ook zwerfvuil, tekort aan afvalbakken en hondenpoep genoemd als aandachtspunten die een negatief effect hebben op de natuur.

Bezoekmotieven en ondernomen activiteiten

Vervolgens is aan de respondenten gevraagd of zij enkele vragen wilden beantwoorden over een of meerdere deelgebieden. Hierop is actief gerespondeerd, met opgeteld 1.006 ingevulde deel enquêtes over de deelgebieden. In deze bijlage geven we per vraag en deelgebied de antwoorden weer. Het gaat hierbij om de *ongewogen* antwoorden. Dat wil zeggen dat niet gecorrigeerd is naar leeftijd of geslacht van de respondenten.

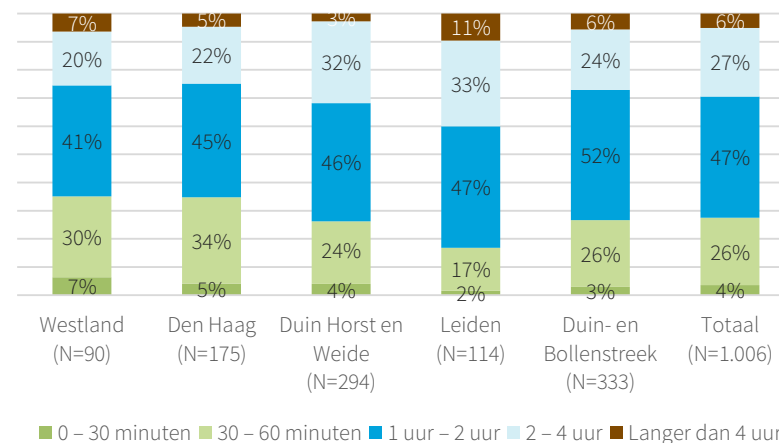
De respons is als volgt:

Respons Inwonersenquête per gebied

		Ingevulde deel enquêtes
Gebied 1	Westland	90
Gebied 2	Den Haag	175
Gebied 3	Duin Horst en Weide	294
Gebied 4	Agglomeratie Leiden	114
Gebied 5	Duin- en Bollenstreek	333
	Totaal	1.006

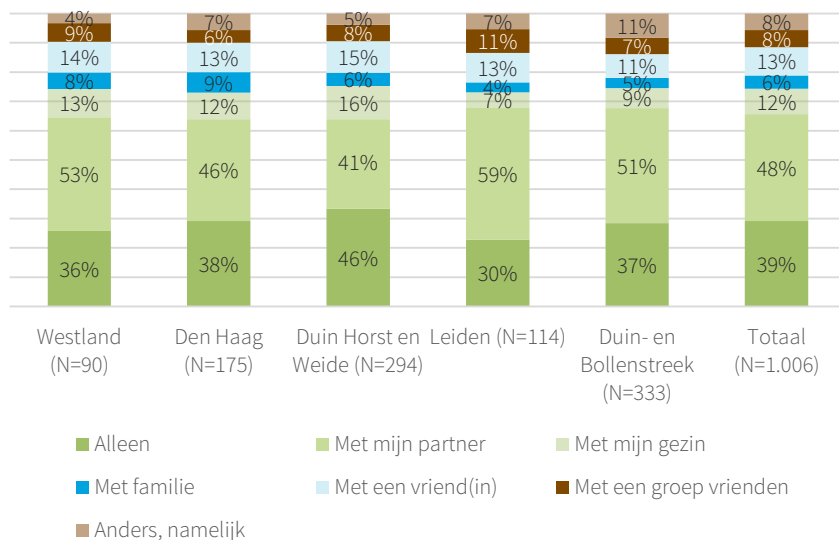
We geven dit in de figuren per deelgebied weer als de N, waarmee we doelen op het aantal ingevulde enquêtes per deelgebied en opgeteld voor het Totaal. Omdat respondenten voor meerdere deelgebieden konden antwoorden, komt de totaal N hier dus hoger uit dan in de voorgaande paragraaf.

18. Wanneer u [het gebied] bezoekt, hoelang blijft u dan meestal? (ongewogen)

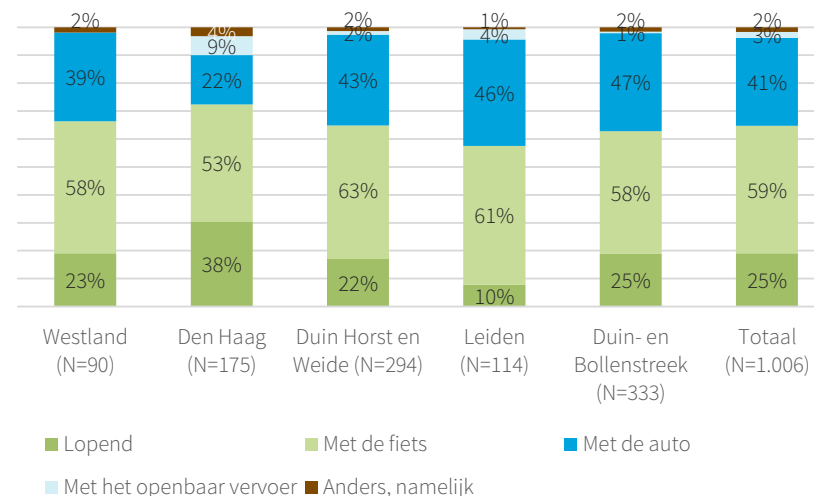
Gemiddeld genomen is de meest gekozen bezoekduur in de deelgebieden 1 á 2 uur. Gevolgd door 2 tot 4 uur en 30 tot 60 minuten verblijfsduur. Tussen de deelgebieden zijn er weinig grote verschillen te noemen; alleen bij Leiden valt op relatief vaker gekozen wordt voor een langere bezoekduur.

19. Wanneer u [het gebied] bezoekt, met wie gaat u dan meestal op pad? (ongewogen)

Bewoners komen veelal met partner of alleen naar de deelgebieden. Per deelgebied zien we hier en daar kleine verschillen. Zo wordt Duin Horst en Weide van de deelgebieden het vaakst alleen bezocht, en Leiden het vaakst met partner.

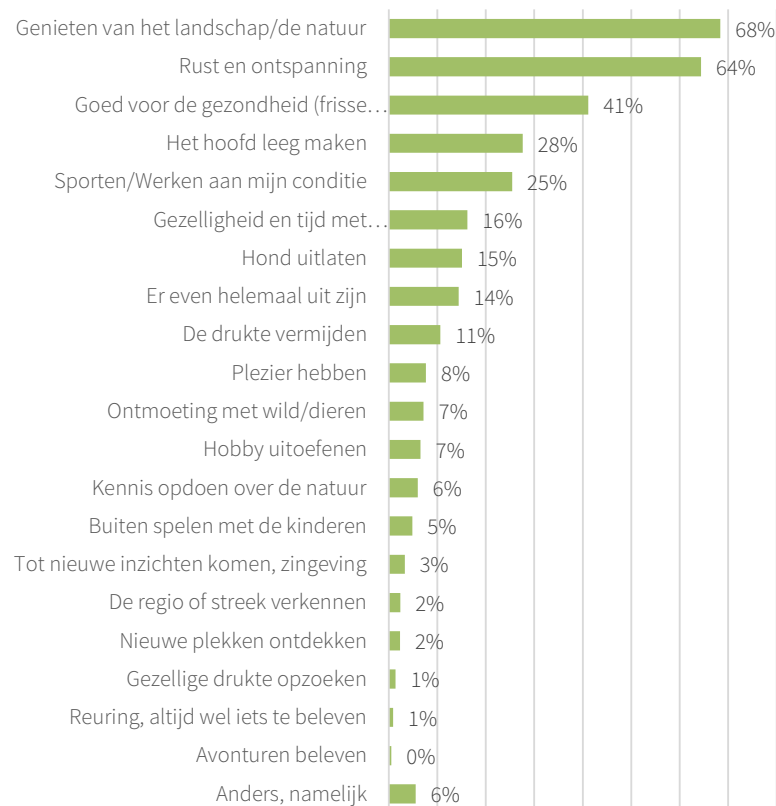
20. Hoe gaat u normaal gesproken naar [het gebied] toe? (ongewogen)

Gemiddeld genomen wordt de fiets het meest gebruikt als vervoermiddel naar de deelgebieden, gevolgd door de auto. Gemiddeld genomen komt een kwart van de bewoners lopend naar de gebieden. Bij Den Haag valt op dat relatief vaker gekozen wordt voor 'lopend' en 'met het OV'.

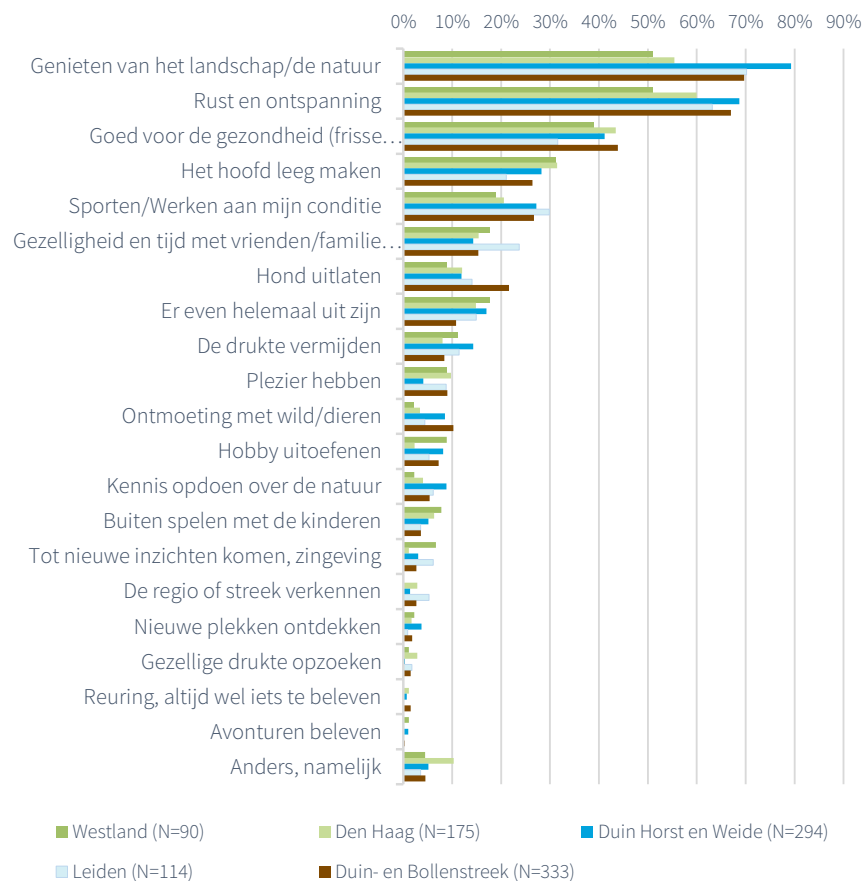

21. Wat zijn voor u belangrijke redenen om [het gebied] te bezoeken?
Gekozen redenen, op volgorde van meest gekozen, op basis van
Totaal (R= 1.006, ongewogen)

De meest genoemde reden om (het totaal van) de deelgebieden te bezoeken is genieten van het landschap / de natuur, gevolgd door rust en ontspanning. Avonturen beleven wordt nauwelijks aangevinkt als bezoekredenen. Het volgende figuur laat de uitkomsten per deelgebied zien:

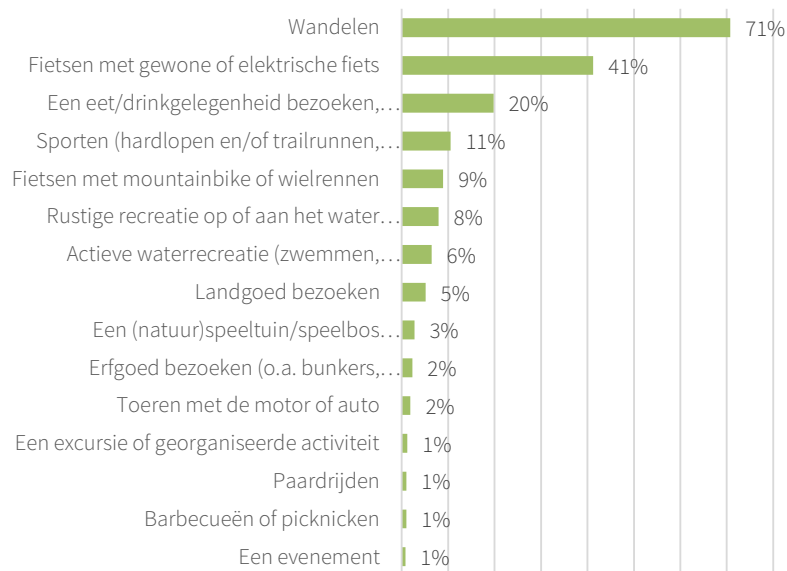
22. Wat zijn voor u belangrijke redenen om [het gebied] te bezoeken?
Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)

Bij alle deelgebieden staan dezelfde 5 bezoekredenen in de top 5, maar de percentages verschillen onderling wel sterk. Zo springt het genieten van het landschap / de natuur bij Duin Horst en Weide eruit, ten opzichte van de andere gebieden.

Vervolgens is aan respondenten de vraag voorgelegd: **Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren?** Hierbij kon men kiezen uit: vaak, soms, zelden, nooit. Om een snelle indruk te krijgen, geven we in deze rapportage allereerst weer hoeveel respondenten een activiteiten bestempelden als 'vaak' ondernomen, en daarna hetzelfde voor 'nooit' ondernomen.

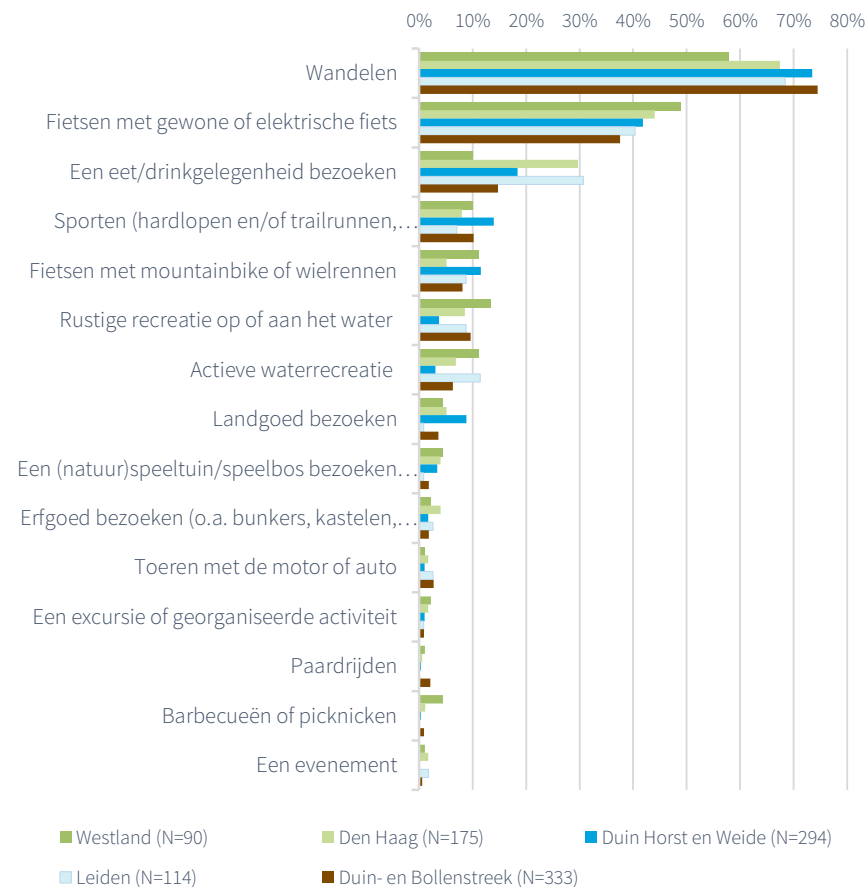
23. **Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: VAAK. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'vaak', op basis van Totaal (R=1.006, ongewogen)**

Leeswijzer figuur: 71% van de respondenten zegt 'vaak' te gaan wandelen in één van de deelgebieden. Fietsen met een gewone of elektrische fiets volgt daarna met 41% ('vaak' ondernomen). Helemaal onderin het figuur zien we dat bijvoorbeeld 1% van de respondenten aangeeft 'vaak' een evenement te

hebben bezocht in een van de deelgebieden. Het volgende figuur laat de uitkomsten per deelgebied zien.

24. **Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: VAAK. Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)**

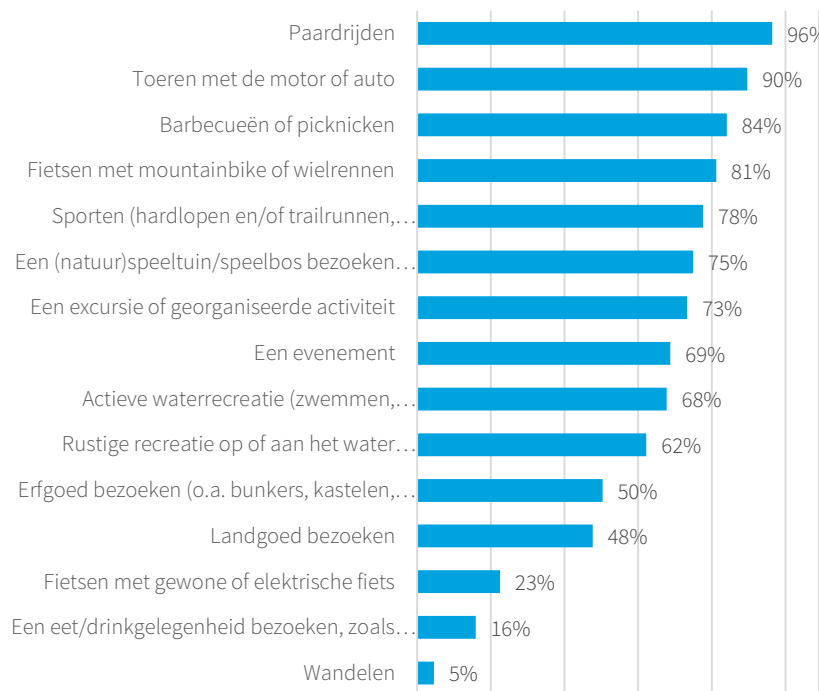

Wandelen en fietsen met een gewone of elektrische fiets is in alle deelgebieden een vaak ondernomen activiteit. Bij het bezoeken van eet- en

drinkgelegenheden, sporten, sportief fietsen en waterrecreatie zijn de verschillen per deelgebied zichtbaar.

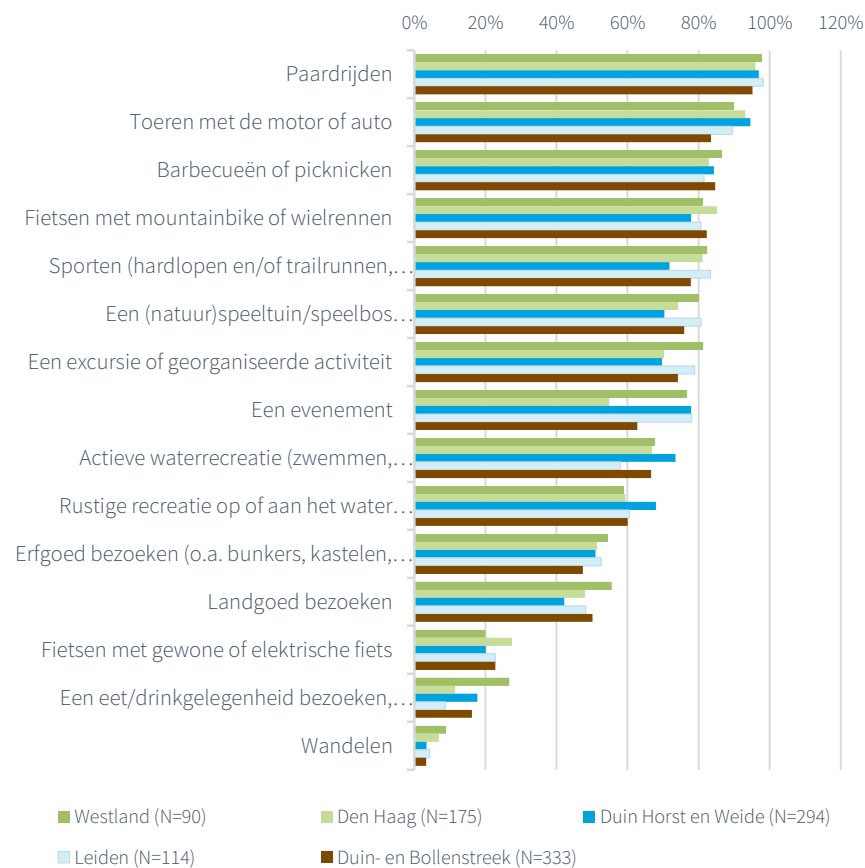
25. Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: NOOIT. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'nooit', op basis van Totaal (R=1.006, ongewogen)

Leeswijzer figuur: Dit figuur laat het percentage respondenten zien dat zegt deze activiteiten 'nooit' te ondernemen. 96% van de respondenten gaat 'nooit' paardrijden in één van de deelgebieden. Toeren met de motor of auto volgt daarna met 90% ('nooit' ondernomen). Helemaal onderin het figuur zien we dat 5% van de respondenten nooit gaat wandelen in een van de deelgebieden.

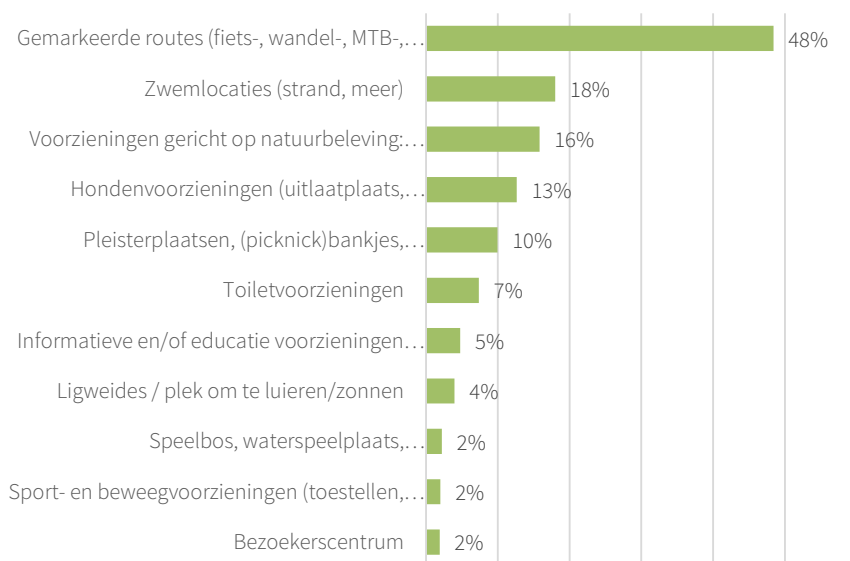
Het volgende figuur laat de uitkomsten per deelgebied zien.

26. Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: NOOIT. Verbijzondering per deelgebied. (ongewogen)

Vervolgens is aan respondenten de vraag voorgelegd: **Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]?** Ook hierbij kon men kiezen uit: vaak, soms, zelden, nooit. We geven allereerst weer hoeveel respondenten een voorziening bestempelden als 'vaak' gebruikt, en daarna hetzelfde voor 'nooit' gebruikt.

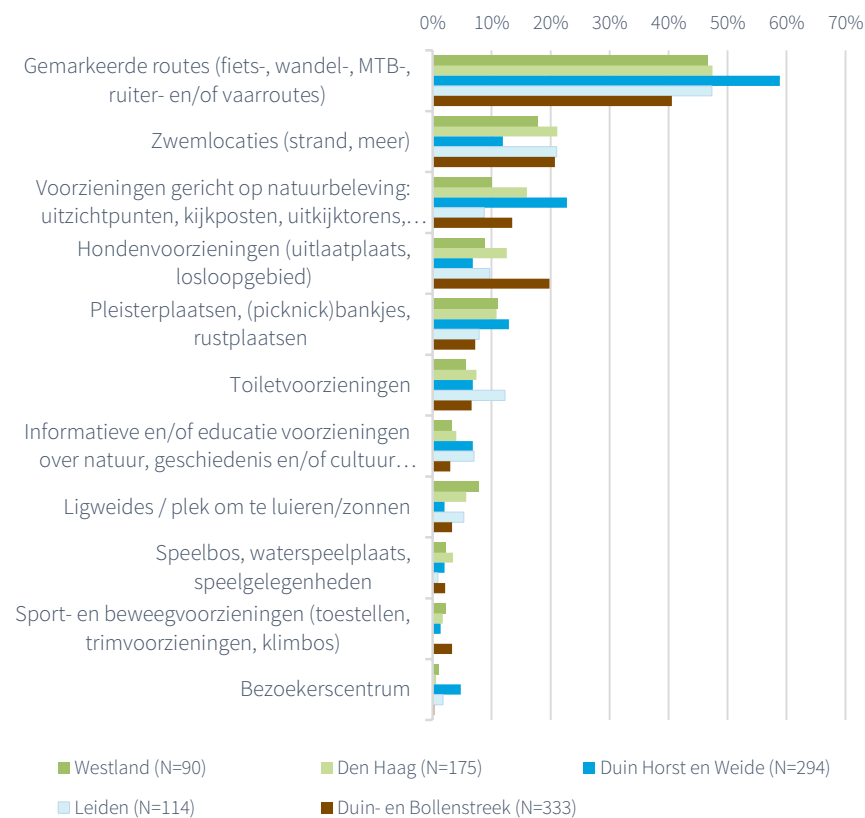
27. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: VAAK. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'vaak', op basis van Totaal (R=1.006, ongewogen)

Leeswijzer figuur: Dit figuur laat per voorziening het percentage respondenten zien dat zegt een voorziening 'vaak' te gebruiken. Bijna de helft (48%) van de respondenten maakt 'vaak' gebruik van gemarkeerde routes in één van de deelgebieden. Het bezoeken van zwemlocaties volgt daarna op afstand met 18% (vaak gebruikt). Onderin het figuur zien we dat 2% van de respondenten 'vaak' gebruik maakt van het bezoekerscentrum in een van de deelgebieden.

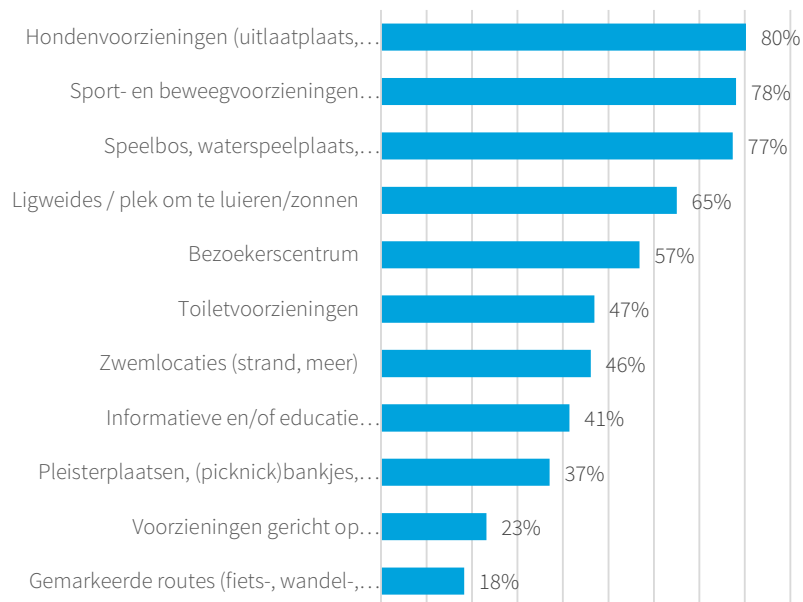
Het volgende figuur laat de uitkomsten per deelgebied zien.

28. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: VAAK. Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)

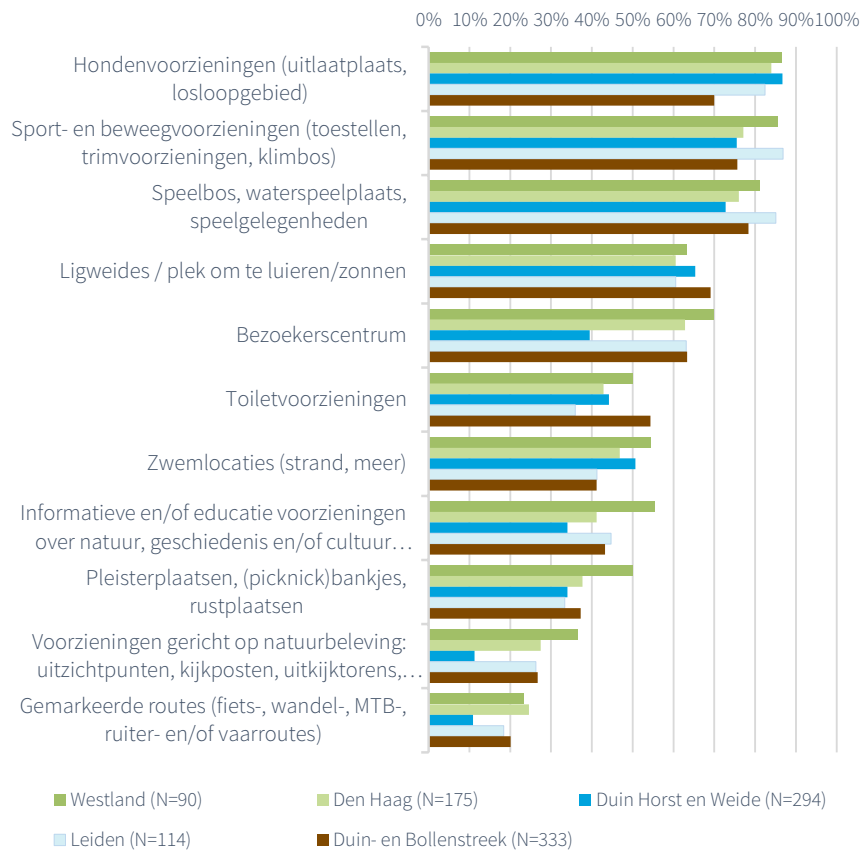
In alle deelgebieden worden de gemarkeerde routes vaak gebruikt. In Duin Horst en Weide geven bewoners dit nog iets meer aan dan in de andere gebieden. Bij het (vaak) gebruik van onder meer zwemlocaties, natuurvoorzieningen, hondenvoorzieningen, toiletvoorzieningen en bezoekerscentrum worden de verschillen per gebied zichtbaar.

29. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: NOOIT. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'nooit', op basis van Totaal (R=1.006, ongewogen)

Leeswijzer figuur: Dit figuur laat per voorziening het percentage respondenten zien dat zegt deze voorziening 'nooit' te gebruiken. 80% van de bewoners maakt nooit gebruik van hondenvoorzieningen in één van de deelgebieden, gevolgd door de sport- en beweegvoorzieningen (78%) en de speelvoorzieningen (77% nooit gebruikt). Onderin het figuur zien we dat 18% van de respondenten nooit gebruik maakt van gemarkeerde routes in een van de deelgebieden. Het volgende figuur laat de uitkomsten per deelgebied zien.

30. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: NOOIT. Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)

Bijlage 3: Onderzoek toeristen

In deze bijlage beschrijven we de resultaten van de enquête onder toeristen. Allereerst geven we achtergrondinformatie over het onderzoek waarin we de onderzoeksmethodiek en response behandelen. Vervolgens gaan we in op de resultaten en geven per vraag een figuur weer met een korte beschrijving. Bij een aantal vragen is de response te laag om kwantitatief te beschrijven, deze vragen beschrijven we daarom kwalitatief, net als de reacties op de open vragen.

Achtergrondinformatie

Het onderzoek is tweeledig. Het is begonnen met een kwalitatieve verkenning in het gebied, waarna een vragenlijst is uitgezet onder het panel van de ANWB.

Verkenning

In augustus zijn we in vier dagen op zeven verschillende locaties in NPHD geweest om bezoekers aan te spreken en te vragen naar de bezoekerservaring en drukte in het gebied (zie tabel B3.2) In totaal hebben we in deze vier dagen 116 mensen gesproken, waarvan 37 inwoners van NPHD en 79 bezoekers.

Tabel B3.1 Overzicht verkenning op locatie

Datum	Moment	Gebieden
Dinsdag 9 augustus	Ochtend	Hoek van Holland strand
	Middag	Westland Strand & Zee tot Zweth (Ockenburg en Solleveld)
Donderdag 11 augustus	Ochtend	Landgoed Keukenhof
	Middag	Kasteel Duivenvoorde
Dinsdag 16 augustus	Ochtend	De Tapuit / Meijendel
	Middag	Mient Kooltuin / groene zone / Valkenburgse meer
Zaterdag 27 augustus	Ochtend	Katwijk strand
	Middag	Noordwijk strand

Op de eerste drie dagen was de temperatuur hoog en kan het weer beschreven worden als perfect zomers strandweer. Op die dagen viel het op dat je op het strand vele mensen trof die hun verkoeling aan zee zochten, maar dat in de duinen nagenoeg niemand te vinden was. Op de vierde dag was het weer wat minder, bewolkt en rond de 20 graden.

De meeste respondenten die we in deze verkennende dagen gesproken hebben waren strandbezoekers. Een grote meerderheid was met de auto naar NPHD gekomen. Het viel op dat de meeste mensen die we op locatie spraken niet bekend waren met NPHD. Dit geldt zowel voor de inwoners als de bezoekers 'van buiten' die we spraken. De mensen die wel bekend waren met NPHD zijn dit door de nabijheid van waar ze wonen of 'gewoon omdat ze van NPHD afweten'.

Ook viel het op dat mensen het over het algemeen niet druk vonden, behalve wanneer ze op de parkeerplaats geen plek kunnen vinden om de auto te parkeren. Problemen rondom mobiliteit worden ook het vaakst gegeven als nadelige gevolgen van drukte. Ook zwerfafval en botsende belangen en overlast als gevolg van verschillend gebruik van de natuur door gebruikersgroepen. Toch vonden de meeste mensen die we gesproken hebben de gebieden waar ze waren geschikt om meer bezoekers op te vangen.

In deze verkenning zijn we met meer bezoekers dan inwoners het gesprek aangegaan. Dit lag aan de focus van de verkenning op de bezoeker van buiten NPHD. Echter zijn we op veel locaties vaker inwoners van NPHD tegengekomen dan bezoekers van buiten. Tabel B3.2 geeft een overzicht van de bevindingen per locatie wat betreft de verhouding inwoners en recreanten van buiten NPHD. Deze bevindingen zijn indicatief op basis van het bezoek op de datum en het moment van de dag zoals weergegeven in tabel B3.1

Tabel B3.2 Inschatting verhouding inwoner – toerist NPHD op de verkenningsdagen

Locatie	Inschatting verhouding inwoner – recreant van buiten NPHD.
Hoek van Holland Strand	Hier kwamen we iets vaker bezoekers van buiten tegen dan inwoners.
's Gravenzande strand	Hier kwamen we met name inwoners tegen en enkele bezoekers van buiten die in de nabijgelegen verblijfsrecreatie verbleven.
Ter Heijde Strand	Hier kwamen we met name inwoners tegen en enkele bezoekers van buiten die in de nabijgelegen verblijfsrecreatie verbleven.
Solleveld en Ockenburg	Hier kwamen we fors meer inwoners tegen dan bezoekers van buiten NPHD.
Landgoed Keukenhof	Hier kwamen we uitsluitend inwoners tegen
Duivenvoorde	Hier kwamen we ongeveer evenveel inwoners als bezoekers van buiten tegen.
Tapuit en Meijndel	Hier kwamen we ongeveer evenveel inwoners als bezoekers van buiten tegen.
Wassenaarse slag	Hier kwamen we veel vaker bezoekers van buiten tegen dan inwoners.
Valkenburgse meer	Hier kwamen we fors meer inwoners tegen dan bezoekers van buiten NPHD.
Katwijk	Hier kwamen we fors meer inwoners tegen dan bezoekers van buiten NPHD.
Noordwijk	Hier kwamen we fors meer inwoners tegen dan bezoekers van buiten NPHD.

Figuur B3.1 Illustratie drukte Hoek van Holland strand, 9 augustus 2022, 11:20 uur.

Figuur B3.2 Illustratie drukte Bezoekerscentrum de Tapuit, 16 augustus, 10:23 uur.

Figuur B3.3 Illustratie drukte Katwijk duinen, 27 augustus, 12:17 uur.

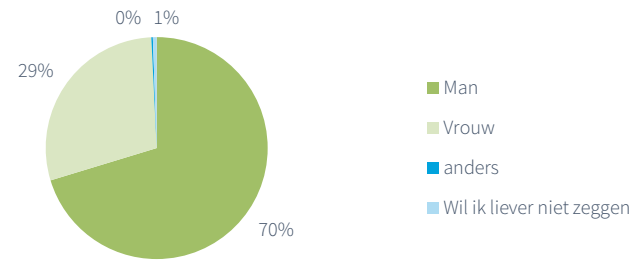

Enquête panel ANWB

In september is een enquête uitgezet onder het panel van de ANWB. Deze enquête is ingevuld door 899 panelleden. De meeste respondenten komen respectievelijk uit Noord-Holland en Zuid-Holland. Daarna komen de meeste respondenten uit Zeeland en Utrecht.

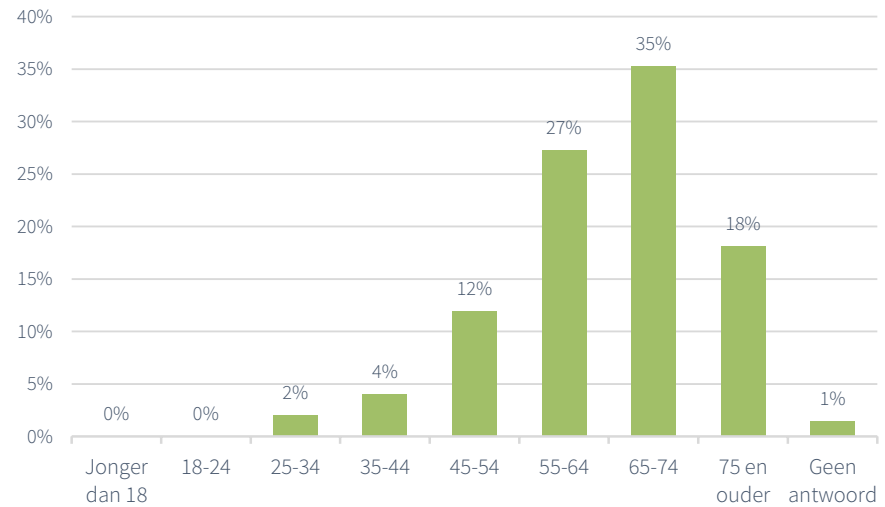
Een deel van de resultaten zijn gewogen naar leeftijd en geslacht. Hiermee zijn de resultaten gecorrigeerd om de invloed van de niet geheel representatieve steekproef weg te nemen. Deze weging is gedaan op basis van CBS-gegevens van het Nederlands gemiddelde. De deelgebied specifieke resultaten met betrekking tot bezoekersmotieven en ondernomen activiteiten zijn ongewogen.

1. Wat is uw geslacht? (N=899, ongewogen)

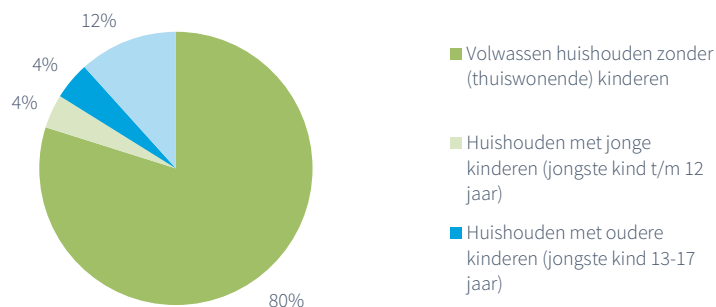
Een grote meerderheid (70%) van de respondenten is man. 29% van de respondenten is vrouw.

2. Wat is uw leeftijd? (N=899, ongewogen)

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 64 jaar. Meer dan de helft (62%) van de respondenten is tussen de 55 en 75 jaar oud.

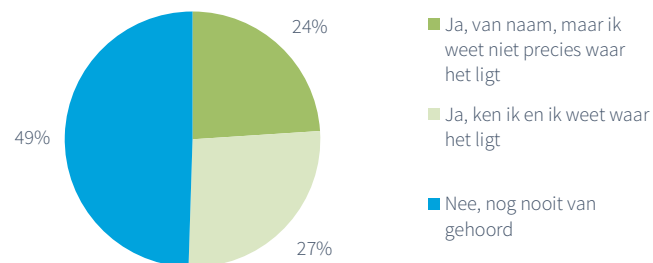
3. Wat is de samenstelling van uw huishouden (N=899, *ongewogen*)

Tot slot zien we dat van de respondenten een grote meerderheid (80%) deel uitmaakt van een volwassen huishouden zonder (thuiswonende) kinderen.

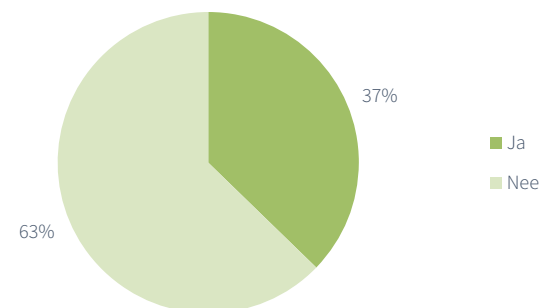
Resultaten

1. Bent u bekend met de naam Nationaal Park Hollandse Duinen? (N=737, *gewogen*)

Bijna de helft van de respondenten (49%) heeft nog nooit gehoord van het Nationaal Park Hollandse Duinen. Iets meer dan een vierde (27%) van de respondenten kent NPHD en weet waar het ligt.

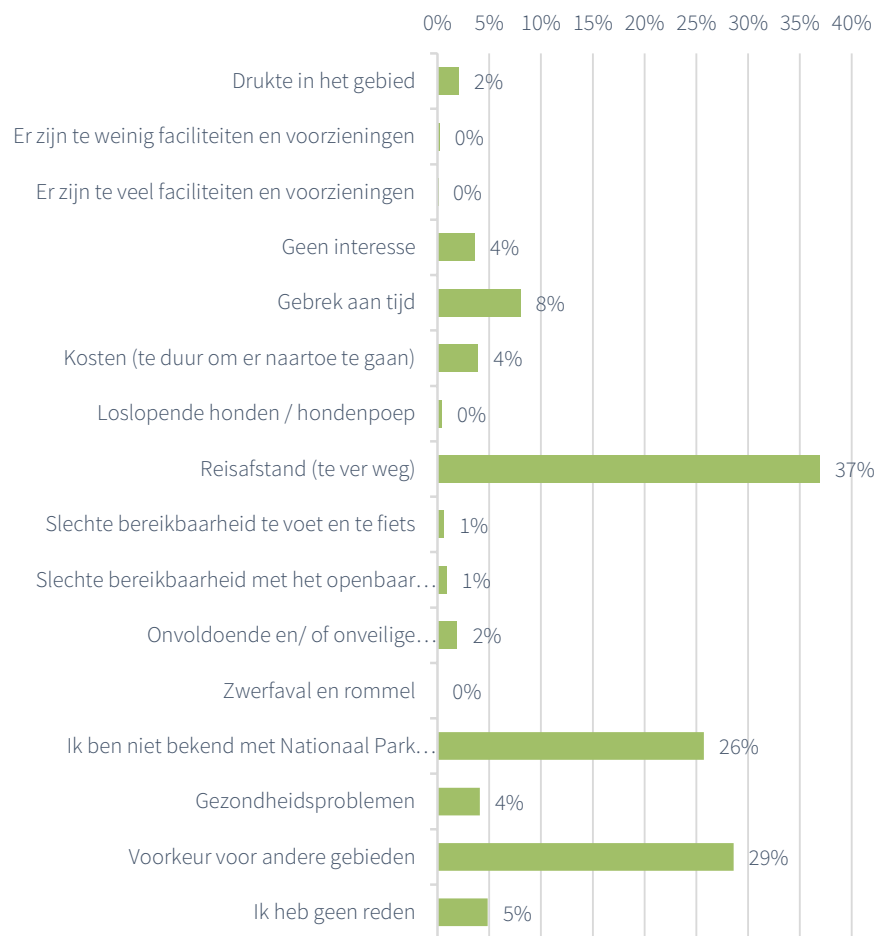
2. Bezoekt u het Nationaal Park Hollandse Duinen wel eens om te recreëren? (N=737, *gewogen*)

Slechts 37% van de respondenten bezoekt NPHD wel eens om te recreëren. 63% geeft aan niet NPHD te bezoeken om te recreëren.

3. U heeft aangegeven nooit Nationaal Park Hollandse Duinen te bezoeken in uw vrije tijd om te recreëren. Wat is de reden?

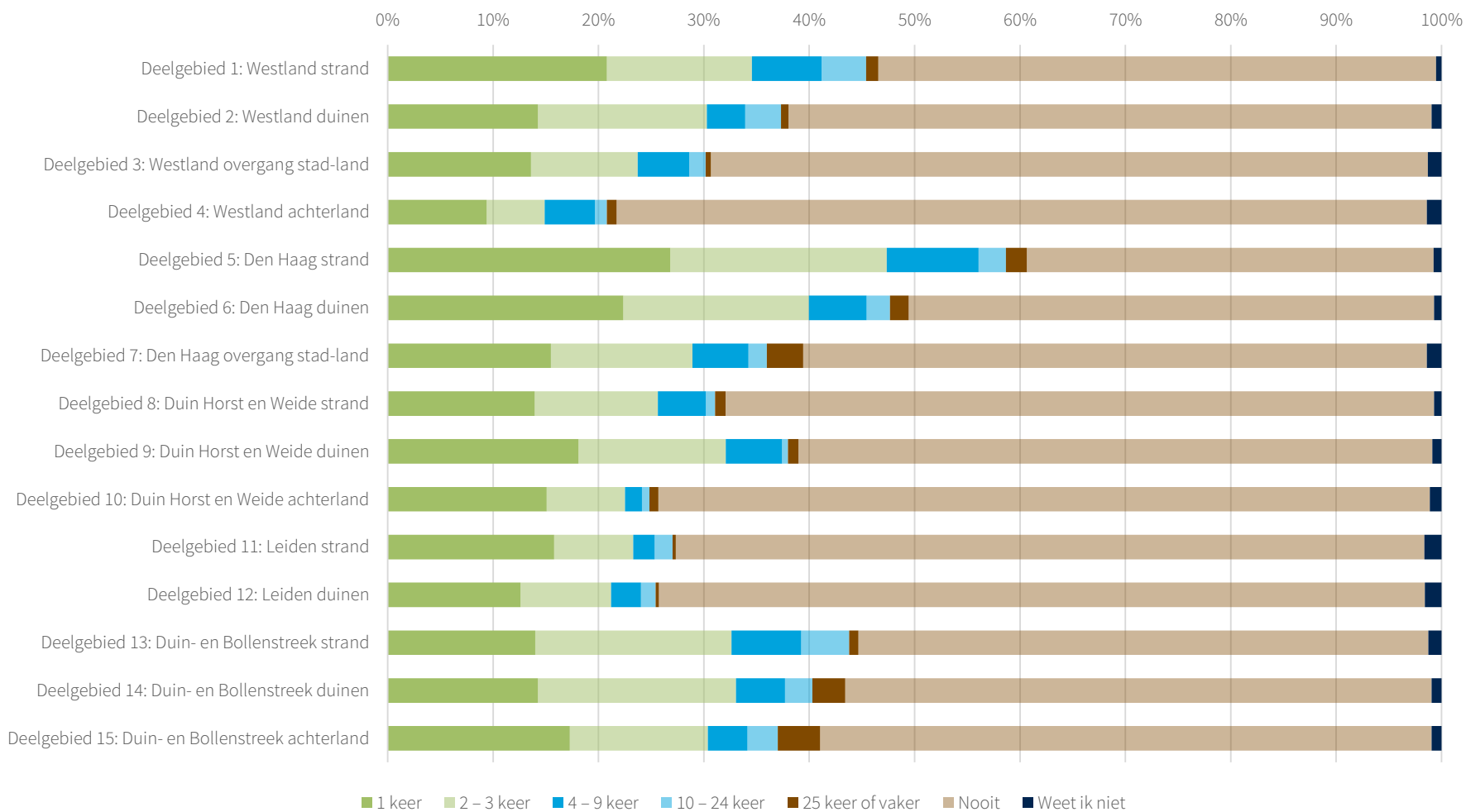

Respondenten die aan hebben gegeven niet NPHD te bezoeken om te recreëren geven het vaakst de reisafstand, de voorkeur voor andere gebieden en de onbekendheid met NPHD als reden voor het niet-bezoeken van NPHD.

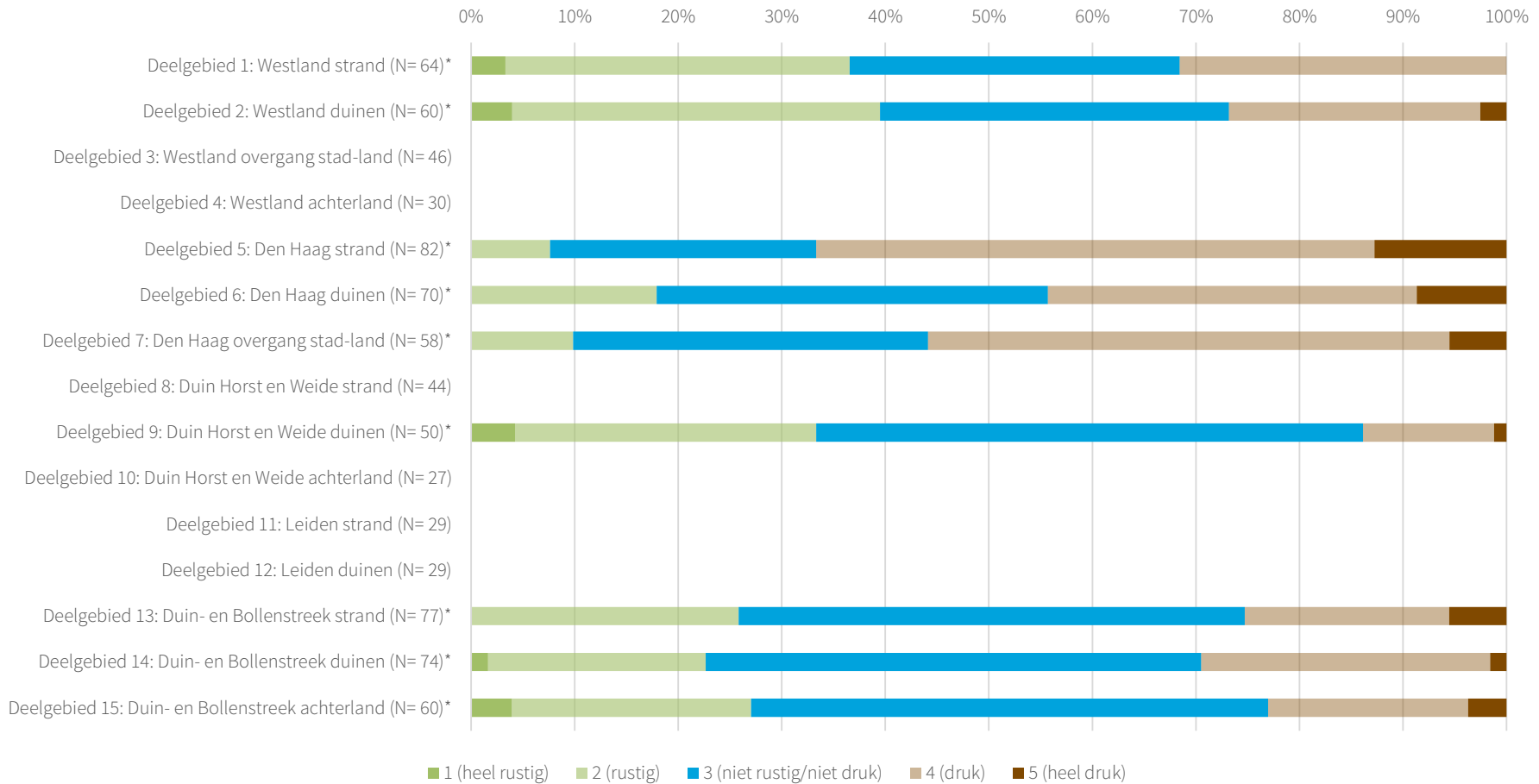

4. Hoe vaak heeft u onderstaande deelgebieden bezocht in de afgelopen 12 maanden (N=274)?

Van de gebieden die de respondenten hebben bezocht in de afgelopen 12 maanden valt op dat het strand in veel gevallen het vaakst wordt bezocht, met vaak ook de grootste frequentie, gevolgd door de duinen.

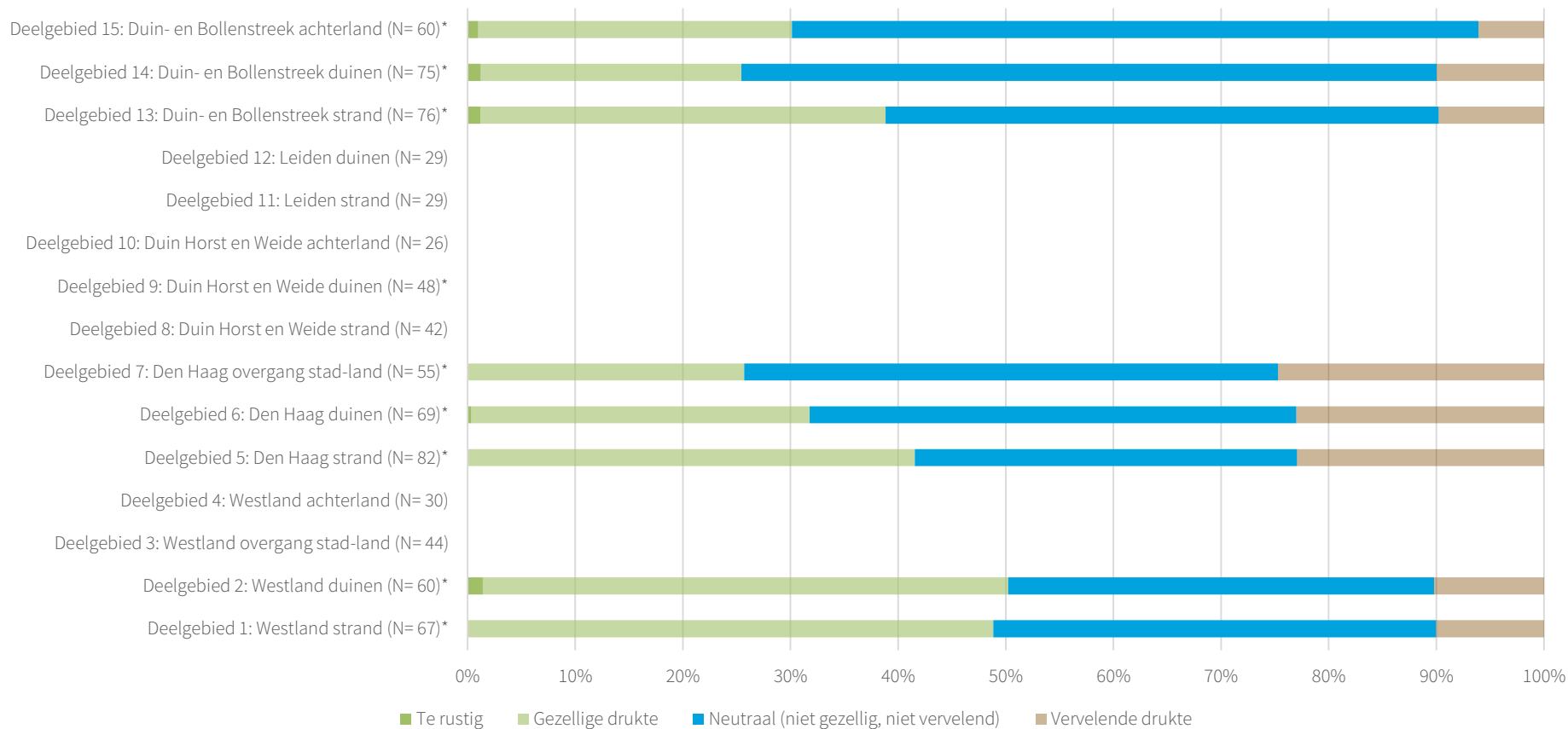
5. Kunt u een inschatting maken van de drukte in de afgelopen 12 maanden?

* Deze resultaten zijn indicatief door een lage response.

De respondenten krijgen vervolgvragen over de gebieden die zij vaker dan 1x in de afgelopen 12 maanden hebben bezocht. De resultaten in de bovenstaande figuur zijn indicatief door een lage response. Voor de leeggelaten deelgebieden geldt dat daar een te lage response is om weer te geven in de figuur. Over het algemeen valt het op dat de deelgebieden bij Den Haag drukker worden ingeschat dan de andere gebieden.

6. En hoe ervaart u deze drukte?

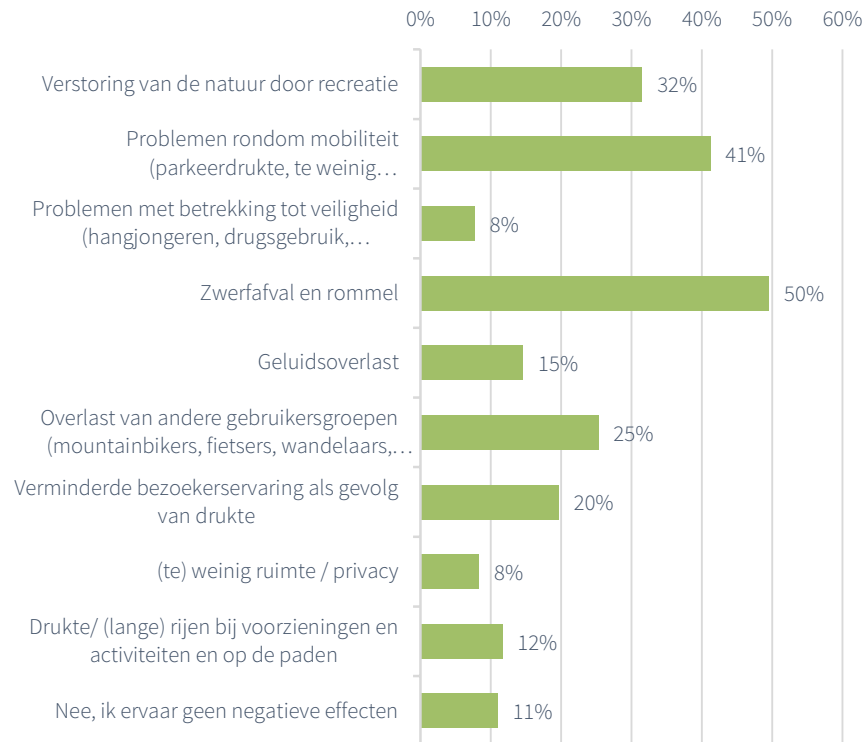
* Deze resultaten zijn indicatief door een lage response.

Respondenten ontvingen de vraag over de ervaren drukte wanneer zij vaker dan 1 keer in de afgelopen 12 maanden het deelgebied hebben bezocht om te recreëren. Het valt op dat over het algemeen respondenten in alle gebieden de drukte als gezellige drukte of neutraal ervaren, niet gezellig en niet vervelend. Respondenten ervaren de drukte in de deelgebieden bij Den Haag relatief vaker als vervelende drukte. Verder ervaren respondenten de drukte in Westland relatief vaker als gezellige drukte.

7. Is deze drukte op bepaalde piekmomenten of is deze drukte structureel?

Deze vraag hebben respondenten gekregen wanneer ze de drukte in de deelgebieden hebben ingeschat als 'druk' of 'heel druk'. Gezien de lage response zijn deze resultaten niet weer te geven in een figuur. Over het algemeen wordt de drukte in de deelgebieden (door het beperkt aantal respondenten) ervaren als piekdrukke, en vaak ook als piekdrukke 'die erbij hoort'.

8. Ervaart u weleens negatieve effecten als gevolg van drukte in het nationaal park? Zo ja, welke effecten ziet u? (N=274)

De helft van de respondenten ervaart weleens negatieve effecten in de vorm van zwerfafval en rommel in NPHD. Ook ervaart een groot deel van de respondenten problemen rondom mobiliteit (41%) en zien zij verstoring van de natuur door recreatie (32%).

9. In welke mate ervaart u overlast als gevolg van drukte?

Respondenten die weleens negatieve effecten als gevolg van drukte in NPHD ervaren, ervaren dit meestal met enige regelmaat (soms/ vaak).

10. Op welke dagdelen ervaart u het vaakst overlast als gevolg van drukte?

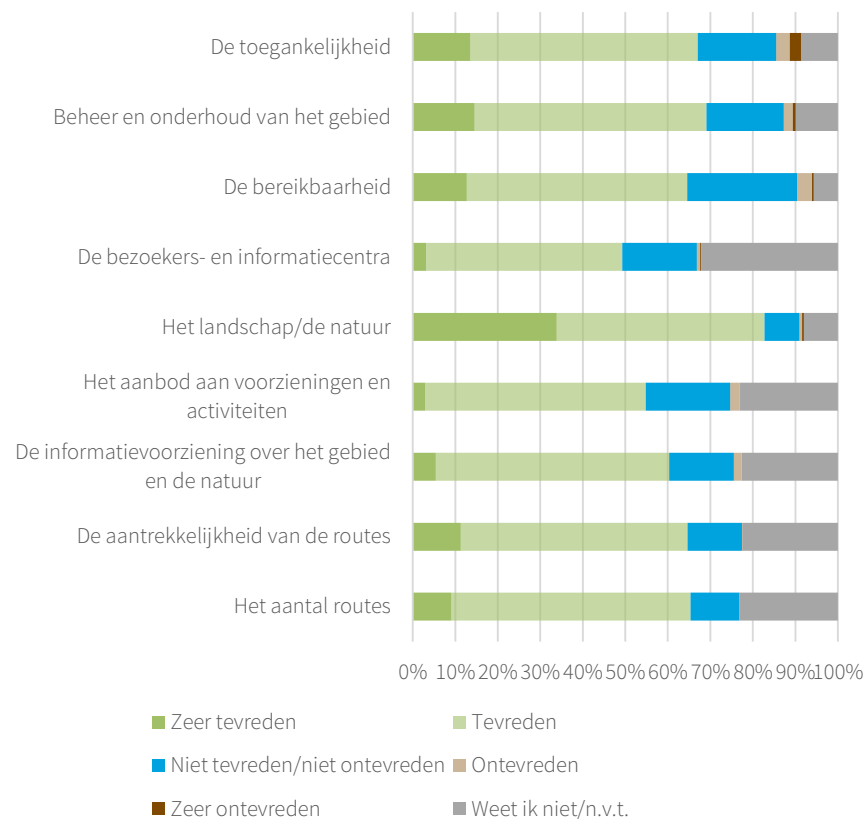
Respondenten die weleens overlast ervaren als gevolg van drukte ervaren dit het vaakst in de middag. Ook wordt het weekend (specifiek de zondag) met enige regelmaat genoemd als een moment waarop het vaakst overlast wordt ervaren. Ook (eind van) de ochtend en wanneer het weer goed is worden als momenten gegeven.

11. Op welke locaties ervaart u het vaakst overlast als gevolg van drukte?

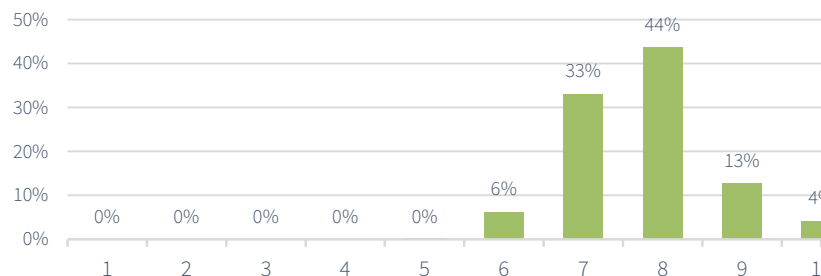
Respondenten ervaren het vaakst overlast op het strand of bij de strandopgangen. Ook de fietspaden in de duinen worden vaak genoemd. Specifiek komen Den Haag, Scheveningen (boulevard), en in mindere mate Noordwijk en Kijkduin als locaties naar voren.

12. In hoeverre bent u tevreden over de volgende elementen in het nationaal park? (N=274)

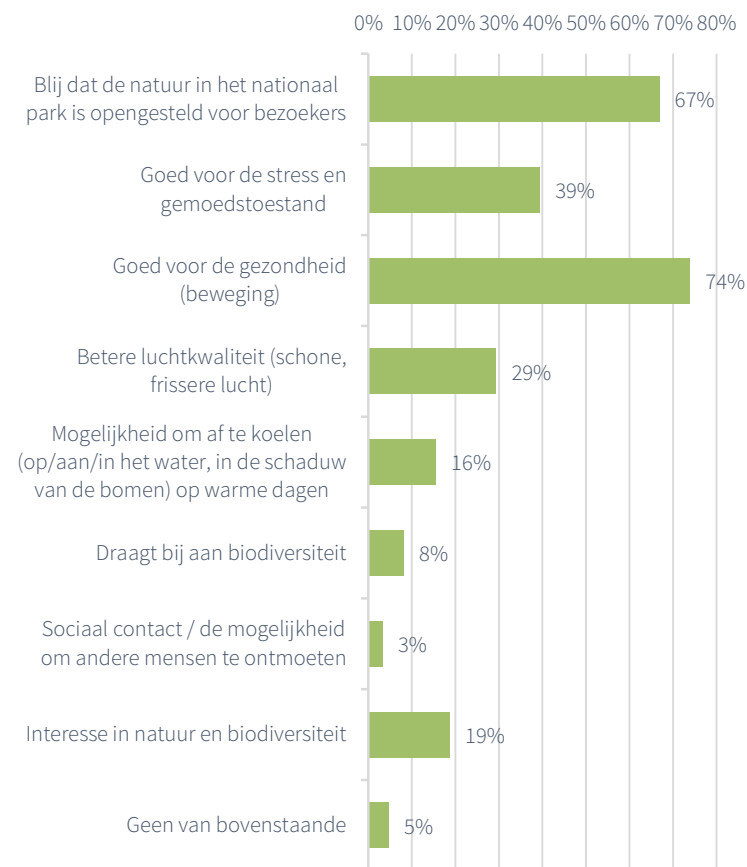
Wat opvalt in de bovenstaande figuur is dat de respondenten relatief vaak 'weet ik niet' als antwoord hebben gegeven in de vraag of ze tevreden zijn over de bezoekers- en informatie centra. Daarnaast valt op dat ze relatief vaak heel tevreden zijn over het landschap en de natuur.

13. Welk cijfer zou u Nationaal Park Hollandse Duinen geven? (N=274)

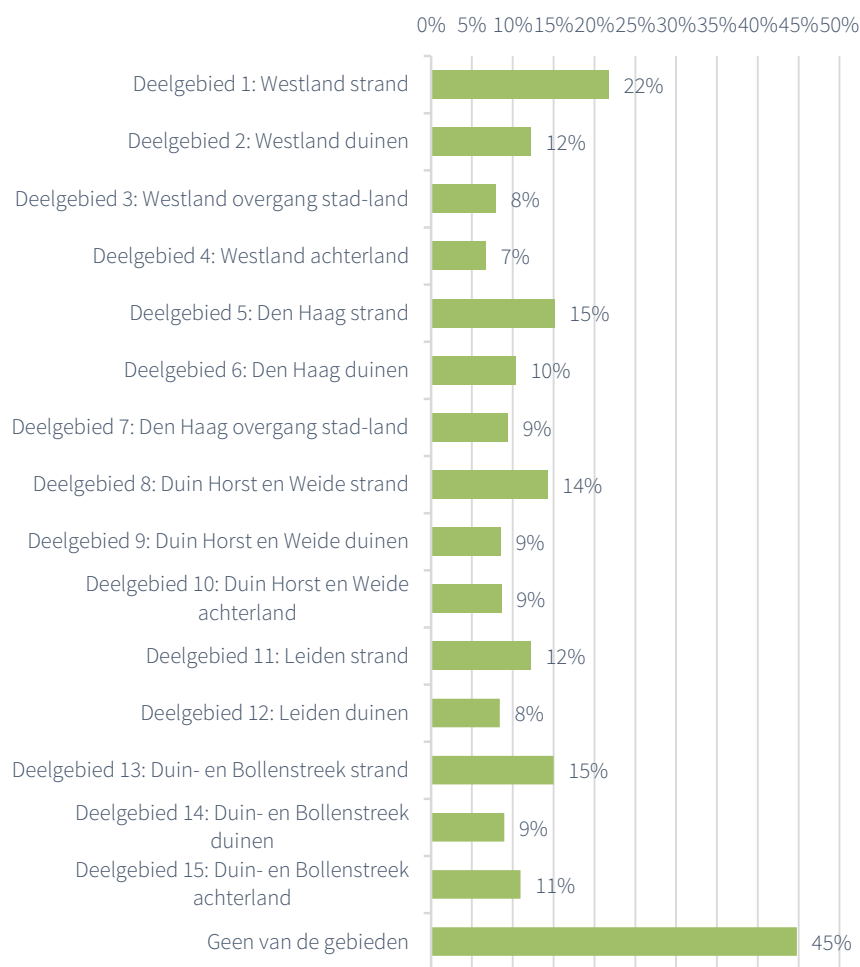
Over het algemeen zijn de respondenten zeer tevreden over NPHD. Gemiddeld geven respondenten NPHD een 7,75 als rapportcijfer. Er zijn geen respondenten die een onvoldoende geven. Het meest voorkomende cijfer is een 8.

14. Welke positieve effecten ervaart of merkt u wanneer u in het nationaal park bent? (N=274)

74% van alle respondenten die NPHD wel eens bezoekt om te recreëren ervaart dat recreëren in NPHD goed is voor de gezondheid. Ook ervaart 67% blijdschap dat de natuur in NPHD is opengesteld voor bezoekers.

15. Welke gebied(en) vindt u geschikt om meer bezoekers op te vangen/te accommoderen? (N=274)

Hoewel een groot deel van de respondenten (45%) aangeeft dat geen van de deelgebieden geschikt zijn om meer bezoekers op te vangen, zien we ook dat 22% aangeeft dat Deelgebied 1, Westland strand wel geschikt is om meer bezoekers aan te kunnen.

16. Wat zou Nationaal Park Hollandse Duinen kunnen doen om het gebied nog aantrekkelijker te maken voor u?

Een deel van de respondenten geeft aan tevreden te zijn met hoe het nu is en het graag zo te willen houden. Verder geeft een groot deel van de respondenten aan wensen te hebben met betrekking tot parkeervoorzieningen. Dit gaat met name om de wens voor meer, betere en/of betaalbare parkeergelegenheid. Ook worden de fietspaden regelmatig genoemd. Vaak gaat het hier om de behoefte voor meer fietspaden of over de overlast die men ervaart door de verschillende snelheden op de fietspaden.

17. Hebt u aandachtspunten of zorgen die u mee wilt geven over Nationaal Park Hollandse Duinen?

Er worden vele verschillende aandachtspunten meegegeven door de respondenten. Onderwerpen die wat vaker terugkomen zijn het plaatsen van meer prullenbakken om zwerfafval tegen te gaan. Ook de zorg dat het te druk wordt, wordt met enige regelmaat geuit.

Bezoekmotieven en ondernomen activiteiten

Vervolgens is aan de respondenten gevraagd of zij enkele vragen wilden beantwoorden over een of meerdere deelgebieden. Hierop kwamen (opgeteld) 397 ingevulde deel enquêtes binnen over de deelgebieden. Zij hebben de vervolgvragen over een deelgebied beantwoord. In deze bijlage geven we per vraag en deelgebied de antwoorden weer. Het gaat hierbij om de *ongewogen* antwoorden. Dat wil zeggen dat niet gecorrigeerd is naar leeftijd of geslacht. De respons is als volgt:

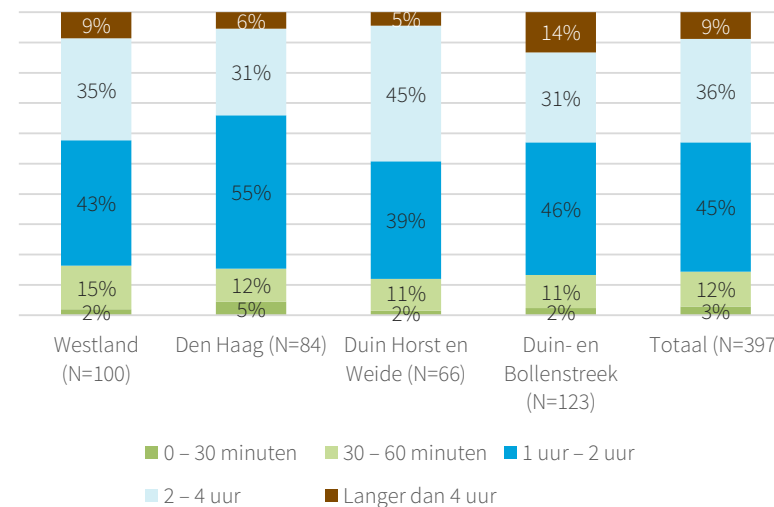
Respons Enquête toeristen per gebied

		Ingevulde deel enquêtes
Gebied 1	Westland	100
Gebied 2	Den Haag	84
Gebied 3	Duin Horst en Weide	66
Gebied 4	Agglomeratie Leiden	24*
Gebied 5	Duin- en Bollenstreek	123
	Totaal opgeteld	397

*Let op: bij deelgebied Leiden is de respons lager dan 50 ingevulde enquêtes. Daarom geven we dit gebied niet in de resultaten weer. Wel is het inbegrepen bij het Totaal.

We geven in de figuren per deelgebied de N weer, waarmee we doelen op het aantal ingevulde enquêtes per deelgebied en opgeteld voor het Totaal. Omdat respondenten voor meerdere deelgebieden konden antwoorden, komt de totaal N hier dus hoger uit dan in de voorgaande paragraaf.

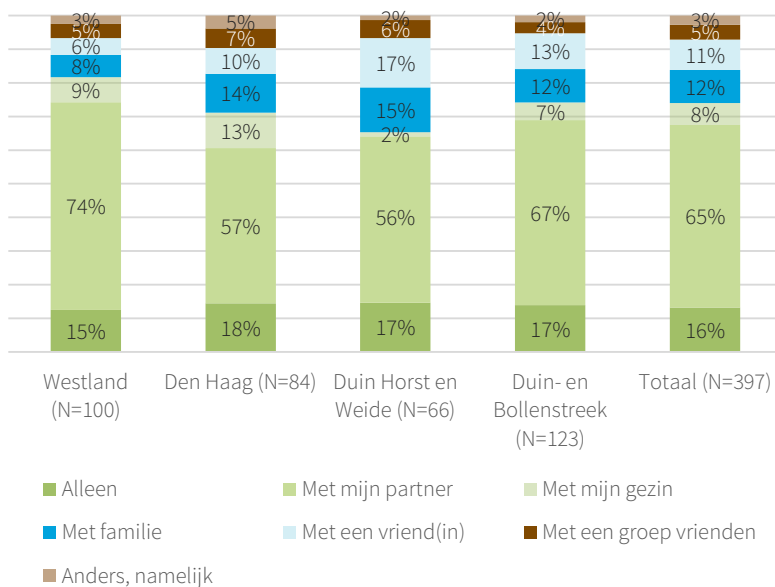
18. Wanneer u [het gebied] bezoekt, hoelang blijft u dan meestal? (ongewogen)

Gemiddeld genomen is de meest gekozen bezoekduur in de deelgebieden 1 á 2 uur. Gevolgd door 2 tot 4 uur verblijfsduur. Hoewel de percentages onderling iets verschillen, zijn er tussen de deelgebieden weinig grote verschillen te noemen.

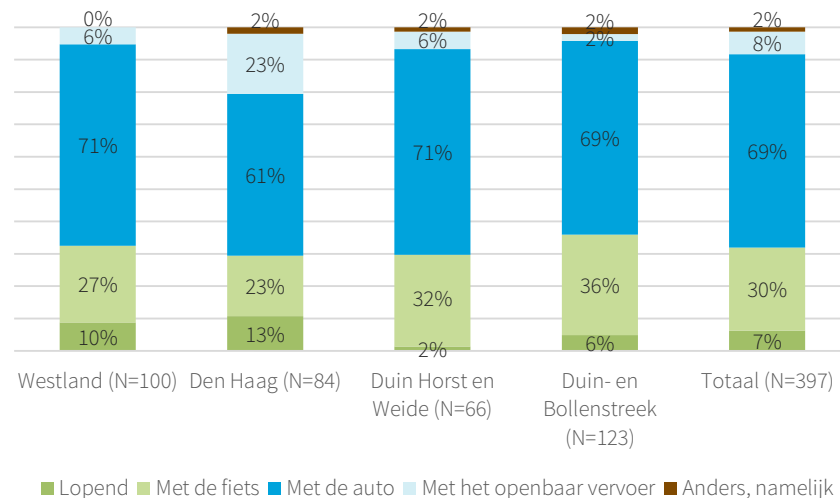

19. Wanneer u [het gebied] bezoekt, met wie gaat u dan meestal op pad? (ongewogen)

Bezoekers komen veelal met partner naar de deelgebieden. Per deelgebied zien we hier en daar wat verschillen. Zo wordt Westland vaker dan gemiddeld met partner bezocht.

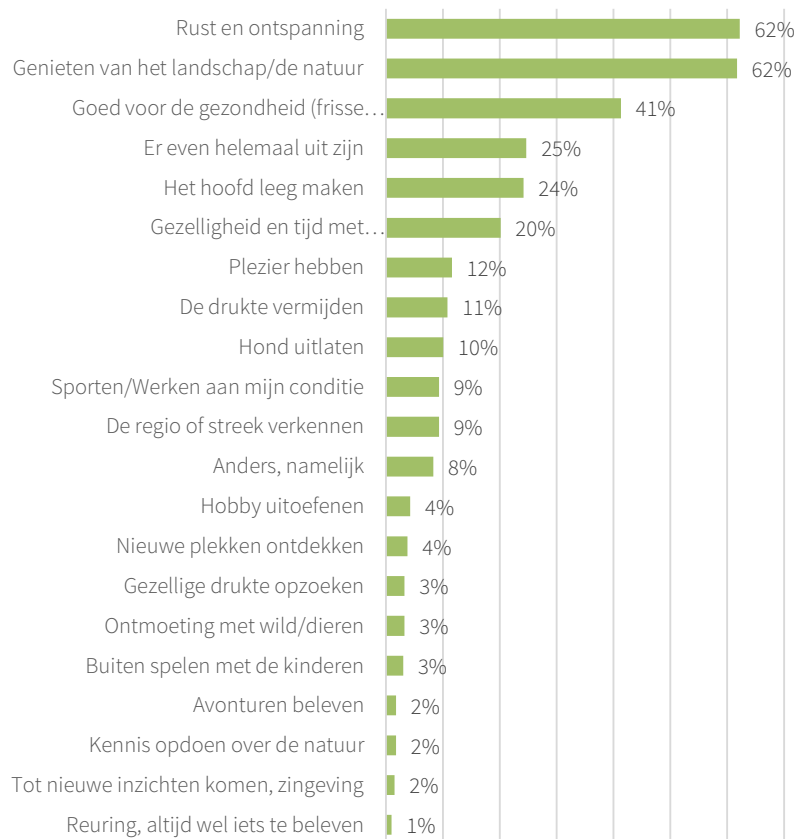
20. Hoe gaat u normaal gesproken naar [het gebied] toe? (ongewogen)

Gemiddeld genomen wordt de auto het meest gebruikt als vervoermiddel naar de deelgebieden, gevolgd door de fiets. Dit is exact andersom dan bij de bewonersenquête. Bij Den Haag valt op dat relatief vaker gekozen wordt voor het OV.

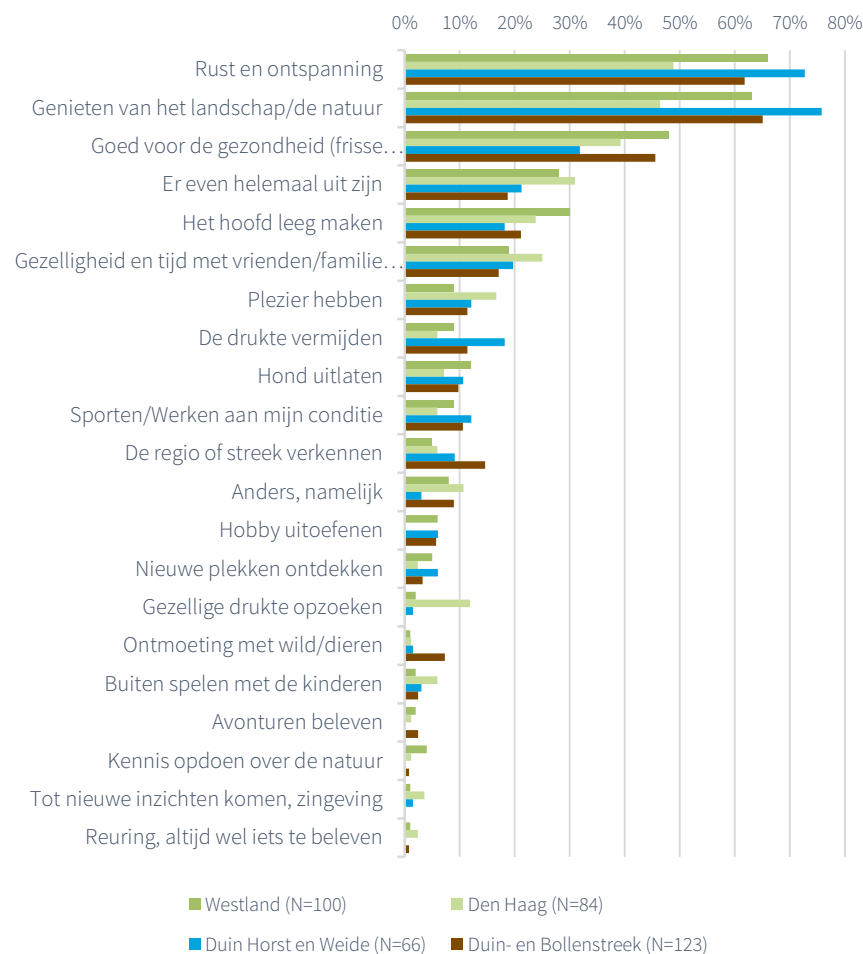

21. Wat zijn voor u belangrijke redenen om [het gebied] te bezoeken?
Gekozen redenen, op volgorde van meest gekozen, op basis van
Totaal (R=397, ongewogen)

De meest genoemde reden om (het totaal van) de deelgebieden te bezoeken is de rust en ontspanning, en genieten van het landschap / de natuur. 'Reuring / er is altijd wel iets te beleven' wordt het minst aangevinkt als bezoekredenen. Het volgende figuur laat per deelgebied de meest gekozen redenen zien:

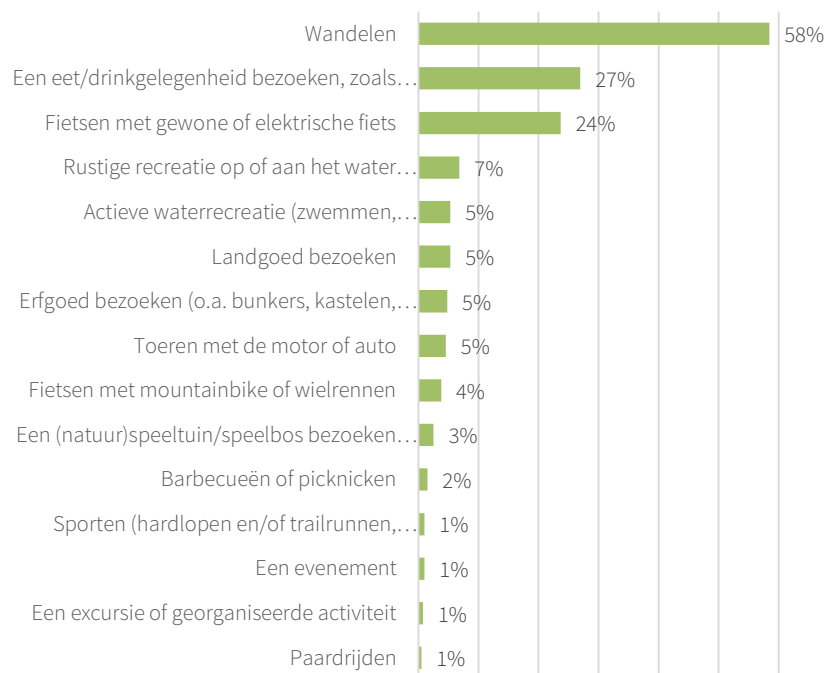
22. Wat zijn voor u belangrijke redenen om [het gebied] te bezoeken?
Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)

Bij de bezoekredenen per deelgebied vallen de onderlinge verschillen wat meer op; zo springt bij 'genieten van het landschap' Duin Horst en Weide eruit en bij 'goed voor de gezondheid' Westland en Duin- en Bollenstreek. Den Haag springt er bijvoorbeeld uit bij de antwoordoptie 'gezellige drukte'.

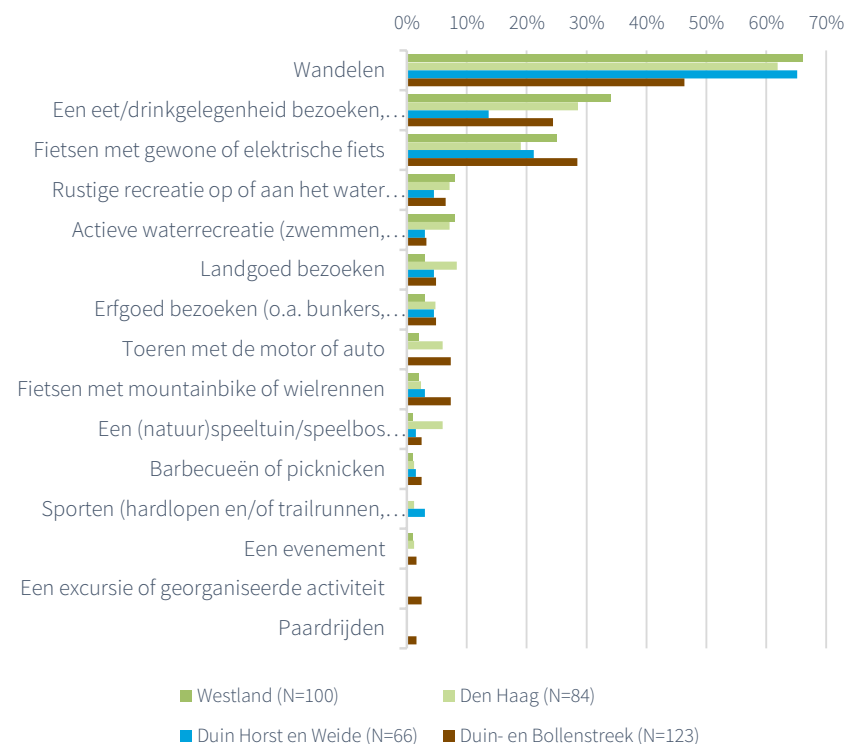
Vervolgens is aan respondenten de vraag voorgelegd: **Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren?** Hierbij kon men kiezen uit: vaak, soms, zelden, nooit. Om een snelle indruk te krijgen, geven we in deze rapportage allereerst weer hoeveel respondenten een activiteiten bestempelden als 'vaak' ondernomen, en daarna hetzelfde voor 'nooit' ondernomen.

23. **Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: VAAK. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'vaak', op basis van Totaal (R=397, ongewogen)**

Leeswijzer figuur: 71% van de respondenten zegt 'vaak' te gaan wandelen in één van de deelgebieden. Fietsen met een gewone of elektrische fiets volgt daarna met 41% ('vaak' ondernomen). Helemaal onderin het figuur zien we dat bijvoorbeeld 1% van de respondenten aangeeft 'vaak' een evenement te hebben bezocht in een van de deelgebieden. Het volgende figuur laat per deelgebied de uitkomsten zien.

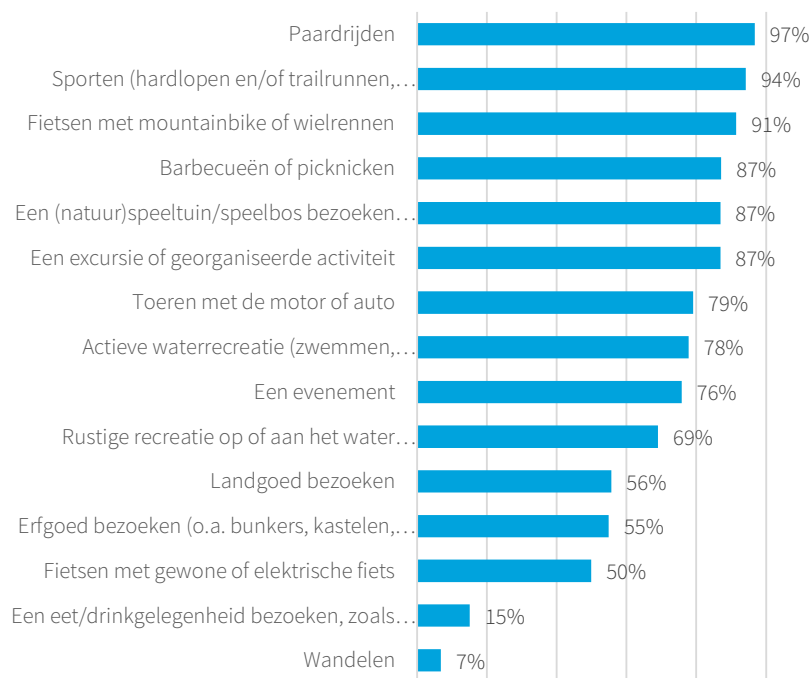
24. **Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: VAAK. Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)**

Wandelen is in alle deelgebieden een vaak ondernomen activiteit, hoewel in de Duin- en Bollenstreek dit beduidend minder vaak genoemd wordt dan bij de

andere deelgebieden. Bij het bezoeken van eet- en drinkgelegenheden, het fietsen met een gewone of elektrische fiets en de daarop volgende activiteiten zijn de verschillen per deelgebied zichtbaar.

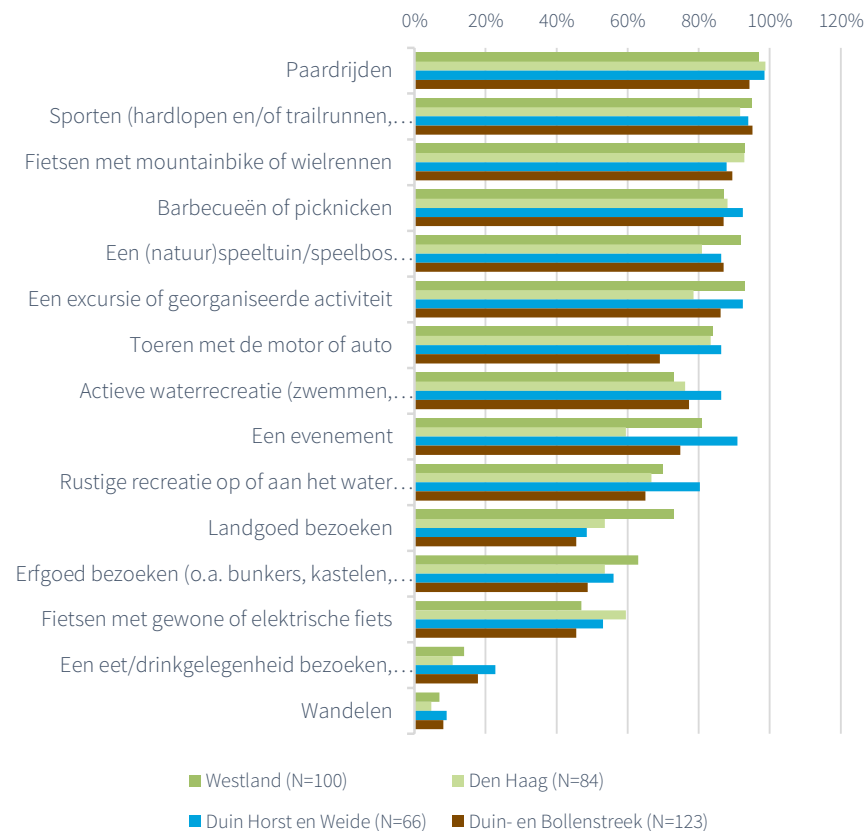
25. Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: NOOIT. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'nooit', op basis van Totaal (R=397, ongewogen)

Leeswijzer figuur: dit figuur laat het percentage respondenten zien dat zegt deze activiteiten 'nooit' te ondernemen. 96% van de respondenten gaat 'nooit' paardrijden in één van de deelgebieden. Toeren met de motor of auto volgt daarna met 90% ('nooit' ondernomen). Helemaal onderin het figuur zien we dat

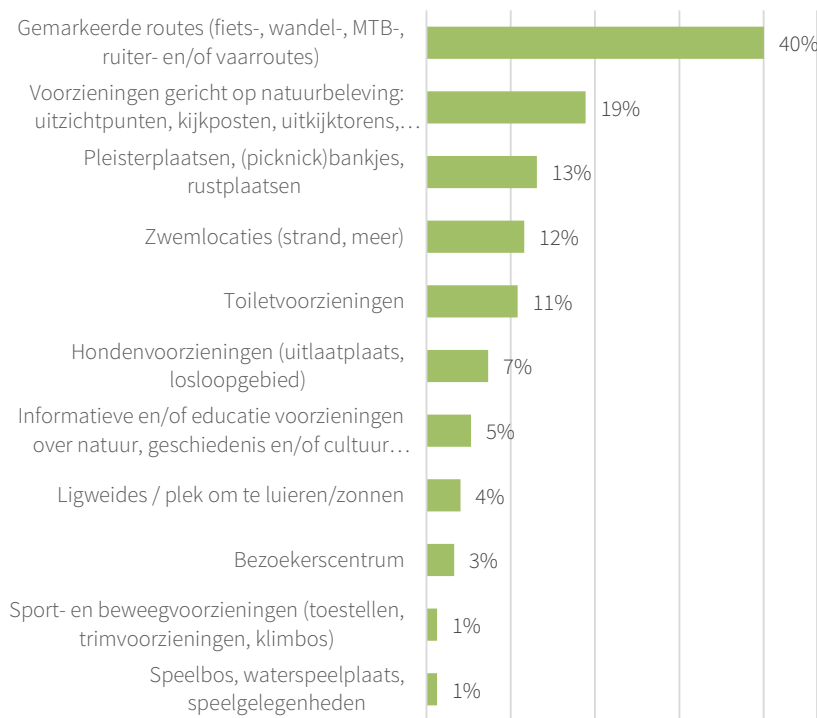
5% van de respondenten aangeeft 'nooit' te gaan wandelen in een van de deelgebieden. Het volgende figuur laat per deelgebied de resultaten zien.

26. Welke activiteiten onderneemt u bij een bezoek aan [het gebied] in uw vrije tijd om te recreëren? Antwoord: NOOIT. Verbijzondering per deelgebied. (ongewogen)

Vervolgens is aan respondenten de vraag voorgelegd: **Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]?** Ook hierbij kon men kiezen uit: vaak, soms, zelden, nooit. We geven allereerst weer hoeveel respondenten een voorziening bestempelden als 'vaak' gebruikt, en daarna hetzelfde voor 'nooit' gebruikt.

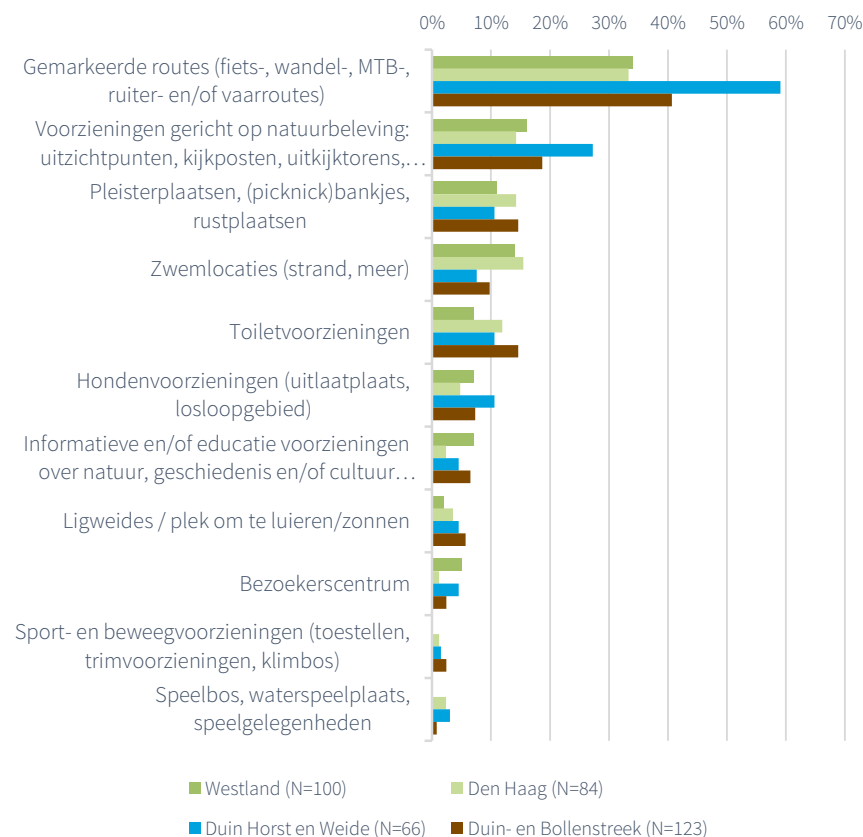
27. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: VAAK. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'vaak', op basis van Totaal (R=397, ongewogen)

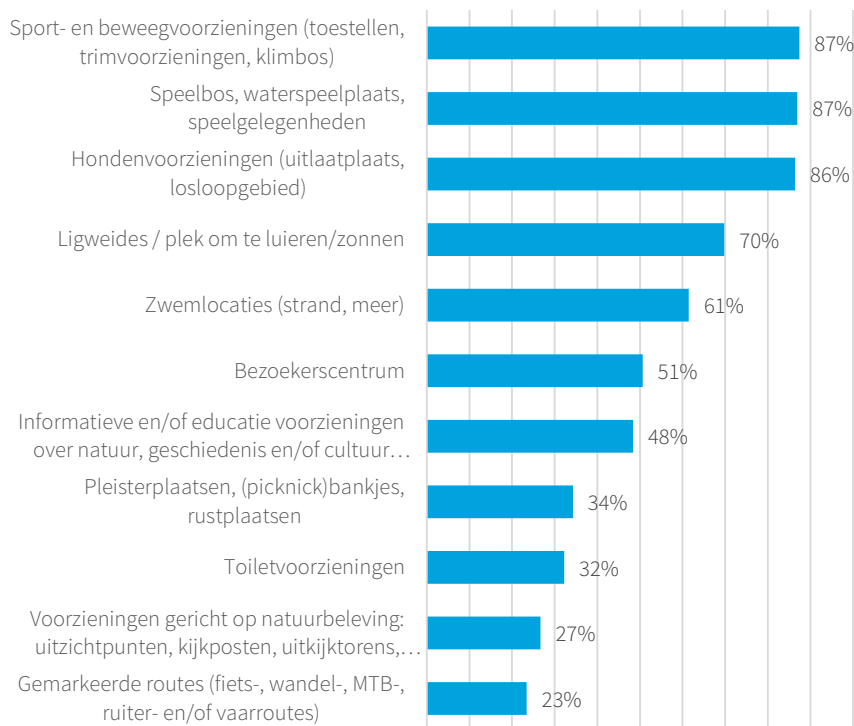
Leeswijzer figuur: Dit figuur laat per voorziening het percentage respondenten zien dat zegt deze voorziening 'vaak' te gebruiken. Bijna de helft (48%) van de

respondenten zegt 'vaak' gebruik te maken van gemarkeerde routes in één van de deelgebieden. Het bezoeken van zwemlocaties volgt daarna op afstand met 18% (vaak gebruikt). Onderin het figuur zien we dat 2% van de respondenten aangeeft 'vaak' gebruik te maken van het bezoekerscentrum in een van de deelgebieden. Het volgende figuur laat per deelgebied de resultaten zien.

28. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: VAAK. Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)

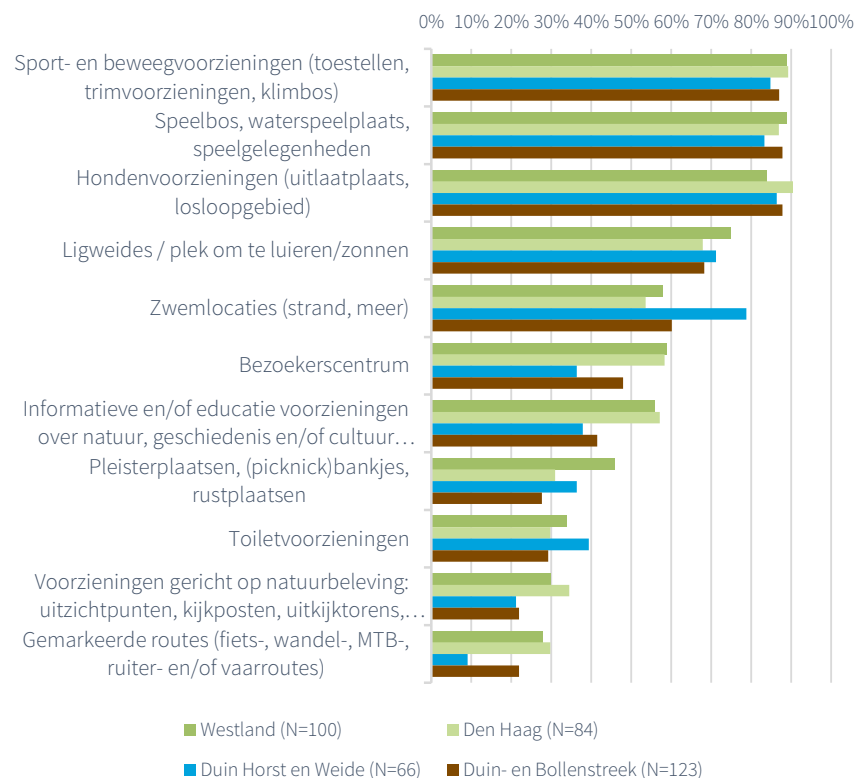

29. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: NOOIT. Weergave van het percentage respondenten dat antwoordt met 'nooit', op basis van Totaal (R=397, ongewogen)

Leeswijzer figuur: Dit figuur laat per voorziening het percentage respondenten zien dat zegt deze voorziening 'nooit' te gebruiken. 80% van de respondenten maakt nooit gebruik van hondenvoorzieningen in één van de deelgebieden, gevolgd door de sport- en beweegvoorzieningen (78%) en de speelvoorzieningen (77% nooit gebruikt). Onderin het figuur zien we dat 18% van de respondenten nooit gebruik maakt van gemarkeerde routes in een van de deelgebieden.

30. Van welke voorzieningen maakt u gebruik wanneer u een bezoek brengt aan [het gebied]? Antwoord: NOOIT. Verbijzondering per deelgebied (ongewogen)

Bijlage 4: Interviews beheerders

Er is gesproken met de volgende beheerders:

- Staatsbosbeheer
- Dunea
- Hoogheemraadschap Delfland
- Zuid-Hollands Landschap
- Strandbeheerders van de gemeenten Westland, Den Haag, Wassenaar, Leiden en Noordwijk
- Reddingsbrigade Wassenaarse Slag

Naast de input die dit heeft gegeven voor de indicatoren zoals gebruikt in de balanstabel, zijn er ook een aantal andere onderwerpen besproken die relevant zijn voor dit onderzoek en de mogelijke ontwikkelstrategieën.

Knelpunten en effecten van drukte

	Knelpunten en effecten van drukte
<i>Dunea</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gedrag (zwerfvuil etc.): is te sturen, wel aandacht voor loslopende honden. ▪ Zichtbaarheid en communicatie rondom parkeercapaciteit kan beter (o.a. door inzet sensoren) ▪ Paden worden zoveel als mogelijk gescheiden om zo bezoek in goede banen te leiden. Verschillende snelheden kan dan wel een issue zijn.
<i>Staatsbosbeheer</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Loslopende honden (o.a. verstoring natuur en bezoekerservaring). ▪ Combinatie van gebruik (routes) zorgt voor problemen. ▪ Nieuwe fietsvormen (gravel, elektrisch) zorgen voor nieuwe uitdagingen

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afval/zwerfvuil ▪ Nieuwe doelgroepen die gedrag in de natuur (nog) niet kennen.
<i>HHD</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opgraven van bunkers in de duinen; nadelig voor duinen en natuur. ▪ Geluidsoverlast (muziek) op het water in het Westland.
<i>Zuid-Hollands Landschap</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bezoekers gaan van de paden af. ▪ Er is sprake van zwerfafval. ▪ Er is sprake van verstoring van de biodiversiteit.
<i>Strandbeheerders</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Illegaal overnachten/wildkamperen (o.a. campers) ▪ Volle prullenbakken
<i>Reddingsbrigade</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zwerfvuil. ▪ Veiligheid in het water. ▪ Files richting strand en daardoor minder goed bereikbaar voor hulpdiensten.

Recreatiegedrag

	Herkomst	Recreatiegedrag
<i>Dunea</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lokale/regionale functie, bezoek komt ongeveer vanuit een straal van 25km rondom de gebieden. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Merendeel in de natuur komt voor rust en ruimte. Deze groep heeft ook onze focus. ▪ Toename merkbaar van sporten in de natuur. Groep is meer dan welkom, maar parkeercapaciteit op

		<p>piekmomenten is dan een uitdaging.</p> <ul style="list-style-type: none"> Bieden educatieprogramma's aan voor scholen/gezinnen (tot 12 jaar).
<i>Staatsbosbeheer</i>	<ul style="list-style-type: none"> Mix van bezoekers: inwoners, Nederlandse en buitenlandse toeristen en dagjesmensen van buiten. 	<ul style="list-style-type: none"> Wandelen; Fietsen; Ruiteren; MTB-en; Sporten (hardlopen); Honden uitlaten; Buitensport activiteiten.
<i>HHD</i>	<ul style="list-style-type: none"> Geen zicht op. 	<ul style="list-style-type: none"> Strand en kustbezoek. Wandelen en fietsen.
<i>Zuid-Hollands Landschap</i>	<ul style="list-style-type: none"> Voornamelijk recreanten uit de omgeving. 	<ul style="list-style-type: none"> Wandelen en fietsen.
<i>Reddingsbrigade</i>	<ul style="list-style-type: none"> <i>Deze vraag is niet voorgelegd.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Deze vraag is niet voorgelegd.</i>

Bezoekersmanagement

	Hoe wordt er nu al gemeten?	Instrumenten die al ingezet worden
<i>Dunea</i>	<ul style="list-style-type: none"> Meijendel (een van de best gemonitorde gebieden in Nederland): met telslangen gemeten (20 jaar lang). 	<ul style="list-style-type: none"> Zonering van bezoekers en voorzieningen. Informatievoorzieningen via informatiepanelen: sturen van bezoek op

	<p>Nu loopt er ook weer een onderzoek.</p> <ul style="list-style-type: none"> Online ticketingsysteem (Solleveld) Sensoren (op zonne-energie) die bezoekers tellen die naar binnen en weer naar buiten gaan. Pilot met GPS-data in samenwerking met Haagse Hogeschool. 	<p>het moment dat ze er zijn.</p>
<i>Staatsbosbeheer</i>	<ul style="list-style-type: none"> Geen cijfers beschikbaar. 	<ul style="list-style-type: none"> Worden geen tot weinig instrumenten ingezet: samenwerking is een randvoorwaarde.
<i>HHD</i>	<ul style="list-style-type: none"> Geen cijfers beschikbaar. 	<ul style="list-style-type: none"> Afsluiten van gebieden.
<i>Zuid-Hollands Landschap</i>	<ul style="list-style-type: none"> Geen cijfers beschikbaar. 	<ul style="list-style-type: none"> Zonering aanbrengen in natuur. Gebied met minder kwetsbare natuur ontwikkelen met nieuwe routes, bebording, parkeerplaatsen en speelbos.
<i>Reddingsbrigade</i>	<ul style="list-style-type: none"> <i>Deze vraag is niet voorgelegd.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Deze vraag is niet voorgelegd.</i>

Daarnaast is ook aan de beheerder gevraagd of er nog behoeften zijn in het kader van bezoekersmanagement. Is er informatie die ontbreekt of handvatten die nodig zijn? Onderstaande de suggesties die zijn meegegeven:

- Wat gebeurt waar op het gebied van (meten van) bezoekersstromen? Maak hier een overzicht van zodat witte vlekken duidelijk worden. Waar wordt niet gemeten en een overzicht van wat/waar gemeten wordt. Maak dit inzichtelijk en toegankelijk met behulp van goede tooling.
- Heb aandacht voor de natuur- en recreatiebehoefte in de verstedelijksopgave.
- Meer samenwerking op dit gebied.
- Meer kennis van bezoekersstromen in het gebied om te voorkomen dat bezoekers mogelijk bepaalde gebieden beschadigen.

Bijlage 5: Interviews beleidsmakers

Er is gesproken met de volgende gemeenten:

- Den Haag
- Hillegom / Lisse / Teylingen
- Katwijk
- Leiden
- Leidschendam-Voorburg
- Noordwijk
- Oegstgeest
- Rotterdam
- Voorschoten
- Wassenaar
- Westland

Naast de input die dit heeft gegeven voor de indicatoren zoals gebruikt in de balanstabel, zijn er ook een aantal andere onderwerpen besproken die relevant zijn voor dit onderzoek en de mogelijke ontwikkelstrategieën. De antwoorden die zijn gegeven hebben we gecategoriseerd op de vijf deelgebieden.

Signalen mogelijke overschrijding draagkracht

	Signalen overschrijving draagkracht
<i>Westland</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mobiliteit: door drukte en veel autogebruik parkeerdruchte en opstoppingen rondom Hoek van Holland (strand). ▪ Vandalisme: Bunkers worden beklad en vernield (nu meer controle en afsluiten van gebieden). ▪ Zwerfafval en rommel: veel rommel op het strand. Ook overlast in Prinsenbos. ▪ Verstoring biodiversiteit: vogels hebben last van loslopende honden en paarden op het strand.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Botsende belangen: recreatieruimte is beperkt en wandelinfrastructuur is niet optimaal. Wandelaars worden gedwongen op fietspaden te lopen met allerlei gevolgen. Ook ruiters op fietspaden zorgen voor overlast.
<i>Agglomeratie Den Haag</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mobiliteit: vooral richting strand (Scheveningen) ▪ Verstoring biodiversiteit: honden vooral in de gebieden met natuurwaarden ▪ Zwerfafval (drukke dagen, bijvoorbeeld rondom picknicktafels) en vandalisme ▪ Geluidsoverlast: van evenementen (specifiek in het Zuiderpark)
<i>Duin Horst en Weide</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verstoring van biodiversiteit: focus rondom Meijndel. Op andere plekken ook een wandelpad afgesloten ter bescherming van broedvogels (voorzorgsmaatregel). ▪ Mobiliteit: Grote uitdaging rondom Wassenaar (vooral inwoners). Parkeren nabij het strand is op topdagen een uitdaging.
<i>Agglomeratie Leiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verstoring van biodiversiteit: op drukke dagen en evenementen zorgen van omwonenden (Leidse Hout). Daarnaast bij de Klinkenbergerplas waar loslopende honden zorgen voor onrust bij broedvogels (maatregel ingesteld met hek om het gebied om de vogels te beschermen). ▪ Geluidsoverlast: om en nabij waterrecreatie ▪ Algemeen: bij evenementen klachten over hoeveelheid en soort evenementen ▪ Botsende belangen: Nabij Klinkenbergerplas zorgen loslopende honden voor overlast (uitwerpselen worden ook niet opgeruimd) (maatregel ingesteld met een hek om de kinderspeelplaats).

<i>Duin- en Bollenstreek</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mobiliteit: drukte in het seizoen rondom Keukenhof. Tijdens het bollenseizoen parkeren bezoekers in bermen. ▪ Verstoring biodiversiteit: Bepaalde gebieden worden afgezet in het broedseizoen.
------------------------------	---

Ontwikkelruimte recreatie en toerisme

	Ontwikkelruimte recreatie en toerisme
<i>Westland</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ontwikkelruimte voor verblijfsrecreatie (huisjes, B&B's en hotels), maar wel opgave rondom mobiliteit.
<i>Den Haag</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Overall voldoende ontwikkelruimte, voor het uitloop gebied van Zee tot Zweth (uithof, Madestein, Ockenburg, Kijkduin), is wel ingezet op recreatieve ontwikkeling: met deels ook leisure ontwikkeling. ▪ Ook wordt ingezet op het verbeteren van de fiets- en wandelpaden naar de buitengebieden.
<i>Duin Horst en Weide</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Voldoende ontwikkelruimte. In de natuurgebieden focus op extensieve recreatie. In de bebouwde omgeving toevoegen aantrekkelijk aanbod in de winterperiode (verlengen seizoen). Maar ook verlengen verblijf: bij korte verblijfsduur meer mobiliteitsbewegingen. ▪ Meer ontwikkelen in fietsen en wandelen in combinatie met duurzame vervoersmogelijkheden (zoals trein).
<i>Leiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leiden geeft aan vooral buiten de binnenstad ontwikkelruimte te hebben voor verblijfsrecreatie (hotels). In de natuur is geen ontwikkelruimte, hier moet samenwerking met omliggende gemeenten worden gezocht. ▪ In Katwijk is ontwikkelruimte. Bijvoorbeeld rondom Valkenburgsemeer (ook in relatie tot woningbouwontwikkeling). Sommige plekken geen

	ontwikkelruimte zoals Coepelduynen en Zuidduinen. Inzetten op kleinschalige hotelcapaciteit en vasthouden aan campings die goed bezocht worden.
<i>Duin- en Bollenstreek</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ In de duin- en bollenstreek is sprake van ontwikkelruimte voor recreatie en toerisme.

Instrumenten bezoekersmanagement die ingezet worden

	Instrumenten bezoekersmanagement
<i>Westland</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Op piekdagen (strand) worden er verkeersregelaars ingezet om bezoekers te wijzen op andere parkeerplekken.
<i>Den Haag</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Marketing/communicatie gericht op het in de etalage zetten van onbekende/minder bekende plekken; ▪ Paden minder belangrijk maken of juist upgraden (zorgt voor minder of meer gebruik).
<i>Duin Horst en Weide</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Activiteiten aanbieden op rustige momenten (seizoensverlenging). ▪ Inzetten op bepaald type bezoeker (duurzame toerist) met interesse in fietsen, wandelen en cultuur. ▪ Paden die afgesloten worden. ▪ Ontwikkelen van gebieden (zoals het winkelhart; die ook vergroenen) zodat je NPHD-gevoel ook daar kan ervaren.
<i>Leiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afsluiten van bepaalde gebieden.
<i>Duin- en Bollenstreek</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Beleid (zoals AirBnB-beleid) ontwikkelen. ▪ Doorstroming mobiliteit door aan begin van dorpen aangeven waar parkeer capaciteit is. ▪ Maatregelen om berm parkeren tegen te gaan (zoals bebording en hekken) en alternatieve parkeerplaatsen te ontwikkelen tijdens het bollenseizoen.

Bijlage 6: Omvang: cijfers en data

Deze bijlage behoort bij de gegevens uit H4 (omvang).

Bezoekdichtheid

In onderstaande tabel zijn de gegevens over aantal bezoeken en hectare van Kantar weergegeven per deelgebied. In de toelichting is aangegeven in hoeverre de gebieden overeenkomen. We hebben de dichtheden gebruikt die door Kantar zijn berekend. Daarnaast zijn er in het onderzoek van Kantar

binnen bepaalde gebieden nog uitsplitsingen gemaakt. In sommige gevallen zijn de uitsplitsingen gebruikt om de dichtheid te berekenen omdat die beter overeenkomen met de gebiedsindeling uit dit onderzoek. In dat geval is de dichtheid berekend a.d.h.v. de opgegeven hectare van de uitsplitsing en het aantal bezoeken van de uitsplitsing. Alle gebruikte gegevens zijn dus o.b.v. het onderzoek van Kantar.

Bezoekdichtheid natuur- en recreatiegebieden (Kantar onderzoek 2022)

		Deelgebied Kantar	Toelichting	Bezoeken (x miljoen)	Hectare	Dichtheid
Westland	Strand	16: Duinen en stranden tussen Den Haag en HvH (<i>uitsplitsing strand</i>)	Komt overeen	3,5 - 4,0	449	8.352
Den Haag	Strand	8 Strand den haag	Komt overeen	9-9,5	142	65.721
Duin Horst en Weide	Strand	5 Meijndel en Berkheide (<i>uitsplitsing strand</i>)	Komt overeen	1-1,5	229	5.459
Katwijk	Strand	3 Strand Katwijk en Noordwijk + 1 Duinen tussen Noordwijk en provinciegrens (<i>uitsplitsing strand</i>)	Komt overeen	5,5-6,5	326	18.405
Duin- en Bollenstreek						
Westland	Duinen	16: Duinen en stranden tussen Den Haag en HvH (<i>uitsplitsing dixhoorndriehoek + solleveld</i>)	Komt grotendeels overeen: Ockenburg meegenomen in deze afbakening van Kantar	1,0 – 2,0	597	2.513
Den Haag	Duinen	11 Westduinpark	Komt overeen	1,5-2	242	9.615
Duin Horst en Weide	Duinen	5 Meijndel en Berkheide (<i>uitsplitsing Meijndel + Berkheide</i>)	Komt overeen	3,0 – 4,0	2.876	1.217

Katwijk	Duinen	4 Coepelduinen	Komt overeen. <i>Aantal bezoeken indicatief i.v.m. laag aantal waarnemingen</i>	0,5-1	192	3.238
Duin- en Bollenstreek	Duinen	1 Duinen tussen Noordwijk en provinciegrens (<i>uitsplitsing waterleidingduinen + boswachterij Noordwijk</i>)	Komt overeen	2,0 – 3,0	3.758	665
Westland	Overgangszone stad - land	17: Madestein en de Uithof	Komt grotendeels overeen: Ockenburg ontbreekt in deze afbakening	2,5 - 3	219	11.984
Den Haag	Overgangszone stad - land	12 Haagse Bos	Komt redelijk overeen. Landgoed Clingendael ontbreekt bij Kantar in deze afbakening	3-3,5	91	35.715
Westland	Achterland	<i>Geen gegevens</i>		-	-	-
Duin Horst en Weide	Achterland	9 Landgoederen ten noorden van Den Haag	Hoewel de afbakening van Kantar versnipperd overkomt zijn de grote gebieden meegenomen en komt de afbakening daarom overeen.	1 - 1,5	608	2.021
Duin- en Bollenstreek	Achterland	2 Wassergeest en Keukenhofbosch	Over een klein gedeelte van Duin- en Bollenstreek Achterland zijn in het Kantaronderzoek uitspraken over gedaan. Specifiek Keukenhofbosch en Wassergeest. Agrarisch gebied en oosterduinse meer zijn buiten beschouwing gelaten.	0,5-1	285	2.669

NB: Omdat bezoekers tijdens één bezoek meerdere deelgebieden (de uitsplitsingen in het onderzoek) kunnen bezoeken kan de optelling van het aantal bezoeken per deelgebied (uitsplitsing) boven het aantal bezoeken van het totale gebied uitkomen. Dit geldt voor de gebieden waar de uitsplitsing is gebruikt (Westland Duinen, Duinen Duin Horst en Weide, Strand Katwijk + Strand Duin- en Bollenstreek en Duinen Duin- en Bollenstreek).

Inwoners per gemeente

In onderstaande tabel is het aantal inwoners weergegeven van de 14 gemeenten die tot NPHD behoren.

Tabel X Aantal inwoners en overnachtingen per gemeente

Gemeente	Aantal inwoners 2022
Hoek van Holland	10.407 (2021) Bron: Wijkprofiel Rotterdam, Hoek van Holland
Westland	112.448
Den Haag	553.417
Rijswijk (ZH.)	56.941
Wassenaar	27.115
Leidschendam-Voorburg	76.659
Voorschoten	25.627
Katwijk	66.032
Oegstgeest	25.499
Leiden	125.074
Noordwijk	44.365
Teylingen	37.942
Lisse	23.015
Hillegom	22.312
	1.206.853

Bron: Inwoners = CBS (2022), overnachtingen = gemeenten

Overnachtingen COROP-gebieden

De omvang van verblijfsrecreatie wordt veelal uitgedrukt in aantal overnachtingen. Het totaal aantal overnachtingen dat afgelopen jaar heeft plaatsgevonden in de 14 gemeenten is niet bekend. Wel is het aantal overnachtingen per COROP-gebied bekend. COROP is een gebiedsindeling van clusters van één of meer aangrenzende gemeenten in dezelfde provincie, ontworpen voor regionaal onderzoek. In totaal kent Nederland 40 COROP-gebieden. De gemeenten van NPHD behoren tot de volgende COROP-gebieden: Delft en Westland, Agglomeratie Den Haag, Agglomeratie Leiden en Bollenstreek. In onderstaande tabel is een overzicht van alle gemeenten per gebied weergegeven.

Het COROP-gebied Groot Rijnmond laten we buiten beschouwing omdat alleen Hoek van Holland hier onderdeel van uitmaakt en het COROP-gebied. Dit COROP-gebied is erg omvangrijk, zie onderstaande tabel.

Tabel X Indeling en overnachtingen COROP-gebieden (2021)

Corop-gebied	Gemeenten van NPHD	Overige gemeenten in COROP-gebied	Overnachtingen in 2021
Delft en Westland	<ul style="list-style-type: none"> Westland	Delft, Midden-Delfland	406.000
Agglomeratie Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> 's-Gravenhage Leidschendam-Voorburg Rijswijk Wassenaar	Pijnacker-Nootdorp, Zoetermeer	2.578.000
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	<ul style="list-style-type: none"> Hillegom Katwijk Leiden	Kaag en Braassem, Leiderdorp, Zoeterwoude	1.885.000

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lisse ▪ Noordwijk ▪ Oegstgeest ▪ Teylingen ▪ Voorschoten 		
Totaal aantal overnachtingen COROP-gebieden			8.879.000

Groot Rijnmond	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Hoek van Holland</i> 	<i>Albrandswaard, Barendrecht, Brielle, Capelle aan den IJssel, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis, Hoeksche Waard, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Maassluis, Nissewaard, Ridderkerk, Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Westvoorne, Zuidplas</i>	4.010.000
-----------------------	---	--	-----------

Bijlage 7: Overzichtstabel omvang

Deelgebied		Inwonersdichtheid (aantal / km ²)	Voorzieningendichtheid - dagrecreatie (aantal / km ²)	Voorzieningendichtheid verblijfsrecreatie (slaapplaatsen / km ²)	Routedichtheid (km / km ²)	Bezoekdichtheid (bezoeken / ha)
Strand	Westland	0	1,1	0	0,4	8.352
Strand	Agglomeratie Den Haag	0	5,7	7	0,7	65.721
Strand	Duin Horst en Weide	0	1,6	0	1,3	5.459
Strand	Agglomeratie Leiden (Katwijk)	0	1,8	33	0,0	18.405
Strand	Duin- en Bollenstreek	0	1,2	0	0,0	
Duinen	Westland	49	3,3	1.247	5,4	2.513
Duinen	Agglomeratie Den Haag	241	4,3	0	10,3	9.615
Duinen	Duin Horst en Weide	13	0,2	79	3,5	1.217
Duinen	Agglomeratie Leiden (Katwijk)	68	4,8	1.413	6,9	3.238
Duinen	Duin- en Bollenstreek	369	2,6	514	3,1	665
Overgangszone stad - land	Westland	252	2,6	0	13,4	11.984
Overgangszone stad - land	Agglomeratie Den Haag	94	1,1	0	9,2	35.715
Achterland	Westland	1.299	0,4	174	4,0	<i>Geen gegevens</i>
Achterland	Duin Horst en Weide	633	0,9	388	2,7	2.021
Achterland	Duin- en Bollenstreek	1.250	0,5	306	3,8	2669

Bijlage 8: Berekening nettoscores

Berekening nettoscores

Voor de drie indicatoren van bewoners en toeristen hebben we een nettoscore berekend. De indicatoren zijn als volgt:

- *Kunt u een inschatting maken van de drukte in de afgelopen 12 maanden?*

1	2	3	4	5
Heel rustig	Rustig	Niet rustig / niet druk	Druk	Heel druk

- *En hoe ervaart u deze drukte?*

Te rustig	Gezellige drukte	Neutraal (niet gezellig, niet vervelend)	Vervelende drukte
-----------	------------------	--	-------------------

- *Ervaat u wel eens negatieve effecten als gevolg van drukte in het nationaal park? In welke mate ervaart u overlast als gevolg van drukte (per deelgebied)?*

Nooit	Zelden	Soms	Vaak
-------	--------	------	------

De nettoscore is het verschil tussen respondenten die in een schaalvraag de ene kant van het uiterste antwoorden minus de respondenten die de andere kant van het uiterste antwoorden. Op deze manier worden zowel meningen van beide kanten van de vraag meegenomen. Omdat bij bijna alle deelgebieden de categorie 'neutraal' (bij zowel de eerste als tweede indicator) de grootste categorie is, geeft de berekening van nettoscores meer inzicht in meningen van respondenten. De nettoscores zijn als volgt berekend:

- Respondenten die een deelgebied als (heel) rustig inschatten minus respondenten die een deelgebied als (heel) druk inschatten. Een score boven 0 duidt dan op dat het vaker rustig dan druk wordt ervaren. Een score onder 0 betekent dat het deelgebied vaker als druk dan rustig wordt ervaren.

- Respondenten die de drukte als gezellig ervaren minus respondenten die de drukte als vervelend ervaren. Een score boven 0 betekent dat de drukte vaker gezellig dan vervelend wordt ervaren en een score onder 0 andersom.
- Respondenten die nooit of zelden overlast ervaren minus de respondenten die soms of vaak overlast ervaren. Een score boven 0 betekent dat de overlast vaker niet/zelden dan wel (vaak of soms) wordt ervaren. Voor een score onder 0 geldt dit andersom.

De response van de antwoorden op 'weet ik niet' is weggelaten.

De absolute scores zijn vervolgens gebruikt om categorieën te maken. Van alle scores boven 0 zijn 2 kwartielen (hoogste 50% en laagste 50%) berekend en van alle scores onder 0 zijn 2 kwartielen (hoogste 50% en laagste 50%) berekend.

Overlast als gevolg van drukte

De nettoscore voor 'overlast als gevolg van drukte' heeft nog een uitgebreide toelichting. Per deelgebied is uitgevraagd in welke mate respondenten overlast als gevolg van drukte ervaren. Voorafgaand aan deze vraag per deelgebied hebben respondenten éérst een vraag beantwoord of en zo ja welke negatieve effecten als gevolg van drukte zij ervaren. Indien zij hebben aangegeven géén negatieve effecten te ervaren, hebben zij de vervolgvraag over de overlast als gevolg van drukte per deelgebied *niet* beantwoord. Om de scores op deze indicator te berekenen per deelgebied, hebben we daarom de scores van de respondenten die 'nooit' negatieve effecten ervaren in het algemeen én wel dat desbetreffende deelgebied minimaal meerdere keren hebben bezocht, opgeteld bij de antwoorden in antwoordcategorie 'nooit' van dat deelgebied.

In totaal ervaart namelijk 18% van de respondenten geen negatieve effecten als gevolg van drukte. In de vervolgvragen per deelgebied is er telkens maar een paar procent. Die paar procent duidt op respondenten die wel overlast ervaren als gevolg van drukte, maar niet in dat specifieke deelgebied. Door de uitsplitsing te maken en respondenten uit de vorige vraag erbij op te tellen geeft deze indicator het complete beeld weer.

Bijlage 9: Balansbijeekomst

In deze bijlage geven we een overzicht van de kansen en knelpunten die zijn opgehaald tijdens de balansbijeekomst op woensdag 16 november 2022 bij Dunea aan de Pompstationsweg 351 in Den Haag. Bij deze bijeenkomst waren 30 belanghebbenden aanwezig vanuit verschillende organisaties, waaronder onder andere verschillende gemeenten, de Provincie Zuid-Holland, HH Rijnland, Hart voor Meijendel, Dunea, de NBTC en de ANWB.

Gehele NPHD

- Integrale aanpak mobiliteit
Een integrale aanpak van de mobiliteit zou volgens de aanwezigen de aanpak van verschillende mobiliteitsproblemen vereenvoudigen en verbeteren. Vooral de verschillende gebruikers op dezelfde paden creëren overlast. Momenteel houden gemeenten en beheerders zich met name bezig met het eigen grondgebied. Door een integraal beleid te voeren kunnen gemakkelijker alternatieven geboden worden en kunnen verbindingen worden geoptimaliseerd.
- Natuurlijke zonerings
Door bepaalde paden geschikter te maken voor bepaalde gebruikersgroepen kan volgens de aanwezigen door middel van natuurlijke zonerings overlast worden verminderd. Met name de verschillende snelheden tussen wandelaars, fietsers en elektrische fietsers/sportieve fietsers (mountainbikers en racefietsers) zorgen volgens aanwezigen voor gevaarlijke situaties op de paden.
- Natuur- en recreatie-inclusief bouwen
Bij bouwplannen wordt vaak te weinig rekening gehouden met groene recreatieruimten waardoor nieuwe inwoners uitwijken naar de omliggende natuurgebieden. Dit zorgt voor een toenemende drukte, zeker met de toename van nieuwbouwprojecten in de Randstad.
- Natuurexcursies
Aanwezigen zien kansen in het aanbieden van meer natuurexcursies op het strand en in de duinen.

Westland

Kansen

- Stimuleren duurzame vervoersvoorzieningen
Inwoners pakken vaak de auto om in NPHD te recreëren. Naast het verbeteren van de duurzamere vervoersvoorzieningen zien aanwezigen ook kansen in het stimuleren van gewenst gedrag: inwoners stimuleren om vaker de fiets of het openbaar vervoer te gebruiken.
Ook zien respondenten kansen in het actief bevorderen van het gebruik van de metrolijn naar het strand door middel van groepstickets of het mee mogen nemen van de fiets. De metrolijn moet een aantrekkelijk alternatief zijn voor de auto voor inwoners van Rotterdam om naar het strand van Hoek van Holland te gaan.
- Spreiding
Aanwezigen zien kansen in het stimuleren van agrotourisme om te proberen om mensen van de kust ook naar de kassen (Westland achterland) te verleiden.

Knelpunten

- Tekort aan (goede) ov-voorzieningen
Er wordt te vaak de auto gepakt om naar de kust te trekken omdat er te weinig goede opties zijn binnen het openbaar vervoer. Met de komst van de nieuwe metrolijn wordt er al een belangrijke aanzet gedaan tot het bieden van meer duurzamere vervoersopties. Al ligt deze lijn volgens de aanwezigen te zuidelijk om voor de inwoners van Westland een ov-optie te bieden. Dit tekort aan goede ov-voorzieningen zorgt volgens aanwezigen voor veel autogebruik, drukte op de wegen en een grotere behoefte aan meer parkeerplaatsen, dat terwijl dit het behoudt van de natuur niet ten goede komt.
- Versnippering
Momenteel zijn de natuurgebieden in Westland versnipperd en goede, groene, verbindingen tussen de verschillende gebieden ontbreken waardoor drukte zich vaak centreert.

Den Haag

Kansen

- Wandelen in de stad
Aanwezigen zien kansen in het aantrekkelijker maken van wandelen en fietsen in de stad. Door de barrières in de stad te verminderen en routes te creëren met zo min mogelijk barrières, zien zij kansen om mensen te verleiden om in de stad te wandelen. Het Singelpark in Leiden wordt hier als voorbeeld genoemd van een best practice.

Knelpunten

- Communicatie
Volgens de aanwezigen schiet de communicatie vaak tekort. Vooral de internationale recreant begrijpt vaak niet wat wel en niet is toegestaan omdat de communicatie in het Nederlands wordt gedaan. Voorlichting in beeldtaal zou volgens aanwezigen beter werken.
- Honden
Er is veel overlast door loslopende honden en hondenpoep in verstoringsgevoelige gebieden. Er zouden meer gebieden buiten N2000-gebieden aangewezen moeten worden voor het uitlaten van de hond om de kwetsbare gebieden te beschermen.
- Subsidie Natuur en Landschap
Door de bezuinigingen op de subsidie is er minder geld voor beheer, toezicht en recreatieve voorzieningen in opengestelde natuurgebieden.

Duin Horst en Weide

Kansen

- Verbindingen natuurgebieden
Door het verbeteren van de verbindingen van verschillende (kleine) natuurgebieden, zowel ecologisch als recreatief, zien aanwezigen kans om de bezoekers te spreiden.
- Agrotoerisme
Aanwezigen zien kansen in het verder ontwikkelen van agrotoerisme in de regio als een middel om spreiding te stimuleren. Door de beleefbaarheid

van verschillende typen natuur te versterken kunnen recreanten verleid worden naar minder kwetsbare gebieden.

- Bereikbaarheid
Door meer fietsenstalling te creëren bij rustige strandopgangen kan volgens aanwezigen spreiding van de badgasten gestimuleerd worden.
- Recreatie buiten N2000-gebieden
Door de recreatiebehoefte te onderzoeken en meer ruimte voor passende recreatie te creëren in de bufferzones rondom Meijendel, kan volgens de aanwezigen de recreatiedruk gespreid worden.
- Groene Zone Mient Kooltuin
Voor dit gebied zijn al veel plannen gemaakt voor recreatie. Aanwezigen zien hier kansen om natuurrecreatie te ontwikkelen.

Knelpunten

- Gedrag van recreanten
Vaak worden regels overtreden (loslopende honden waar het niet mag, van de paden gaan). Meer voorlichting (informatie en bewustwording) en handhaving zou hier volgens de aanwezigen de oplossing zijn.
- Fietspad tussen Katwijk en Hotel Duinoord
Dit fietspad wordt veel gebruikt door verschillende gebruikersgroepen. De drukte leidt volgens de aanwezigen tot gevaarlijke situaties.
- Toenemende verstedelijking
Door de toenemende verstedelijking komt de natuur in de knel. Door expliciet de grenzen van de natuurgebieden aan te geven moet voorkomen worden dat natuurgebieden en natuur- en recreatiegebieden inleveren in oppervlakte.
- Ov-voorzieningen
Er zijn te weinig goede ov-voorzieningen waardoor er veel gebruik wordt gemaakt van de auto. Hier zijn volgens aanwezigen te weinig parkeerplekken voor en ook zorgt dit voor files en verstoring van de natuurgebieden. Door in te zetten op meer duurzamere verkeersvoorzieningen moet deze verstoring worden aangepakt.

Leiden/Katwijk

Kansen

- Katwijk aan Zee als Poort NPHD
Er is bij Katwijk aan Zee potentie voor een poort naar NPHD. Hier kan de focus gelegd worden op de erfgoedliefhebber, aangezien hier het Corbulo Kanaal ligt dat (o.a.) van Leiden naar Katwijk gaat. Er is volgens aanwezigen potentie om dit beleefbaar te maken.
- Bereikbaarheid
Momenteel wordt er nog veel de auto gepakt terwijl er wel ov-verbindingen zijn naar het strand. Door de R-Net bus meer te promoten (met eventueel een 'strandticket') zou het ov-gebruik meer gestimuleerd kunnen worden om zo autoverkeer te verminderen.
- Valkenburgsemeer
Recreatie aan het Valkenburgsemeer stimuleren als alternatief voor het strand. Door meer zand en/of gras te realiseren om op te liggen en te recreëren wordt het aantrekkelijker voor mensen om daar heen te gaan.
- Oude Rijn
De Oude Rijn kan volgens aanwezigen gebruikt worden als recreatieve blauwe verbinding tussen Leiden en Katwijk.

Knelpunten

- Fietspad Katwijk – Noordwijk
Het fietspad door de Coepelduinen is smal en wordt door verschillende gebruikers met verschillende snelheden gebruikt. Dit zorgt, zeker op drukke momenten, voor gevaarlijke situaties. Verbreden is niet mogelijk, maar natuurlijke zonering of het communiceren van alternatieven zou volgens aanwezigen een oplossing kunnen zijn.
- Bereikbaarheid
Er moeten volgens aanwezigen goede en veilige fietsverbindingen komen tussen Leiden en het kust./duingebied. De huidige fietsverbindingen zijn volgens aanwezigen onvoldoende.
- Parkeren
De fietsparkeerruimte op de boulevard van Katwijk en bij de

strandopgangen schiet volgens aanwezigen tekort. Mogelijk zou een deel van de parkeergarage in Zeereep gebruikt kunnen worden door fietsers. Ook zouden eventueel pop-up fietsenstallingen gecreëerd kunnen worden.

Duin- en Bollenstreek

Kansen

- Oosterduinsemeer
Momenteel is de zwemwaterkwaliteit onvoldoende. Aanwezigen zien een kans om de zwemwaterkwaliteit hier fors te verbeteren om een alternatief te bieden voor de kust.

Knelpunten

- Campers
Veel campings en camperplekken gaan in de winterperiode dicht. Dit zorgt ervoor dat campers op plekken gaan staan waar dat niet de bedoeling is. Door recreatie in het laagseizoen te stimuleren kan volgens de aanwezigen dit probleem opgelost worden.
- Parkeerplekken tekort
Bij de Boswachterij Noordwijk is een tekort aan parkeerplekken waardoor er opstoppingen komen en men de auto parkeert waar dit niet is toegestaan. Mogelijk kunnen er ergens anders meer parkeerplekken worden gecreëerd of recreatie zou op andere plekken gestimuleerd kunnen worden zodat het bezoek gespreid wordt.
- Ov-voorzieningen
De OV-voorzieningen in de Duin- en Bollenstreek zijn beperkt. Ook de aanwezige ov-voorzieningen schieten volgens aanwezigen tekort (Beach Shuttle Noordwijk rijdt bijvoorbeeld slechts tot 19:00). Dit leidt volgens aanwezigen tot meer autogebruik wat voor overlast zorgt.

